9-16

ՄԱՅՐ ՑՈՒՑԱԿ
ՀԱՅԵՐԷՆ ՁԵՌԱԳՐԱՑ

ՀՐԱՏԱՐԱԿԵԱԼ

Ի ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵՆԷ

ՀԱՏՈՐ Բ

ԳԵՐՄԱՆԻԱ

ՏԵՍԻՐ Ա

ՑՈՒՑԱԿ ՀԱՅԵՐԷՆ ՁԵՌԱԳՐԱՑ

ԱՐՔՈՒՆԻ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻՆ Ի ՄԻՆԽԵՆԷՆ

HAUPT-CATALOG

DER

ARMENISCHEN HANDSCHRIFTEN

HERAUSGEGEBEN VON DER

WIENER MECHITHARISTEN-CONGREGATION.

BAND II.

DIE ARMENISCHEN HANDSCHRIFTEN IN DEUTSCHLAND.

HEFT I.

CATALOG DER ARMENISCHEN HANDSCHRIFTEN

IN DER K. HOF- UND STAATSBIBLIOTHEK ZU MUENCHEN.

ՑՈՒՑԱԿ

ՀԱՅԵՐԷՆ ՁԵՌԱԳՐԱՑ

ԱՐՔՈՒՆԻ ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆԻՆ Ի ՄԻՆԽԷՆ

ԿԱԶՄԵՑ

Հ. ԳՐԻԳՈՐԻՍ Վ. ԳԱԼԷՄՔԵԱՐԵԱՆ

Մխիթ. Ուխտէն

ՎԻԵՆՆԱ 1892

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

CATALOG

DER

ARMENISCHEN HANDSCHRIFTEN

IN DER K. HOF- UND STAATSBIBLIOTHEK ZU MÜNCHEN

VON

P. GREGORIS Dr KALEMKIAR

MITGLIED DER MECHITHARISTEN-CONGREGATION.

WIEN 1892

MECHITHARISTEN-BUCHDRUCKEREI

Հայերէն ձեռագրաց ծանօթ ամէն ժողովածոյից ընդհանուր եւ լիուլի ցուցակ մը հրատարակել ձեռնարկած է Միաբանութիւնս: Այս ձեռնարկութեան ծրագիրը կամ՝ ցուցակաց նկարագիրը կրնայ տեսնուիլ առաջիկայ տետրով: Ըստ այսմ՝ հետզհետէ լոյս կը տեսնեն ուրիշ տետրներ ալ, որոնք կը կազմեն ուրոյն հատորներ՝ իւրաքանչիւր երկիրներու համեմատ, ուր բազմաթիւ հայերէն ձեռագիրներ կը գտնուին:

Ամէն տետր ունի նաեւ համառօտ նկարագրութիւն մը ձեռագրաց՝ եւրոպական լեզուաւ մը, եւ այս՝ եւրոպացի գիտնոց համար: Բաց աստի կը ջանացուի ձեռագրաց գրերուն ու նկարուց ճշգրտապատկերները դնել, ուր կարեւոր կ'երեւայ: Թէ ինչ խնամքով յօրինուած է գործը՝ կրնայ տեսնուիլ իւրաքանչիւր կտորէն:

Ձեռնարկութիւնս պիտի շարունակուի առանց ընդհատութեան ըստ կարելւոյն: Ա. Հատորին Ա. Տետրն՝ Վիեննայի Կայսերական մատենադարանի ձեռագրաց ցուցակն արդէն լոյս տեսած է: Այժմ՝ լոյս կը տեսնէ Միխիթարեանի Աբբունի մատենադարանին ձեռագրաց ցուցակը: Շատ տեղերու ձեռագրաց ցուցակը կազմել յանձն առած են նշանաւոր ազգային գիտնականք: Առանց մէջ կը յիշենք Մեծ. Պր. Մ'սա, ուսուցչապետ հայերէն լեզուի ի Համալսարանին Փեթերսպուրգի, որ կազմէ նոյն քաղաքի այլեւայլ հաստատութեանց մէջ գտնուած ձեռագրաց ցանկը: Մնաց մնացեալ՝ լոյս կը տեսնէ այս տարի: Բրիտանիոյ բոլոր հայ ձեռագրաց ցանկը յօրինել յանձն առած է Դեր. Ս. Պարոնեան, որ ծանօթ է հայ ձեռագրաց նկատմամբ այլեւայլ նման աշխատութեամբք: Իսկ Հռովմայ մէջ գտնուած ձեռագրաց ցանկը կը յօրինէ Դեր. Յովհ. Վ. Միսքճեան, ուսուցչապետ հայերէն լեզուի Յուրքանեան դպրոցի. եւն:

Այսպիսի գործոյ մը կարեւորութեան հետ՝ յայտնի են նաեւ նիւթական մեծամեծ դժուարութիւնքն ու տպագրական շատ մեծ ծախքերը: Կը յուսանք որ այս ամէն նկատմամբ նպաստողք չեն պակսիր, մանաւանդ այնպիսի ազգային հատատութիւններէ, որոնց նպատակն է հայ մատենագրութեան զարգացման օժանդակել:

Կը ջանացուի մեր գործակցաց թիւը հետզհետէ ստուարացընել: Ամէն տեղեկութիւնք ձեռագրաց թէ այս կամ՝ այն տեղ գտնուած եւ թէ անհատաց ունեցած՝ ըլլայ նաեւ տակաւաթիւ՝ հաւաքածոյից նկատմամբ՝ սիրով եւ շնորհակալութեամբ հանդերձ կ'ընդունուին:

Մխիթարեան Միաբանութիւն ի Վիեննա:

ՄԱՅՐ ՑՈՒՑԱԿ
ՀԱՅԵՐԷՆ ՁԵՌԱԳՐԱՑ

ՀՐԱՏԱՐԱԿԵԱԼ

Ի ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵՆԷ

ՀԱՏՈՐ Բ

ԳԵՐՄԱՆԻԱ

ՏԵՍՐ Ա

ՑՈՒՑԱԿ ՀԱՅԵՐԷՆ ՁԵՌԱԳՐԱՑ

ԱՐՔՈՒՆԻ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻՆ Ի ՄԻՆԽԷՆ

HAUPT-CATALOG

DER

ARMENISCHEN HANDSCHRIFTEN

HERAUSGEGEBEN VON DER

WIENER MECHITHARISTEN-CONGREGATION.

BAND II.

DIE ARMENISCHEN HANDSCHRIFTEN IN DEUTSCHLAND.

HEFT I.

CATALOG DER ARMENISCHEN HANDSCHRIFTEN

IN DER K. HOF- UND STAATSBIBLIOTHEK ZU MUENCHEN.

ՍՏՈՒԳՎԱԾ Է 1861 Թ.

ՑՈՒՑԱԿ
ՀԱՅԵՐԷՆ ՁԵՌԱԳՐԱՅ

ԱՐՔՈՒՆԻ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻՆ Ի ՄԻՆԽԷՆ

ԿԱԶՄԵՑ

Հ. ԳՐԻԳՈՐԻՍ Վ. ԳԱԼԷՄՔԵԱՐԵԱՆ

Մխիթ. Ռնխտէն

ՎԻԵՆՆԱ 1892

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

CATALOG
DER
ARMENISCHEN HANDSCHRIFTEN

IN DER K. HOF- UND STAATSBIBLIOTHEK ZU MÜNCHEN

VON

P. GREGORIS DR. KALEMKIAR

MITGLIED DER MECHITHARISTEN-CONGREGATION.

WIEN 1892

MECHITHARISTEN-BUCHDRUCKEREI.

A $\frac{\text{III}}{320}$

Kurze Uebersicht

der

Armenischen Handschriften

in der

k. Hof- und Staats-Bibliothek zu München.

Die an orientalischen Handschriften reiche Sammlung von Johann Albert Widmanstad wurde der Grundstock wie der hebraeischen, arabischen etc., so auch der armenischen Handschriften der k. Hof- und Staatsbibliothek zu München. Die erwähnte Sammlung, erworben von Herzog Albert V. (1550—79) der die Bibliothek gegründet hatte, enthielt schon drei armenische Handschriften, die bis heute zu 21 angewachsen sind. Die noch von Widmanstad rührenden sind: Cod. Arm. 3, 5 und 6; und auf dem Cod. Arm. 5 ist sogar angegeben, dass es im Jahre 1539 in Rom für J. A. Widmanstad von einem gewissen Bischof Johannes geschrieben wurde. Die drei tragen bis heute das allgemein gebrauchte Zeichen der k. Hofbibliothek zu München (Ex electorali Bibliotheca Sereniss.rum Vtriusq: Bauariae Ducum). Dazu kamen im Jahre 1789 zwei Handschriften (Cod. Arm. 2 und 7) von der Bibliothek eines gewissen S. J. Johannes. Bis zum Jahre 1858 sollen die Cod. Arm. 1, 4 und 8 in die Hofbibliothek eingekommen sein. Im Jahre 1858 wurde die Handschriftensammlung E. Quatremère's von dem König Maximilian II. angekauft. Darunter waren 12 armenische Handschriften Cod. Arm. 9—20, wie die auf den Deckeln nur mit Bleistift geschriebenen Anmerkungen bezeugen. Diese zwölf Handschriften haben den geringen Werth der alten Sammlung gar nicht erhöht, indem sie nur die eigenen Handschriften der Armenisten P.S. Lourdet, J. Zohrab und E. Quatremère's selbst enthielten. Zuletzt im Jahre 1879 wurde Cod. Arm. 21 aus Venedig um 50 Fr. angekauft.

Die Uebersicht der Geschichte dieser Sammlung berechtigt schon zu dem Schlusse, dass kaum einige der Handschriften einen literarischen und kunsthistorischen Werth haben könnten.

Die älteste Handschrift ist aus dem Jahre 1278, die neueste aus dem Jahre 1827. Leider können wir das Datum einzelner Handschriften nicht verificiren aus Mangel an sogenannten Nachschriften oder Memoranden. Wir können jedoch bestimmt sagen, dass 2 (Cod. Arm. 1 und 3) aus dem XIII. Jahrhundert, 3 (Cod. Arm. 6, 8 und 21) aus dem XV. Jahrhundert, 1 (Cod. Arm. 5) aus dem XVI. Jahrhundert und 2 (Cod. Arm. 2 und 7) aus dem XVII. Jahrhundert stammen. Die Uebrigen aus dem XVIII. und XIX. Jahrhundert.

Lassen wir sie nun hier nach der Reihe folgen:

Jahrhundert	Datum	Nummer
XIII.	1278	1
„	1283	3
XV.	nach 1401	8
„	„ „	21
„	1427—32	6
XVI.	1539	5
XVII.	1662	[22]
„	nach 1601	2
„	1673	7
XVIII.	nach 1701	17
„	1764—80	14
„	1775	13
„	1770—99	16
„	1770—99	15
„	1785	20
„	1791	4
„	1792—8	19
XIX	1801—20	10
„	1820	11
„	1820	12
„	nach 1801	18
„	„ „	9

Diese Sammlung bringt zu unserer Kenntniss die Namen einiger armenischen Copisten und Miniaturenmaler. Die Copisten sind: Johannes Erzbischof und Bruder des Königs Hethum I. († 1270) (Cod. Arm. 1), Gregor der Eremit (Cod. Arm. 3), Melkon der Diacon (Cod. Arm. 4), Martiros Bischof (Cod. Arm. 5), die Wardapeten (Doctoren) Mkrtitsch, Johannes und Zacharias (Cod. Arm. 6) und Gregor der Goldarbeiter (Cod. Arm. 7). Die Miniaturenmaler aber sind: Basilius (Cod. Arm. 1), Johannes, Abraham Wardapet, Erzbischof Mkrtitsch und Sargis aus dem Kloster Zagawank. Folgende Städte sind als Abschreibeorte der Handschriften angegeben, u. zw.: das Kloster von Grner in Kilikien (Cod. Arm 1),

Salerno in Italien (Cod. Arm. 3). Constantinopel (Cod. Arm. 4), Rom (Cod. Arm. 5), das Kloster von Medzoph in Armenien (Cod. Arm. 6) und Warschau (Cod. Arm. 7). Die übrigen bleiben unbestimmt.

Bis die erwähnten 21 Handschriften ihren Ruhestand in der k. Hof- und Staatsbibliothek zu München gefunden haben, sind sie durch die Hände verschiedener Herren gewandert. Als solche sind benannt: Erzbischof Johannes, Fürst Smbat, Sir Oschin und dessen Verwandte, die Kirche vom hl. Basilius in Cypern (Cod. Arm. 1), S. J. Johannes (Cod. Arm. 2 und 7), Gregor der Eremit (Cod. Arm. 3), Melkon der Diacon (Cod. Arm. 4), J. A. Widmanstad (Cod. Arm. 3, 5 und 6), Ordenspriester Nerses (Cod. Arm. 6), Gregor der Goldarbeiter (Cod. Arm. 7), Bischof Johannes (Cod. Arm. 8), E. Quatremère (Cod. Arm. 9—20), J. Zohrab (Cod. Arm. 10—16), Georg Ter-Hohannessian (Cod. Arm. 14), P. S. Lourdet (Cod. Arm. 19 und 20) und Ter-Lazar (Cod. Arm. 21).

Dr. Joachim Sighart hat die drei besten Handschriften (Cod. Arm. 1, 6 und 8) dieser Bibliothek aus dem kunsthistorischen Gesichtspunkte besprochen.[1]) Ihm folgte im Jahre 1875 ein vollständiger, jedenfalls kurz gefasster und nicht in jeder Hinsicht vollkommener Catalog dieser armenischen Handschriften von Prof. Dr. J. H. Petermann.[2]) An diese schliesst sich unser ausführlicher Catalog.

Aus der hier im Neu-Armenischen verfassten Beschreibung wollen wir die unentbehrlichsten Daten anführen:

Cod. Arm. 1. — 304 Blätter[3]) (18×12,8 cm.), leere Blätter Bl. 1, 2a, 7b, 10a—13a, 295b, 296b, 297a, 298b, 299a, 300a—304b. — Text: in 2 Columnen 12,5×3,5 cm. — Zeilen: 19. — Pergament: weiss und gut geglättet. — Einband: Holzdeckel mit Rothlederüberzug, zierlich goldgepresst, mit Goldschnitt. — Zustand: gut, hie und da an Miniaturen und unteren Rändern beschädigt. — Schrift: Rundschrift (բոլորգիր) schön und regelmässig, von Fehlern nicht ganz frei, Anmerkungen und Nachschriften von fremden ungeübten Händen. — Titel und Initialen: buntfarbig (Menschen-, Thier-, Vogel-, Schlingeninitialen). — Randverzierung: 206 Miniaturen (in Gold, Blau, Roth, Gelb und Weiss). — Arabesken: 4 Stück Bl 14a, 102a, 155a und 238a. — Bilder: von vier Evangelisten, Bl. 13b, 101b, 154b und 237b, in schönster Ausführung. — Datum: der Copie, Malerei und Einbindung 1278. — Schreiber: Erzbischof Johannes Königsbruder, Abt des Klosters von Grner (in Kilikien). — Maler: Basilius. — Buchbinder: Arakel Hnasandentz. — Schreibort: das Kloster von Grner. — Besitzer: Erzbischof Johannes selbst und Andere. — Nachschriften: Bl. 8a, 100b, 101a, 152a, 153a, 154b, 237a, 293b, 294a, 295a, 297a, 299b.

Evangeliar, copirt mit Vervollständigkeit aus verschiedenen alten Handschriften. Enthält: 1. den Brief von Eusebius an Carpianus (Bl. 2a—3a); 2. die Canonen (Bl. 3b—7a): hier aber sind die Arkaden ausgeblieben, wenn auch der Raum frei steht; 3. das Inhaltsverzeichniss des Evangeliums Matthaei (8a—9b); 4. die Evangelien-Concordanz; 5. das kurze Vorwort zum Evang. Matth. (10a); 6. Evangelium Matthaei (Bl. 14a—99b); 7. Inhaltsverzeichniss (101a) und 8. Evang. Marci (102a—152b); 9. Inhaltsverzeichniss (152b—153b); 10. kurzes Vorwort (153b—154a); 11. Evang. Lucae (155a—237a); 12. Inhaltsverzeichniss (237a); 13. kurzes Vorwort, unterbrochen (237a); 14. Evang. Joh. (238—294a); 15. Nachschriften und 16. unter dem Texte überall die Parallelstellen.

---

[1]) Armenische Miniaturen: Sitzungsberichte der k. bayerischen Akademie der Wissenschaften, Jahrg. 1866, II. Sitzung vom 22. Dec. 1866, S. 555—561.

[2]) Armenische Handschriften: Catalogus codicum manu scriptorum Bibliothecae Regiae Monacensis. Tomi primi Pars quarta, Monachii MDCCCLXXV (1875) p. 120—129.

[3]) H. Petermann in seinem Cataloge nummerirt die leeren Blätter nicht, daher der Nummerunterschied zwischen ihm und uns.

Cod. Arm. 2. — 249 Blätter (17,8×13,8 cm.), leere Blätter: 1—3b, 55b—58b, 92a, 109a—110b, 145b—149b. — Text: 15,3×12 cm., theils in zwei und theils in einer Columne. — Zeilen: 22. — Papier: theils ungeglättet und grob und theils gut geglättet. — Einband: Pappband Halbfranz. — Zustand: gut. — Schrift: Cursiv (նստրգիր), unregelmässig. — Datum Schreiber und Schreibort: unbekannt, wahrscheinlich aus dem XVII. Jahrhundert, in Italien geschrieben. — Besitzer: der letzte S. J. Johannes im Jahre 1739. — Nachschriften: fehlen.

Sammelbuch, enthält 1. religiöse Abhandlungen (Bl. 4a—55a); 2. Abhandlung über die himmlischen Bewegungen und die Ausgestaltung des Menschen von Joh. Erznkatzi (Bl. 59a—91b); 3. Canon der Beerdigung der Laien (92b—108b); 4. Astrologische Wahrsagerei (111a—123a); 5. Auszüge aus der Genesis (124a—136a); 6. die Nachkommen Adam's (136b—137b) und 7. die heiligen Stätten Palästina's (138a—145a).

Cod. Arm. 3. — 287 Blätter (16,4×11,5 cm.), leere Blätter: 1—3b, 285a—287b. — Text: 13,5×9 cm. — Zeilen: 15. — Papier: grob und dunkelbraun. — Einband: Holzdeckel mit reichgepresstem Weissledertüberzug (europäische Fabrication). — Zustand: gut, hie und da von Motten angefressen und verwischt. — Schrift; unregelmässige und grobe Rundschrift. — Randverzierung: einige, roth und grob gearbeitet, ebenfalls die am Anfang gemalte Arabeske. — Datum: 1283. — Schreiber und Besitzer: Gregor der Eremit. — Schreibort: Salerno (Italien) im armenischen Kloster zum heil. Apostel Matthaeus. — Nachschriften: zahlreich, u. zw.: Bl. 9, 43, 58, 66, 83, 95, 100, 104, 134, 148, 188, 191, 195, 254, 271 und 282a—284a. — Auf dem Rücken mit der Tinte geschrieben: Arm. Lectiones Ecclesae. in gundum (?) Armen. Auf dem Deckel: Lectiones Ecclesiasticae Armenor. Bl. 148a enthält am Rande einige griechische Wörter.

Sammelbuch, enthält: 1. Leben und Aussprüche der heiligen Väter (Bl. 4a—22b und 148a—253); 2. verschiedene Gebete von den Heiligen: Gregor, Ephrem der Syrer, Mechithar Gosch, Anania und Anastasius; 3. J. Chrysostomus über das jüngste Gericht (253b—271b); 4 Ueber den Rock Christi und 5. Nachschriften.

Cod. Arm. 4. — 137 Blätter (16,2×10,8 cm.), leere Blätter: 1—3b, 132b—137b. — Text: 12×7,6 cm. theils in zwei, theils in einer Columne. — Zeilen: 26. — Papier: stark. — Einband: castanienbrauner Lederband. — Zustand: gut, die Tinte in einander geflossen. — Schrift: regelmässige Cursivschrift. — Datum: 1791. — Schreiber und Besitzer: Melkon der Diacon. — Schreibort: Constantinopel. — Nachschriften: Bl. 127a.

Die Correspondenzen des Magisters Gregor Pahlavuni, 78 Stück, dazu zwei Lobgesänge desselben Gregor auf das heil. Kreuz.

Cod. Arm. 5. — 58 Blätter (13,8×9,9 cm.), leere Blätter: 1—7b, 19a—55a, 57a—58b. — Text: 11,5×7,5 cm. — Zeilen: 16. — Papier: stark und grob. — Einband: Pappdeckel mit Weissledertüberzug (europäische Erzeugung), worauf gepresst das Bild der Gerechtigkeit, unlesbare lateinische Inschriften, Rückseite: Bayerisches Wappen mit der Inschrift: AHJB. SDNQCN. — Zustand: gut. — Schrift: grosse Rundschrift. — Datum: 1539. — Schreiber: Bischof Martyros. — Nachschriften: Bl. 18b, 19a, 56a und 57a. Bl. 8a enthält: Rmus. Martyrus Murad Archiepiscopus Armeniae, h. c. Locorum Carahamith (cara civitas) et Mardin scribebat Jo. Alberto Widmestadio cognto. Lucretio Romae XXVI Oct. MDXXXIX. Bl. 8a enthält das Siegel des erwähnten Bischofs.

Sammelbuch, enthält: 1. Auszüge aus vier Evangelien (Bl. 9a—15b); 2. Pater noster (15b—16a); 3. Trisagion; 4. Credo und 5. Nachschriften.

Cod. Arm. 6. — 314 Blätter (13,4×9 cm.), leere Blätter: 2a—3b, 30b, 34b, 38b, 42b, 48, 86, 96b, 120b—122a, 157a, 268a, 291b, 301b, 307b, 313b—314b. Am Ende zwei Pergamentblätter, beschrieben

(Martyrologium) mit Mediäval-Uncialen. — Text: 10×6 cm. — Zeilen: 19. — Papier: gut geglättet und stark. — Einband: Holzdeckel mit castanienbraunem, zierlich gepresstem Lederüberzug, die inneren Seiten mit alten Leinwandstücken überzogen. — Zustand: gut. — Schrift: kleine regelmässige Rundschrift. — Titel und Initialen in Farben (Thier-, Vogel-, Fisch-, Schlingeninitialen). — Randminiaturen: 21 Stück, einfach. — Arabesken: Bl. 5a, 14a, 31a, 35a, 39a, 43a, 49a, 64a, 87a, 97a, 101b, 123a, 158a, 183a, 215a, 256a, 269a. — Bilder: Bl. 63b der heilige Athanas, von einer fremden Hand, Copirung des Bildes auf Bl. 157b: Bl. 67a, Christus beim Abendmahle, ebenfalls ungeschickte Copirung des Bildes auf Bl. 122b; Bl. 69a, ein armenischer Priester celebrirend, unschön; Bl. 122b, Christus bei Tisch, schön; Bl. 157b, der heilige Athanas, schön, mit der Unterschrift des Malers: Johannes; Bl. 182b, der heil. Chrysostomus, schön; Bl. 214b, der heilige Basilius; Bl. 268b, der heilige Gregor, der Illuminator. — Datum: des ersten Theiles (Brevier) 1432, des zweiten (Liturgicon) 1427. — Schreibort: des Breviers: das Kloster Medzoph's (nördlich vom Wan-See in Armenien), des Liturgicon: das Kloster Urz's in Sünikh (Armenien). — Schreiber: die Wardapeten Mkrtitsch, Johannes und Zacharias. — Maler: die Wardapeten Johannes und Abraham, dann Erzbischof Mkrtitsch und ein gewisser Sargis aus dem Kloster Zag (in der Nähe von Erivan). — Besitzer: der Ordenspriester Nerses, dann Wardan und Sargis. — Nachschriften: Bl. 4b, 34a, 47b, 77b, 118a, 120a, 132a, 213a, 286a, 300a. Auf dem Bl. 1a steht die Bemerkung: Ao. Dni. 1427 geschrieben. Armenisches Liturgicon, 1427. Auf dem Blatt 4b: Joannis Alberti Widmestadij Pmpt. Romae IX aprily MDXXXVIII.

Der Codex besteht aus zwei Theilen: Der I. Theil (Bl. 4a—120a) ist armenisches Brevier, enthält die neun Tagzeiten. Der II. Theil (Bl. 123a—284b) ist armen. Liturgicon, u. zw. (in armen. Sprache) Liturgik 1. vom hl. Athanas; 2. vom hl. J. Chrysostomus; 3. vom hl. Basilius; 4. der Lateiner und 5. vom hl. Gregor Illuminator. Am Schlusse sind Gebete von Mechithar Gosch, Johannes Garnetzi, vom hl. Chrysostomus, Wardan Wardapet etc. und Nachschriften.

Cod. Arm. 7. — 448 Blätter (10,2×7,3 cm.), — Text: 7×5,8 cm. — Zeilen: 11. — Papier: gut geglättet und stark. — Einband: Holzdeckel mit Lederüberzug. — Zustand: am Ende Naht gelockert. — Schrift: Cursiv, unschön und fehlerhaft. — Datum: 1673. — Schreiber: Gregor der Goldarbeiter. — Schreibort: Warschau. — Besitzer: der Schreiber selbst. — Nachschriften: Bl. 1a, 95a, 433a.

Psalterium, einige Gebete am Schlusse geschrieben.

Cod. Arm. 8. — 209 Blätter (9,8×7 cm.). leere Blätter: Bl. 1—3b, 208b—209b. — Text: 6,5×7 cm. — Zeilen: 23. — Pergament: weiss und glatt. — Einband: Holzdeckel mit Braunlederüberzug, zierlich gepresst, Lederschnüre, innere Seiten mit Seide gefüttert und darauf Pergament aufgeklebt. — Zustand: gut, die Blätter zwischen Bl. 27 und 28, 107 und 108, 131 und 132, 192 und 193 fehlen. Der Schnitt tintenfleckig. — Schrift: regelmässige, kleine Rundschrift. — Text und Initialen zierlich in Gold und Buntfarben. — Randverzierung: 45 Stück, buntfarbig, sehr schön. — Arabesken: Bl. 10a, 63a, 110a, 121a, 127a, 155a. — Bilder: Bl. 9b ein Bischof im griechischen Messkleide, die Hände ausbreitend. Dasselbe Bild kommt im Bl. 109b vor, nur die Hände eingezogen. Ausser diesen Bildern sind am Rande Bl. 32a Jesus, zwei Kinder segnend; Bl. 70b Joseph aus Arimathäa; Bl. 106b Jesus, der vorne stehende Aussätzige verwischt; Bl. 107a dasselbe; Bl. 165b der König Manasses; Bl. 202b hl. Nerses Klayetzi. Alle Bilder sehr schön. — Datum: fehlt, aber nicht älter über das XV. Jahrh. — Schreiber und Schreibort unbekannt. — Besitzer: später Bischof Johannes. — Nachschrift: Bl. 208a.

Breviarium.

Cod. Arm. 9. — 47 Blätter (25 × 18,8 cm.). — Text: 19,5 × 14 cm. — Zeilen: 24. — Papier. — Einband: nur geheftet in 6 Heften. — Zustand: gut. — Schrift: Currentschrift (չեղանակ). — Datum, Schreiber und Schreibort unbekannt, wahrscheinlich J. Zohrab, Ende des vorigen oder Anfang dieses Jahrh. — Besitzer: E. Quatremère. — Nachschriften fehlen.

Sammelbuch, enthaltend allerhand Abschriften aus den armenischen Geschichtsschreibern über Kreuzzüge.

Cod. Arm. 10. — 19 Blätter (18 × 12,5 cm.). — Text: 13,5 × 8,5 cm. — Zeilen: 22. — Papier. — Einband: Pappband. — Zustand: gut. — Schrift: Cursivschrift. — Datum 1800—1820. — Schreiber und Besitzer wahrscheinlich J. Zohrab. — Schreibort: Venedig und Paris. — Nachschriften: Bl. 18b.

Moses Chorenatzi's Lobrede bei der Gedächtnissfeier der hl. Riphsime, abgeschrieben aus einer sehr alten Homilien-Sammlung der Mechitharisten-Bibliothek zu St. Lazzaro, und verglichen mit dem Cod. 88 der Bibliothèque nationale zu Paris.

Cod. Arm. 11. — 142 Blätter (24,6×19 cm.). — Text: 19,5×14. cm. — Zeilen: 45—50. — Papier. — Einband: Pappband. — Zustand: gut. — Schrift: Currentschrift. — Datum, Schreiber und Schreibort: unbekannt, jedenfalls in diesem Jahrhundert von J. Zohrab, geschrieben in Paris.

Sammelbuch, enthaltend: 1. Verzeichniss der armen. Handschriften der Bibliothèque nationale zu Paris (Bl. 2a—76b); 2. Brief des Bischofs Stefanus Siünetzi als Antwort auf den Brief des Patriarchen Germanos von Cpl. (Bl. 88a—90b); 3. einige Homilien des M. Chorenatzi (Bl. 91—97); 4. des Philosophen David Lobrede auf den Protomartyr, den hl. Stephanus (98a—99a); 5. Wardapet Elisaeus' Rede über das Vater unser, über das Gedächtniss der Verstorbenen und über die Mönche (Bl. 100a—106a); 6. des J. Chrysostomus Rede über das Leben des hl. Gr. Illuminator (Bl. 108a—119b); 7. Koriun's Lebensgeschichte des hl. Mesrob (Bl. 120a—125b) und 8. Brief Abgar's, abgeschrieben aus einem sehr alten Homilienbuch der Bibliothèque nationale zu Paris.

Cod. Arm. 12. — 89 Blätter (25,5×18,5 cm.) leer sind 4 Blätter. — Text: 18×11,5 cm. — Zeilen: 29. — Papier. — Einband: Pappband. — Zustand: gut. — Schrift: cursiv. — Datum, Schreiber und Schreibort: wie Cod. Arm. 11. — Besitzer: E. Quatremère.

Sammelbuch: enthaltend: 1. des Priesters Samuel Sammlungen aus den Schriften der Historiker (Bl. 2a—37b); 2. des Joh. Sarkavag (Diacon) Ueber die 40 Märtyrer von Sebaste, aus vier Handschriften (Bl. 58a—70b) und 4. des Ward. Gregor Homilie auf das hl. Pascha, aus zwei Handschriften (Bl. 71a—88b.).

Cod. Arm. 13. — 86 Blätter (18.5×12.7 cm.). leer sind Bl. 1a, 17a—18b, 49a—51b, 81a—86b. — Text: 13,5 × 8 cm. — Zeilen: 21. — Papier: grobes. — Einband: wie die Cod. Arm. 11 und 12. — Zustand: gut. — Schrift: cursiv. — Datum: 1775. — Schreiber: J. Zohrab. — Schreibort: Venedig, St. Lazzaro. — Besitzer: E. Quatremère.

Sammelbuch, enthaltend: 1. Brief des Fürsten Sahak Ardzruni an den seligen Wardapet Moses Chorenatzi (Bl. 2a—2b); 2. Antwort desselben Briefes (Bl. 2b bis 16b); 3. Homilie des Katholikos Zacharias auf die Geburt Christi (Bl. 19b—39a); 4. Homilie des hl. Petrus, Bischofs von Siünikh auf die hl. Jungfrau Maria (Bl. 39b bis 44a); 5. Homilie des hl. Aristaces auf das achttägige Fest von Epiphania (Bl. 44b—48b); 6. Vorrede zu den Büchern der Könige (Bl. 51a—53a); 7. Julianus, Bischof von Halicarnass, zu dem Buche Hiob (Bl. 53a—54a); 8. Tod der sechzehn Propheten (Bl. 54b—62b); 9. Lobrede des seligen M. Chorenatzi zur Gedächtniss der hl. Riphsime (Bl. 63a—80b).

Cod. Arm. 14. — 83 Blätter (22 × 15,7 cm.). — Text: in zwei Columnen. — Zeilen: 50—55. — Papier. — Einband: wie bei Cod. 11, 12 und 13. — Schrift: cursiv. — Zustand: gut. — Datum: 1764—1780. — Schreiber: Georg Ter-Hohannessian. — Schreibort: Conspol. — Besitzer: G. Ter-Hohannessian und J. Zohrab. — Nachschrift: Bl. 82a, b.

Altarmenisches Wörterbuch. mit längeren Erklärungen und Citaten.

Cod. Arm. 15. — 403 Blätter (39 × 25 cm.). — Text: in zwei Columnen. — Papier: grobes. — Einband: Frzbd.; am Rücken: „Zohrab, Dictionnaire arménien." — Datum und Schreibort fehlen. — Schreiber: J. Zohrab. — Besitzer: J. Zohrab und E. Quatremère.

Altarm. Wörterbuch von Ն—Ֆ, mit längeren Erklärungen und vielen Citaten. Dazu medicinische Namen aus Asar Sebastatzi und Amirdolwath. Am Schlusse naturhistorische Namen mit griechischen und lateinischen Benennungen.

Cod. Arm. 16. — Das armen. Wörterbuch von Mechithar Abba's (gedr. Venedig 1749—69). S. 205 bis 1088, durchschossen und mit handschriftlichen Notizen und Citaten von J. Zohrab.

Cod. Arm. 17. — Lateinisch-armen. Wörterbuch von A—V, wahrscheinlich aus dem XVIII. Jahrhundert.

Cod. Arm. 18. — Rivola, Dictionarium armeno-latinum, Paris 1632, durchschossen, mit handschriftlichen Notizen und Erklärungen von der Hand des E. Quatremère.

Cod. Arm. 19. — Drei Folio-Bände, Armenische Bibel in's Lateinische übersetzt und mit vielen Notizen bereichert von M. Lourdet: I. Bd., Pentateuchus, übersetzt i. J. 1793. II. Bd., Libri Josue, Judicum, Ruth, Regum. übersetzt i. J. 1794/5. III. Bd., Libri Paralipomenon, Esdrae I. II., Nehemiae, Tobiae, Judith, Esther, Machabaeorum I. II., bis zum Verse 29 incl. übersezt i. J. 1796/8.

Cod. Arm. 20. — Biblia Sacra Armeno-Latina in Suplementum ad Sacra Biblia Polyglotta Waltonis. Genesis Tomus Ius. Auctore Petro Simone Lourdet. Parisiis An. R. S. H. MDCCLXXXV. Sehr rein geschrieben, mit Notizen.

Cod. Arm. 21. — 560 Blätter (22 × 15 cm.), leere Blätter: 1a, 2a, 3b, 4a, 5b, 6b, 7a, 182b, 186a und 219a. — Text: 14 × 9.5 cm. in zwei Columnen. — Zeilen: 20. — Papier: stark, gut geglättet. — Einband: Lederband mit Holzdeckeln. — Zustand: gut, die Miniaturen hie und da beschädigt. — Schrift: grosse Rundschrift. — Randminiaturen: 200 Stück in Aquarell gemalt. — Arabeske: Bl. 1a, 2b, 3a, 4b, 5a, 6a. Bl. 8a vergoldet, 84a von einer fremden Hand, nicht im orientalischen Styl. — Bilder: Bl. 7b, 83a, 136b und 219b die vier Evangelisten. — Datum. Schreiber und Schreibort unbekannt, wahrscheinlich aus dem XV. Jahrhundert. — Besitzer: waren verschiedene Personen. — Nachschriften: Bl. 1b, 2b. 185b, 283b, 284a, b.

Evangeliar.

Wir fügen hier bei die Beschreibung einer schönen arm. Handschrift, die im Besitze des Antiquitätenhändlers Gottlob Hess in München (Arcostr. 1) sich befindet.

Cod. Arm. 22 (1). — 367 Blätter (13,6 × 9,5 cm.). — Text: 9,5 × 5,8 cm. — Papier: gelblich. — Schrift: schöne Rundschrift. — Zustand: gut. — Einband: Holzdeckel mit Braunlederüberzug, zierlich gepresst. in der Mitte des rechten Deckels steht ein verfälschtes Siegel von Mathias Corvinus. des Königs von Ungarn. Die Fälschung hat Csontosi János, Bibliothekar des Nemzet-Museums in Budapest. mit Hilfe der Wiener Mechitharisten entdeckt und im „Magyar. könyv-szemle" (I—IV, 1888) veröffentlicht. — Randminiaturen: 83 Stück. buntfarbig. schön. — Arabeske: Bl. 5a, 14a, 59a, 112a, 139a, 210a, 226a. 235a, 249b, 290a, 311a, 359a. — Bilder: Bl. 4b Joachim und Anna, Bl. 116b Einzug Jesu in Jerusalem, Bl. 137b Die Frauen am Grabe, Bl. 209b Die Apostel in Coenaculum, Bl. 242b Verklärung Christi. Ausserdem am Rande sind 17 Bilder verschiedener Heiliger gemalt. — Datum: 1662. — Schreiber: Wardan. — Miniaturenmaler: Sahak aus Wan. — Schreibort: Dorf Surs (Armenien). — Besitzer: Bischof Mesrob. — Nachschriften: Bl. 360b—363b, 364a.

Hymnarium der armen. Kirche.

Die Zierleiste sammt der Arabeske und Zierinitiale (S. 3) ist aus dem Cod. Arm. 1 der Hof- und Staatsbibliothek zu München, Bl. 14a, entnommen, aber um ein Viertel vergrössert. Die Zierinitiale auf S. 7 hingegen ist aus einer armen. Bibel, gemalt i. J. 1375, Eigenthum der Mechitharisten-Bibliothek zu Wien (Cod. Arm. 14).

ՅՈՒՅԱԿ

ՀԱՅԵՐԷՆ ՁԵՌԱԳՐԱՑ

ԱՐՔՈՒՆԻ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ Ի ՄԻՆԽԷՆ

ՅՈՒՅԱԿ

ՀԱՅԵՐԻՆ ՁԵՌԱԳՐԱՑ

ԱՐՔՈՒՆԻ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ Ի ՄԻՒՆԽԷՆ

Լխաւոր մատենադարանաց մէջ, ուր այլեւայլ ազգաց ձեռագրաց ժողովածոյք կը գտնուին, նշանաւոր է նաեւ Միւնխէնի Արքունի եւ Պետական Մատենադարանն (Hof- nnd Staatsbibliothek)։ Հազիւ երեքուկէս դարու հնութիւն ունի այս մատենադարանն, եւ այս կարճ միջոցի մէջ ստուար թուով (30.000) ձեռագիր եկած գումարուած է այս տեղ։ Հայերէն ձեռագիրք եւս, որ Եւրոպայի գրեթէ ամէն նշանաւոր մատենադարանաց մէջ առաւել կամ նուազ թուով ներկայացուցիչներ ունին, կան այս տեղ թուով 21, սկսեալ ԺԳ դարէ մինչեւ մեր դարը։ Թէեւ ասոնցմէ հազիւ ինը հատը (թ. 1—8, 21) միայն կարելի է յատկապէս "ձեռագիր" անուանել։ Մնացեալ 12ը վերջին երկու դարերու գրութիւնք եւ ընդօրինակութիւնք են։

Թէ ե՞րբ եւ ի՞նչ աղբիւրներէ գումարուած են այս 21 ձեռագիրք Միւնխէնի Արքունի մատենադարանին մէջ, ծանօթ չէ մատենադարանի այժմու վարչութեան, եւ չկայ գրաւոր յիշատակարան։ Սակայն մատենից վրայ շատ տեղ ըստ պատահման նշանակուած տեղեկութիւններէն կարող ենք ստուգութեամբ որոշել այս ժամանակը եւ նոյն աղբիւրները։

Միւնխէնի Ազբունի եւ պետական մատենադարանը հիմնարկած է Ալբերտոս Ե. դուքսն (1550—79), որ եւ մեծամեծ ծախքերով ձեռագիրներ եւ տպագրութիւններ ձեռք բերաւ։ Այս ժամանակն էր Ալբերտոս Վիտմանշդատ, (երբեմն դեսպան պաւարիոյ՝ ի Հռոմ,) որ արեւելեան ձեռագրաց հարուստ ժողովածու մ'ունէր, զոր Ալբերտոս դուքսն իւր մատենադարանին համար գնեց։ Վիտմանշդատի ժողովածոյն եղաւ ինչպէս պարսկական եւ եբրայական ձեռագրաց նախաբուն, նոյնպէս նաեւ հայ սակաւաթիւ ձեռագրաց ժողովածոյին սկիզբն։ Եւ արդեամբք, ինչպէս ցուցակիս մէջ պիտի տեսնենք, թ. 3, 5 եւ 6 ձեռագիրներն իրենց վրայ կը կրեն Վիտմանշդատի ստորագրութիւնն, մինչեւ յայտնապէս կը նշանակուի թ. 5. ձեռագրոյն վրայ, թէ իրեն համար գրուած է նոյնը 1539ին ի Յովհաննէս եպիսկոպոսէ ի Հռոմ, եւ կ'երեւայ թէ Վիտմանշդատ երեքն ալ ի Հռոմ ձեռք բերած է։ Այս երեքն Միւնխէնի ընտրական մատենադարանին կնիքը (Ex electorali Bibliotheca Sereniss.rum Vtriusq; Bauariae Ducum) կը կրեն, ինչպէս նաեւ նոյն ժամանակի ուրիշ ամէն ձեռագիրք։ Ուրեմն թ. 3, 5 եւ 6 ձեռագիրք 1550—79 տարիներու մէջ մտած են Միւնխէնի մատենադարանը։

Ասոնցմէ ետեւ՝ 1739էն ետքը յիշեալ երեքին եկած յարած են Յովհաննէս անուն եւրոպացւոյ ժողովածոյքէն երկու ձեռագիրք եւս (թ. 2, 7)։ Այս ժամանակներու մէջ, մինչեւ 1858, մտած պիտի ըլլան անշուշտ այս մատենադարանն երեք ձեռագիրք՝ թ. 1, 4, 8։

Յամին 1858 Մաքսիմիլեան Բ թագաւորին հրամանաւ Է. Քադրմէրի (Ernestе Quatremère) ձեռագրաց հարուստ ժողովածոյքն Միւնխէնի Ազբունի մատենադարանին համար գնուեցաւ։ Այս առթիւ Քադրմէրի գրատունէն Միւնխէնի մատենադարանն անցան 12 ձեռագիրք՝ թ. 9—20։ Քադրմէրի այս ժողովածոյքը կը կազմեն Լուրտէ Հայագէտ Գաղղիացւոյն, Յովհ. Վ. Զօհրապեանի եւ իւր գրութիւններն ու ընդօրինակութիւնները. — ձեռագիրներ՝ որոնք Միւնխէնի սակաւաթիւ ժողովածոյից յարգն ոչինչ իւրք կ'աւելցընեն եւ այս պատճառաւ մեր այս ընդհանուր տեսութեան մէջ անցողակի միայն կը նկատուին։ Կարելի է որ թ. 17 Քադրմէրի ժողովածոյքէն չըլլայ, վասն զի վրան չէ նշանակուած, ինչպէս միւս 11ին վրայ մատիտով նշանակուած է։ Իսկ թ. 21ի մասին մատենադարանին ձեռագրաց գերմաներէն ցուցակին մէջ նշանակուած է, թէ 1879ին 50 ֆրանքի գնուած է Վենետիկէ։ Այսպէս ստուգութեամբ կարող եղանք փոքր ի շատէ կարկատել այս ժողովածոյիս պատմութիւնը։

Այս ժողովածոյին հետ՝ նկատելու արժանի կը համարինք ի Միւնխէն պ. Հէս Հնագրավաճառին քով (Gottlob Hess, Arcostr. 1.) գտնուած Շարակնոցն, զոր տէրն Պրէսլաու (Breslau) քաղաքը աճուրդի մը ժամանակ գնած է, եւ պատրաստ է 3000 մարքի չնչին գնով վաճառել[1]։

Միւնխէնի հայ ձեռագրաց ժողովածոյքն ըստ պատահման՝ եւ ոչ մասնաւոր ընտրութեամբ եղած ըլլալուն, հազիւ մի քանին միայն հին մատենագրութեան եւ գեղարուեստի համար նշանակութիւն ունի։ Մեծագոյն մասը նոր գրականութեան կը հայի, եւ առ հասարակ ամբողջն՝ բաց ի մէկ երկուքէն, չեն այնչափ կարեւոր իւրեր։ Այս ձեռագրաց ամենէն հնագոյնն է 1278, իսկ ամենէն նորագոյնն 1827։ Դժբախտաբար ամէն մէկ ձեռագրի ժամանակը ճշդիւ չենք կրնար որոշել, յիշատակարան պակսելուն. միայն կարող ենք ստուգութեամբ իմանալ՝ որ երկուքն (թ. 1, 3) ԺԳ դարէն է, երեքն (6, 8, 21) ԺԵ դարէն, մէկը (5) ԺԶ դարէն, երեքը (2, 7, եւ ձեռագիր Հէսի) ԺԷ դարէն։ Մնացեալք ԺԸ—ԺԹ դարէն են։ Ասոնցմէ մէկ քանին կը մնայ անորոշ։ Այս ամէնը կարգի դնելով կրնանք հետեւեալ ժամանակագրական տախտակը կազմել.

Դար	Տարի	Թիւ Ձեռագրին
ԺԳ	1278	1
»	1283	3
ԺԵ (մերձաւորագէս)	1401էն ետեւ	8
»	1401էն ետեւ	21
»	1427—32	6
ԺԶ	1589	5
ԺԷ	1662	[22] (Հէսի)
» (մերձաւորագէս)	1601էն ետեւ	2
»	1678	7

[1] Գերմաներէն Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft լրագրին մէջ (1886, II. Heft, S. 315—319) կը յիշուի հայերէն ձեռագիր մը, որ կը գտնուէր ի Միւնխէն Սիքէոն Սարպիտէ Մուսեագմալ Յունին քով։ Այս ձեռագիրն, ինչպէս կը ծանուցանէ Պր. Սա. Կանայեանց, այժմ պերլինի արքունի մատենադարանի սեպհականութիւն է։

Դար	Տարի	Թիւ Ձեռագրին
ԺԸ. (մերձաւորապէս)	1701 էն առաւ	17
»	1764—80	14
»	1775	13
»	1770—99	16
»	1770—99	15
»	1785	20
»	1791	4
»	1792—8	19
ԺԹ	1801—20	10
»	1820	11
»	1820	12
» (մերձաւորապէս)	1801 էն առաւ	18
» »	» »	9

Այս ժողովածոյքն պահած է մեղի քանի մը գրչաց եւ ծաղկողաց յիշատակը։ Այս գրիչք են՝ Յովհաննէս Արքեպիսկոպոս աղքայեղբայր (թ. 1), Գրիգոր միայնակեաց (թ. 3), Մելքոն սարկաւագ (4), Մարտիրոս եպիսկոպոս (5), Մկրտիչ, Յովհաննէս եւ Զաքարիա վարդապետք (6), Գրիգոր ոսկերիչ (7) Վարդան (ձեռագ. Հէսի)։ Իսկ ծաղկողք են՝ Վասիլ (1), Յովհաննէս ոմն եւ Աբրահամ վարդապետ, Մկրտիչ արքեպիսկոպոս եւ Սարգիս Ջագավանեցի (6), եւ Սահակ Վանեցի (ձեռագ. Հէսի)։

Վերոյիշեալ գրիչք գրած են սոյն ձեռագիրներն հետեւեալ քաղաքաց մէջ՝ Ս. Ուխտն Գոնեերոյ (1), Սայլեռն (Salerno հար. Իտալ.) (3), Կ. Պոլիս (4), Հռոմ (5), Ուխտ Մեծոփայ (6), Վարշաւ (7), եւ երկիր Մոկաց որ կոչի Սուրս (ձեռագ. Հէսի). միւսները կը մնան անծանօթ։

Մինչեւ որ այս 21 ձեռագիրք Միւնխէնի արքունի մատենադարանը հասան, այլեւայլ տեղանց ձեռքէն անցած են։ Այս տեսարք յիշեալ ձեռագրաց՝ եղած են հետեւեալք. Յովհաննէս Արքեպիսկոպոս, Իշխան Պարոն Սմբատ, Սիր Աւշին, ազգականք սորա, Ս. Բարսեղ եկեղեցին ի Կիպրոս (թ. 1). Յովհաննէս ոմն (2, 7). Գրիգոր միայնակեաց (3). Մելքոն սարկաւագ (4), Վիտմանշդատ (3, 5, 6). Ներսէս կրօնաւոր (6). Գրիգոր ոսկերիչ (7). Յովհաննէս եպիսկոպոս (8). Քաղրմէր (9—20). Յովհ. Վ. Ջօհրապ (10—16), Գէորգ Տէր-Յոհաննէսեան (14). Լուրսէ (19, 20). Տէր Ղազար (21), Տէր Մեսրոպ (ձեռագ. Հէսի)։

Միւնխէնի մատենադարանի հայ ձեռագրաց երեք հատին վրայ՝ (թ. 1, 6, 8) գեղարուեստական տեսակիտ գրեց առաջին անգամ 1866ին Տր. Յովակիմ Սիկհարդ[1]։ Այնուհետեւ Միւնխէնի Արքունի մատենադարանին ձեռագրաց ընդհանուր ցուցակին մէջ՝ 1875ին Թեոդերման առաջին քսան հայ ձեռագրաց գերմաներէն ցուցակը հրատարակեց[2]։ Ասոնց կը յաջորդէ մեր մանրամասն ցուցակը։

---

[1] Dr. Joachim Sighart, Armenische Miniaturen: Sitzungsberichte der bayerschen Akademie der Wissenschaften, Jahrg. 1866, II, Sitzung vom 22. Dez. 1866, S. 555—561.

[2] Catalogus codicum manu scriptorum Bibliothecae Regiae Monacensis, Tomi primi Pars quarta, Monachii MDCCCLXXV (1875) p. 120—129: Armenische Handschriften, beschrieben von Herrn Prof. Dr. J. H. Petermann in Berlin.

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԱԽՏԱԿ ՁԵՌԱԳՐԱՑ

Թ.	Նիւթ	Մեծութիւն	Գիր	Ժամանակ	Գրիչ	Տեղ	Տէր	Բովանդակութիւն
1	մագաղաթ	Թուղթք 304 (18×12·8 սմ.)	բոլորգիր	1278	Յովհ. Աղբայեղբայր	Ս. Ոսան Գուռերոյ	Յովհ. Աղբայեղբայր եւ այլք	Աւետարան
2	թուղթ	249 (17·8×13·8)	նօտրգիր	ԺԷ դար	անյայտ	անյայտ	Ս. Յ. Յովհաննէս	Ժողովածոյք
3	„	287 (16·4×11·5)	բոլորգիր	1283	Գրիգոր Փայնակեաց	Սալեւանոյ	Գր. Փայնակեաց	„
4	„	137 (16·2×10·8)	նօտրգիր	1791	Մելքոն սարկաւագ	Կ. Պոլիս	Մելքոն Սարկաւագ	Թուղթք Գր. Մագիս-տրոսի
5	„	57 (13·8×99)	բոլորգիր	1539	Մարտիրոս եպ.	Հռոմ	Մարտիրոս եպ.	Ժողովածոյք
6	„	314 (13·4×9)	„	1427—32	Մկրտիչ եւ այլք	Ուխտ Մեծոփայ եւ վանք Ուռծայ	Նէրսէս կրօնաւոր	Ժամագիրք Պարզմոյց.
7	„	448 (10·2×7·3)	նօտրգիր	1673	Գրիգոր ոսկերիչ	Վարշաւ	Գր. ոսկերիչ	Սաղմոսարան
8	մագաղաթ	209 (9·8×7)	բոլորգիր	ԺԵ դար	անյայտ	անյայտ	Յովհ. եպիսկոպոս	Ժամագիրք։
9	թուղթ	47 (25×18·8)	շղագիր	ԺԹ „	„	„	Քաղքէր	Ժողովածոյք
10	„	19 (18×12·5)	նօտրգիր	„ „	Յովհ. Զօհրապեան	Վենետ. Փարիզ	Յովհ. Զօհրապ	Մ. Խոր. Ներբող. Ս. Հռիփս.
11	„	142 (24·6×19)	շղագիր	„ „	„ „	„	„ „	Ժողովածոյք
12	„	89 (25·5×18·5)	նօտրգիր	„ „	„ „	„	Քաղքէր	„
13	„	86 (18·5×12·7)	„	1775	„ „	„	„	„
14	„	83 (22×15·7)	„	1780	Գէորգ Տէր. Յովհ.	Կ. Պոլիս	Գէորգ Տէր. Յովհ.	Բառարան
15	„	403 (39×25)	շղագիր	ԺԸ դար	Յովհ. Զօհրապ	անյայտ	Զօհրապ, Քաղքէր	„
16	„	—	—	„ „	„ „	„	„	„
17	„	334 (15·5×10·5)	շղագիր	„ „	անյայտ	„	անյայտ	„
18	„	—	—	—	—	—	Քաղքէր	„
19	„	(35·5×23)	—	ԺԸ դար	Լուբաէ	Վենետիկ. Ֆիրենցա	Լուբաէ	Աստուածաշունչ։
20	„	(24·5×18·5)	—	1785	„	Փարիզ	„	Գիրք Ծննդոց
21	„	285 (22×15)	բոլորգիր	ԺԵ դար	անյայտ	անյայտ	զանազան անձինք	Աւետարան
22	„	367 (13·6×9·5)	„	1602	Վարդան	Սուրբ գիւղ	Մեսրոպ եպ.	Շարակնոց։

1.

ԱՒԵՏԱՐԱՆ

Cod. Arm. I. — 2ԻԷ = 1278.

ԵԺՈՒԹԻՒՆ 18×12·8սմ.: — ԹՈՒՂԹՔ 304, էջք 582: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ երկսիւն. իւրաքանչիւրն՝ 12·5×3·5սմ.: — ՏՈՂՔ 19: — ՆԻՒԹ, մագաղաթ սպիտակ եւ փայլուն: — ԿԱԶՄ հին գործ, փայտեայ, կարմիր կաշի, ոսկեզօծ՝ ինչպէս նաեւ կտուրքը: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ մնաքուր. շատ քիչ տեղ միայն մանրանկարք եւ թերթերու վարի մասը վնասուած: — ԳԻՐ բոլորգիր մանր կանոնաւոր, տեղ տեղ գրչի վրիպակներ, օտար ձեռքերէ յիշատակագրութիւններ: — ԽՈՐԱԳԻՐՔ, ՎԵՐՆԱԳԻՐՔ եւ ՍԿԶԲՆԱՏԱՌՔ երփնագոյն կամ ոսկի (մարդագիր, կենդանագիր. թռչնագիր, հանգուցագիր): — ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԴՔ 206 հատ շքեղ (ոսկի, կապոյտ, կարմիր, դեղին, սպիտակ) մանրանկարք: — ԽՈՐԱՆԱԶԱՐԴՔ 4 հատ շքեղ, այն է՝ Թղ. 14ա՝, 102ա, 155ա, 238ա: — ՊԱՏԿԵՐ չորս Աւետարանչաց, Թղ. 13բ, 101բ, 154բ, 237բ (երփնագոյն եւ ոսկի) շատ յաջող. ասոնք ինչպէս եւ առ հասարակ մանրանկարքն արաբական-մուրիտանական նկարագիր ունին: — ԴԱՏԱՐԿ Թղ. 1. 2ա, 7բ, 10ա — 13ա, 295բ, 296բ, 297ա, 298բ 299ա, 300ա—304բ: — ԺԱՄԱՆԱԿ ծաղկման, գրութեան եւ կազմի ԶԻՒ — 1278: — ԳՐԻՉ Յովհաննէս Արքայեղբայր Արքեպիսկոպոս սուրբ Ուխտին Գոնեորոյ: — ԺԱՂԵՈՂ Վասիլ կամ՝ Բարսեղ: — ԿԱԶՄՈՂ Առաքել Հնազանդենց: — ՏԵՂԻ գրութեան անշուշտ Ս. Ուխտն Գոնեորոյ (Կիլիկիա): — ՏԷՐ Յովհաննէս Արքեպիսկոպոս, Իշխան Պարոն Սմբատ. յետոյ հետզհետէ՝ Սիր Աւշին, ազգականք սորա, Ս. Բարսեղ եկեղեցին ի Կիլորոս: — ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ Թղ. 8ա, 100բ, 101ա, 152ա, 153ա, 154բ, 237ա, 293բ, 294ա, 295ա, 297ա, 299բ: — ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՔ կան ի յիշատարանս: Գրատան ձեռագրաց զերմաներէն ցուցակը կազմողը թէ այս եւ թէ յաջորդ ձեռագրաց գրուած էջերուն թուահամար դրած է, բայց ոչ դատարկներուն. ուստի մեզի համար անգործածական է:

[1] Այս խորանազարդին գրիթէ ՁԿ քառորդ աւելի մնցուած զնկատիդ նմանահանութիւնը գտնես սկիզբը դրած ենք հանդերձ սկզբնագրով: Իսկ այստեղ գրուած սկզբնագիրը Վիեննայի Մխիթարեանց մատենադարանին Թ. 14 Աւետարանչէն է, ծաղկեալ յամին 1375:

* Մատեան է Աւետարան:

1. Եւսեբի Կարպիանոսի եւն Թղ. 2բ—3ա: 3բ—7ա Կանոնք: Ասոնց վրայ կամարաձեւ դրք չկան, թէեւ տեղ թողուած է:

2. Գլխակարգութիւն Մատթէի Թղ. 8ա—9բ. ակէ եւեւ Համաձայնութիւն. եւ Թղ. 10ա Նախադրութիւն (համառօտ) Մատթէի: Աւետարան ըստ Մատթէի Թղ. 14ա—99բ:

3. Գլխակարգութիւն Մարկոսի Թղ. 101ա: Նախադրութիւն չէք, վասն զի տեղ չէ մնացած եւ Գլխակարգութեան շարունակութիւնը Մարկոսի պատկերին ձախ եզերքը գրուած է: Աւետարան ըստ Մարկոսի, 102ա—152բ:

4. Գլխակարգութիւն Ղուկասու, Թղ. 152բ — 153բ: Նախադրութիւն (համառօտ) Ղուկասու Թղ. 153բ—154ա: Աւետարան ըստ Ղուկասու 155ա—237ա:

5. Գլխակարգութիւն Յովհաննու 237ա: Նախադրութիւն 237ա կիսատ թողուած առ ի չգոյէ տեղոյ: Ակէ եւ Մարկոսի Գլխակարգութենէն կ'երեւայ՝ որ պատկերներն նախ նկարուած են: Աւետարան ըստ Յովհաննու 238ա—294ա:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ 1. Թղ. 8ա. Մատթէի գլխակարգութեանց տակ՝ օտար ձեռքէ "Զկարգ համարոցս կանոչ գրով ի գլխի ասա գացես:„ Եւ արդեամբք կանանչ թանաքով ամբողջ մատեանին մէջ այս ձեռքէ նշանակուած են գլուխք:

2. Թղ. 9բ. Մատենիս գրչէն մանրագիր. "Երբ անկացդ պարու հայցեմ յիշել զեղկելի ոգիս ի բարին քրիստոս զՅՈՀ. եպիսկոպոս, եւ զծնողսն իմ եւ Աստուած զձեզ յիշեսցէ:„

3. Թղ. 100բ. Մատենիս գրչէն մանրագիր. "Բազմամեղ եւ գաստապարտ ոգւոյ գրողիս սորա եւ ստացողիս յՈՀաննէս եպիսկոպոսի Թողութիւն խնդրեցէք ի քրիստոսէ տեսողք սորա:„

4. Թղ. 101ա. Օտար գրչէ. «Յառաջիկայ գլխի սամ՝ կանաչ գրով գիտ զԹիւ մատեանս»։

5. Թղ. 152ա. Մատենիս գրչէն, մանրագիր «Ջեղկելի ոգիս զյոհ. եպ. զարքաեպիսկոպոսէ զգրողս սուրբ եւ զտացողս՝ որք ժառանգէք զոսա կամ գաղափարէք՝ յիշեցէք զծնողսն մեր եւ զնաւ զարմանն միաւք հանդերձ. զի յոյժ տաժանիմ յուղղոյն գիւտ. եւ զձեզ տէր յիշեսցէ, ամէն»։

Այս «ամէն» բառէն ետեւ՝ ինչպէս նաեւ Թղ. 294ա եւ 299բ յիշատակագրութիւններէն ետեւ մենագիր մը կայ, Յովհաննու Արքեպիսկոպոսի ձեռքէն, զոր կարելի է Թերեւս «Լէս» կարդալ, որ զեղջորդին կարելի է ակնարկէ։

6. Թղ. 153ա. Օտար գրչէ՝ «Ի Ղուկասու գլուխս. կանաչ գրով տեսցես զասա եղեալ Թիւս»։

7. Թղ. 154բ. Մատենիս գրչէն, մանրագիր։ «Զյոհ. եպ. յիշեցէք ի քրիստոս»։

8. Թղ. 237ա. Օտար գրչէ. «Զաստանաւր կարմրադեղով Թիւոդ՝ յառաջիկայ գլխիս կանաչով գտցես»։

9. Թղ. 293բ. Մատենիս գրչէն, մանրագիր. «Զոր գտանես ի լուսանցն ազդ է եւ ոչ պակաս. բայց յբ. տեղի»։

10. Թղ. 294ա. Մատենիս գրչէն մանրագիր. «Եղկելոյս ոգո յոհ. եպի. եւ իմոցն Թողութիւն խնդրեցէք ի քրիստոսէ. զի յոյժ տաժանեցա յուղղոյն գիւտ»։

11. Գ.Լիսաւոր յիշատակարան։ Թղ. 295ա. Օտար բայց ժամանակակից գրչէ, այն է՝ Վասիլ Ծաղկողէ, Թերեւս Յովհաննու Արքեպիսկոպոսի մահուանէն ետեւ գրուած, մեծ բոլորգիր։ «Շնորհիւ տեառն եւ ողորմութեամբ, կատարեցաւ սուրբ աւետարան, ի յընդիր աւրինակէ, ի վայելումն աստուածասէր իշխանին պր. ամբատա. որդոյ հանգուցեալ եւ բարէպաշտ իշխանին պր. կոստա. եւ հանգուցեալ մաւրն իւրոյ տիկին շահանդխտին, եւ հանգուցեալ եղբարցն, պր. բակուրան, եւ պր. կոստանդ. Կ.րեցաւ սուրբ աւետարանս, ձեռամբ սուրբ եւ ընտրեալ աստուածահաճոյ արքեպիսկոպոսին սուրբ ուխտին գռներոյն տէր յոհաննէսի որդի աստուածասէր եւ բարեպաշտ իշխանաց իշխանին հանգուցեալ ի քրիստոս պր. կոստանդեայ Թագաւորս. հաւրն. գրեցաւ սայ ի հայրապետութիւնն տեառն յակոբայ, եւ ի Թագաւորութիւնն հայոց աստուածասէր եւ բարեպաշտ Թագաւորին Լեւոնի գրեցաւ ի մեծ Թուակ։ հայոց ՉԻԷ (= 1278)։ Արդ որ ընթեռնոյք կամ աւրինակեք, յիշեսջիք զմեզ, եւ զծնողսն եւ զեղբարսն մեր, որում քրիստոս միոյն հարիւրամատիկ, ձեզ ողորմեսցի, որում աւրհնեալ յաւիտեանս ամէն, եւ զիս զրազմամեղս վաս. զյետին գրիչս որ ծաղկեցի զսուրբ աւետարանս յիշեսջիք ի քրիստոս ամէն»։

12. Թղ. 296բ. Նոր գրչէ. «Քրիստոս՝ աստուածքս սուրբ ծնաւղին բարեխաւսութեամբ ողորմեայ իր աւշին հոգւոյն պայլանց որ ստացաւ զսուրբ մ աւետարանս քրիստոսի ի մասն հոգւոյ իւրոյ եւ ի յիշատակ իւր եւ ծնաւղաց իւրոց եւ որդեկաց իւրոց Թորոսի եւ վասկայ եւ երից դստերաց իւրոց եւ ամուսնոյն իւրոյ ակացի։ Յերես անգեալ աղաչեմք զհանդիպողդ այսմ սուրբ աւետարանիս եւ զվայելուչդ մեղաց Թողութիւն հայցեցէք յաստուծոյ որ աւշին վասն զի հանդիպեցաւ կուչումն սորա ի վերուստ ի յեգիպտոս ի գալն մեծ խանին խազանին եւ իւր ուղեղ յեամեացքն գնեցին զսուրբ աւետարան քրիստոսի ի յիր հոգոյ մասնէն ի յիշատակ հոգոյ իւրոյ եւ ծնաւղաց իւրոց մեղաց Թողութիւն հայցեցէք յաստուծոյ յորոց ընդ միոյն հարիւրապատիկ քրիստոս ձեզ հատուսցէ։ Արդ եղեւ տուրեւաւութիւն սուրբ աւետարանիս ի մեծ Թվին ՉԽԱ (= 1292)։ Եւ ի Թագաւորութեան Լեւոնի որդւոյ Թորոսի եւ ի կրանաւորութեան յոհաննէսի եւ ի հայրապետութեանն գրիգորի հայոց դիտապետի»։

13. Թղ. 297ա. Նորագոյն գրիչ. «Քրիստոս աստուած քս սուրբ ծընողին բարեխաւսութեամբ ողորմեայ վհրամայ որդոյ պրն. ապետի եւ ծընողաց իւրոց եւ ամենայն զարմից եւ քաւրն իւրոյ տիկին Թիֆանէ։ Զի պարգեւեցին զաւետարանս սուրբ աստուածածընին սուրբ բարեղոյ եկեղեցոյն յիշատակ. որ է ի կիպրոս բարեաց տվողն քրիստոս եւ պարգեւիչն ամենայն արարածոց պարգեւէ իւրեանց վերկնից զարքայութիւնն եւ ամենայն հաւատացելոց ի քրիստոս. եւ նմայ փառք յաւիտեանս ամէն։ Յայսմն ժամանակի պարգեւեցաւ սուրբ աւետարանս ի Թվայրերութեան Հայոց ԹՃԺԷ (= 1468) ամի։ Զգրոյդ յիշատակարանիս (յոտիզ ի դնոգէր մը, զոր Լ ի՝ոդամ) Մարտիրոս յիշեսջիք ի քրիստոս»։

14. Թղ. 299բ. Հին՝ կ՝երեւայ մատենիս գրչէն. «Ո՜հ զմեղաւք դատապարտեալ կազմեալ սորա զառաքել հնազանդենց, եւ զծնաւղսն իմ եւ զհարազատսն իմ. հանդերձ ծնընդովք՝ եւ ամենայն զարմիւք, եւ զուսուցիչն իմ զարգիս քահ. զհանգուցեալն ի քրիստոս, աղաչեմ յիշել ի տէր։ Ի Թվ. ՉԻԷ. կազմեցաւ սայ»։

15. Թղ. 299բ. Բոլորովին նորագոյն գրչէ. «Ո՜հ զմեղաւք ներկեալ անձս զգրիգոր աղաչեմ զձեզ յիշել ի տէր եւ աստուած զձեզ յիշէ ամէն»։

Գռներոյ գիւղն եւ Ուխտն է ի Կիլիկիա, մերձ ի Կոստանդնոյ, ուր ծնած եւ ապա առաջնորդ եղած է Յովհաննէս (Հեթումայ Ա.) Արքայեպիսկոպոսն († 1289)։ Յովհաննէս ուրիշ շատ ձեռագիրներ ալ գրած եւ գրել տուած է, որոնցմէ շատերը մինչեւ մեզ հասած են։ Ձեռագիրս ծագկոյ Վասիլն կամ Բարսեղ Նոյն անձ կ՝երեւայ, որ Յովհաննու ուրիշ գրչութեանց մէջ ալ մասն ունի։ (Հմմտ. Ալիշան, Այրարատ, 1890, էջ 144—147, 533—4։) Աւետարանիս գիրը Շղթիւնոյն է Ալիշանի (անդ. էջ 145) նմանհանութեամբ յառաջ բերած՝ Յովհաննու ուրիշ մէկ գրուածին հետ։ Իսկ գլխաւոր յիշատակարանն (11) նոյնպէս յառաջ բերուած է նմանհանութեամբ Այրարատ, էջ 424։

2.

ԺՈՂՈՎԱԾՈՅ

Cod. Arm. II. — ԺԷ դար = 1601 է եռեւ։

ԹՈՒՂԹՔ 249, ԷՋՔ 471։ — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ 17·8×13·8 սմ.։ — ԳՐՈՒԹԻՒՆ Թղ. 4ա — 15բ, 34բ — 249բ միասին՝ 15·3×12 սմ. իսկ Թղ. 16ա — 34ա երկսին 15 × 5·5 սմ.։ — ՏՈՂՔ 22։ — ՆԻՒԹ, թուղթ 1—58 եւ 91—249 կոշտ եւ անհարթ. իսկ Թղ. 59—90 փայլուն ամուր։ — ԿԱԶՄ կիսակաշի՝ թղթապատ խաւագարտ։ — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ լաւ։ — ԳԻՐ նոտրգիր ազեղ եւ անկանոն։ — ԽՈՐԱԳԻՐՔ, ՍԿԶՄՆԱԳԻՐՔ տեղ տեղ կարմիր։ — ԴԱՏԱՐԿ Թղ. 1—3բ, 55բ—58բ, 92ա. 109ա—110բ, 145բ—149բ։ — ԺԱՄԱՆԱԿ, ԳՐԻՉ, ՏԵՂԻ անյայտ. — ՏԻՐ, Վերջին անգամ S. J. Johannes 1739 ին։ — ՑԻՇԵՑԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ չկայ։ — ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՔ Թղ. 4ա Bibl. Ell. S. J. Johanni in pibus (?) 1739. Թղ. 39ա "Տօն մարմնոյ եւ արեան. քաղաքացիկ թղով թուփանքով թափուր ելանեն։ "Զվենդի (venite) եան ասեն եւ ի փառա (Parocial, Pfarrei, ժողովրդապետական) եկեղեցին հաւագին։

Պատեանս է ԺՈՂՈՎԱԾՈՅ՝ յորում կան՝

1. Թղ. 4ա—15բ։ "Բացայայտութիւն իսկականի ճշմարտութեան սակս խաւնման Ջրոյ ընդ գինւոյ ի սրբազնութեան պատարագի առ եղբարս մեր վաճառականս Հայկազնս ճշմարտաբերս եւ բարեպաշտս։ Յումմնէ Ովհաննէս վարդապետէ համառօտակի վերաքաղեցեալ եւ շարադրեցեալ առ ի դիւրակի ըմբռնումն տեղեայ։" Կը սկսի՝ "Յանուն Հօր" եւն. "Որք եղբայրք տոհմին հայկականի եւ որք ի ձեզ երկիւղածք տեսանն լուսաւորք զբանս իմ։" Գրողն է կաթողիկոս. կը վերջացնէ "իսկ մեք փառաւորեսցուքն սուրբ գրիգոր լուսաւորիչն աստոյ։"

* 2. Թղ. 16ա—34ա։ "Պատմութիւն Հայոց։ Արդ զկնի համբարձման Տեառն մերոյ յիսուսի քրիստոսի յերկինս։"

Է պատմութիւն դարձին Աբգարու։ (Թուղթք Աբգարու) Տրդատա, երթ սորա ընդ Ս. Գրիգորի ի Հռոմ։

* 3. Թղ. 34բ—45ա։ "Տումար Գրիգորեան սուրբ փափէն Յաւիտենական։"

* 4. Թղ. 45բ—55ա։ "Վասն մկրտութեան։ Յորժամ քրիստոնեա առնեն..."

* 5. Թղ. 59ա—91բ։ ա. "Յաղագս երկնային շարժմանց. նուաստ յոհնէ։ Ամենայն ոք որ է ծնունդ...։ Ըստ որում եւ ես նուաստս յոհանէս եղնկացի աշակերտս հոգելից հօրն եւ սուրբ վարդապետին վարդանայ. ուստօր սուրբ գրոց բանի թվին ՃԼԳ (= 1284) պատահեաց գալ ի կողմանս աստուածապահ թագաւորութեանս աշխարհիս վրայ ի հռչակաւոր եւ ի մեծ մայրաքաղաքս ի տփխիս, փայտակարան կոչեցեալ ի գիրս պատմողաց..."։

* բ. Թղ. 60ա։ "Յաղագս երկն. թէ քանի են երկինք եւ որպէս իմաստութեամբ յանգոյից եղեն յաստուծոյ։"

* գ. Թղ. 61ա։ "Յաղագս կակարդ, երկնից եւ շրջագայութեան նորայ, թէ որպէս է։"

* դ. Թղ. 62բ։ "Վասն ծովու եւ ամենայն ջուրց։"

* ե. Թղ. 66ա։ "Յաղագս չորս եղանակաց տարոյն։"

* զ. Թղ. 67բ։ "Վասն է գօտեաց։"

* է. Թղ. 68ա։ "Յաղագս օդոյն որ է հողմն որ ասի քամի։"

* ը. Թղ. 69ա։ "Յաղագս ձիւնի եւ անձրեւ։" Եւ այլ օդերեւութականք։

* թ. Թղ. 71ա։ "Վասն մարդոյ կազմութեան։"

* ժ. Թղ. 80բ։ "Յաղագս մարդոյ կազմութեան ամենայն անդամոց։"

* 6. Թղ. 92բ—108բ։ "Կանոնքն զամենայն ննջեցեալսն ուղարկել առ ի Քրիստոս։"

* 7. Թղ. 111ա—123ա։ "Տարեցոյց եւ տաներուտերացոյց ամենայն պատահարաց։"

* 8. Թղ. 124ա—136ա։ "Գիրք արարածոց աշխարհի։ Ի սկզբանէ արար Աստուած" քաղուած օրէն օրինակուած։

* 9. Թղ. 136բ—137բ։ "Եւս գիտութիւն լինելոյի ծնընդոց նախահարցն։ Ադամա մինչեւ ցնոյ ժա.։"

* 10. Թղ. 138ա—145ա։ "Այս են ամենայն անօրինակաւք տեսանն... քրիստոսի ի սուրբ եւ աստուածաբնակ մայրաքաղաքս յեր.։"

11. Կողին վրայ. "Ասի իմանամք դգայութիւն ըմբռնութիւն եւ զանմտութիւն մարդկան...։"

Առ ի չգոյէ յիշատակարանի՝ կարելի չէ այս գրչութեան վրայ մանրամասն տեղեկութիւն ունենալ։ Բովանդակութենէն թերեւս կարելի է հետեւցընել՝ թէ գրիչն ըլլայ Յովհաննէս Հալով որ ԺԷ դարու կիսէն ետեւ այս կարգի ուրիշ հրատարակութիւններ բրած է, եւ կամ ասոր նման մէկը։ Գրութեան տեղը կ'երեւայ Եւրոպա եւ աւելի Իտալիա, վասն զի գրութեան առաջին մասն Հայ վանականոյ կ'ուղղուի, եւ վերջին՝ շեալ Տեղեկութեանց մէջ լատին եկեղեցին կ'ակնարկուի։

3.

ԺՈՂՈՎԱԾՈՅ

Cod. Arm. III. — ՁԼԲ = 1283.

ԹՈՒՂԹՔ 287, ԷՋՔ 562: — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ 16·4×11·5սմ.: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ 13·5×9սմ. միասիւն: — ՏՈՂՔ 15: — ՆԻՒԹ թուղթ խորշագոյն ամուր եւ կոշտ: — ՆԱՀԱՊ փայտեայ. կաշեպատ, սպիտակ (լատին հին դրոց կազմով) վրան եւրոպական պատկերներ դրոշմուած՝ արծանագրութեամբ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ մագաղաթ, տեղ տեղ ցեցակեր եւ ընչեալ: — ԳԻՐ կոշտ անկանոն եւ տգեղ բոլորգիր: — ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԴՔ քանի մը տեղ բոլորովին կոշտ՝ կարմրագծով. նոյնպէս սկզբան ԹՈՐԱՆԱԶԱՐՈՅՆ: — ԴԱՏԱՐԿ Թղ. 1ա—3բ, 285ա—287բ: — ԺԱՄԱՆԱԿ ՁԼԲ = 1283: — ԳՐԻՉ եւ ՏՂԻ Դրիգոր Մխիթարեանց: — ՏԵՂԻ "ի Սալերն ընդ հովանեաւ սուրբ մաթէոսի առաքելոյ ի Տրնս Հայոց„: — ՑԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ բազմաթիւ. Թղ. 9, 43, 53, 66, 83, 95, 100, 104, 134, 148, 188, 191, 195, 254, 271 եւ 282ա—284ա: — ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՔ. կողին կնիքը թանապով գրուած՝ Arm., Lectiones Ecclesae. in gundum (?) Armen. *կողին վրայ՝* Lectiones ecclesiasticae Armenor. *Թղ. 4ա վարը՝* Jo. Alb. Widmestadij. *Թղ. 148ա եզերքը քանի մը յունագիր աղաւաղ բառք: Վերջին կողին նեղքին երեսը կայ տպագիր գինանշան մը՝ այս արծանագրութեամբ՝* Ex Electorali Bibliotheca Serenis.me Vtriusq; Bavariae Ducum. *Այս նշանն կպցուած է ուրիշ նշանի մը վրայ, որ տակէն կ'երեւայ:*

Մատեանս է ԺՈՂՈՎԱԾՈՅ: Ի բովանդակէ՝

* 1. Թղ. 4ա—9ա: "(Բա)նք եւ կատարումն սուրբ հարցն: Եղբայր ոմն էհարց զաբբայ անտոնիոս եւ ասէ . . .„

* 2. Թղ. 9բ—11բ: "Ասաց աբբայ անտոնիոս առաջի աշաց . . .„

* 3. Թղ. 12ա—16ա: "Վասն ժուժկալութեան ոչ միայն ի կերակրոց այլ եւ յամենայնէ . . .„

* 4. Թղ. 16ա—22բ: "Խրատք աւգտակարք վասն զգուշութեան ի պառնկութենէ . . .„

5. Թղ. 23ա—28բ: "Աղաւթք սուրբ գրիգորայ: Աղաչեմ քրիստոս փրկիչ աշխարհի . . .„

6. Թղ. 27բ—37ա: "Ցեռան եփրեմի ասացեալ յաղագս ապաշխարութեան եւ զղջման . . .„

7. Թղ. 37ա—43ա: "Աղաւթք նորին ասացեալ: Եւ գիտեմ տէր զի . . .„

8. Թղ. 43ա—53ա: "Աղաւթք Մխիթարայ սուրբ վարդապետի գոչ կոչեցեալ: Հաւատամ յամենասուրբ երրորդութիւնդ . . .„

9. Թղ. 53ա—66ա: "Երգ աւրհնութեան հոգւոյ արթնոց եւ մաղթանք մաքուր մտաց: Աւրհնեալ է ամենասուրբ երրորդութիւն . . .„

10. Թղ. 66ա—74բ: "Աղաւթք եփրեմի ասացեալ: Ասուած անսկիզբն, Ասուած անճառ . . .„

11. Թղ. 74բ—83բ: "Նորին, Տե՛ս Տէր զասապանս իմ . . .„

12. Թղ. 83բ—104բ: "Խոստովանութիւն հաւատացելոց ուղղափառաց: Քրիստոս որդի աստուծոյ արարիչ եւ տէր . . .„

13. Թղ. 105ա—114բ: "Սրբոյն Անանիայի ասացեալ վասն համբերութեան: Արդ յորժամ մարդն շնորհս առնու յաստուծոյ . . .„

14. Թղ. 115ա—124բ: "Նորին վասն խոնարհութեան:„

15. Թղ. 124բ—133բ: "Նորին վասն խորհրդոց ոգեշահ: Նախ եւ առաջին քան զամենայն . . .„

16. Թղ. 133բ—148ա: "Աղաւթք պաղատանաց Անաստասս քահանայի ասացեալ: Տէր իմ Յիսուս Քրիստոս որդի Աստուծոյ . . .„

17. Թղ. 148ա—180ա: "Վարք եւ ճգնութիւն սուրբ հարցն: Եղբայր ոմն ճգնաւոր եկն յաստարուստ:„

18. Թղ. 180ա—188բ: "Ճառ աբբա Մովսիսի վասն ոխակալութեան: Եթէ ոք առցէ յուշ:„

19. Թղ. 189ա—191բ: "Ի թղթոյն Մովսիսի միայնակեցի որ առ Ամոն բան խրատու:„

20. Թղ. 191ա—195ա: "Խօսք Եպերիքեայ միայնակեցի: Ասէ ծերն:„

21. Թղ. 195ա—197բ: "Բանք ամբարտաւեաւ: Ի մեծ գարունն քրիստոսի:„

22. Թղ. 197բ—202բ: "Խրատ վասն աղաւթից. Զինչ եւթն անգամ աւրհնեալն:„

23. Թղ. 202բ—203ա: "Սիւրղի եպիսկոպոսի: Երկնչիմ ի մահուանէ:„

24. Թղ. 203ա—253բ: "Ողբք սուրբ հարցն ասացեալ. վայ քեզ անձն իմ:„

25. Թղ. 253բ—271բ: "Ցեռան յոհաննու ոսկէբերանի յաղագս հանդերձեալ դատաստանին: Պարտապան եմք:„

26. Թղ. 271բ—282ա: "Յաղագս պատմութեանն տեառն. Ողբասցես թագաւորեաց:„

ՑԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ բազմաթիւ են ամբողջ գործոյն մէջ. ինչպէս Թուղթ 9, 43, 53, 66, 83, 95, 100, 104, 134, 148, 188, 191, 195, 254, 271, 282: Յառաջ կը բերենք փոյն հետեւեալ երեքն. փլանեն ասոնց նման կրկնութիւններ են:

1. Թղ. 148. "Տէր ասասուած շնորհեա այժմ եւ ի հանդերձ(եղ)ումն մեղայ թողութիւն ասացողին սորա եւ որ զամենն յիշեսցիք եւ զգրիգորն փայնակեցն որ գրեաց յիր ինչեց զայս գրոս„:

2. Թղ. 254. "Տէր յիսուս աղաչեա ասացողիս գրիգորիս փայնակեցի եւ ծնողացն նորա վարդի եւ մաւր կուսայզի եւ քաւր իմ վանանի եւ կուանին եւ ամենայն ննջեցելոց իմ„:

3· Գ·Լիտուր յիշատակարան գրչին։ Թղ· 283=284ա· "Փառք եւանձնեա սէրուբէին... Գրեցաւ սուսուածայհարց սուրբ հարց մեր սուրբ կրաւնաւորացն խոշորաւեռակ եւ անյարմար գծիւ ձեռամբ ամենամեղ եւ անպիտան գրողի գրիգորի ի յաշխարհիս Ֆռանկաց ի սայլեան ընդ հովանեաւ սուրբ մաթէոսի առաքելոյս մաթէոսի ի տունս հայոց առ գրանս սրբոյ կղմնի· յամի յոբուամ էր թուականս հայոց 2ԼԲ (= 1283)։ Արդ առաղաչեմ չլինել մեղադիր խոշորութեան եւ անյարմարութեան գրիս։ զի արուեստաւոր ոչ էի· բայց կարի խիստ բանիւ գրեցի յընթեր եւ ի լաւ աւրինակէ։ Արդ գրեցաւ սա ի խանարհ հոգի որ եւ վասն սիրոյն քրիստոսի յանձն առեալ զաւտարութիւն եւ զպանդխտութիւն որ եւ ընդ այլ բազում բարեգործութիւնսն ստացաւ եւ զայս գեղեցիկ կտակ ի յիշատակ հոգւոյ իւրոյ եւ ամենայն ընտանեաց իւրոց կենդանեաց եւ մեռելոց։ որ պահեցէ յամենայն փորձութենէ յերեւելեաց եւ յաներեւութից բարեխաւսութեամբ եւ սուրբ առաքելոցս եւ ամենայն սրբոց։ Արդ ես անարժան ծառայս քրիստոսի գրիգոր միակեցի ստացա զհոգեկեղցոյց հարցն սրբոց եւ յիշատակ հոգւոյ իմոյ եւ ննջեցելոց իմոց եւ հաւ գրել զսա ի հալալ արդեանց իմոց։ Արդ յերկիր անկեալ աղաչեմ զամենեսեան ոգեհեծ պաղատանաւք որք կարդայք եւ աւգտիք ի սմանէ կամ դաղափար առնուք յիշեսջիք ի սուրբ եւ ի մաքրայփայլ յաղաւթս ձեր զքաղցմամբոյս գրիգոր եւ զհայրն իմ վարդ եւ զմայրն իմ եւ զեղբարսն իմ եւ զքոյրս զկենդանիս եւ զհանգուցեալս ի քրիստոս եւ զամենայն ընտանիս իմ եւ զսիրելիս, զի ի ձեռն արժանաւոր աղաւթից ձերոց ընկալցուք մեռն եւ բաժին ընդ սուրբս ամենայն ի քրիստոսէ ստուծոյ մերոյ յահեղ աւուրն յարդարդի յորժամ բանք սպասին եւ գործք թագաւորին։ Յիշման արժանի արարէք եւ զանարժան գրողս սորոյ զգրիգոր եւ որ զմեզ յիշեն սրտի մտաւք յիշեսցէ քրիստոս զնոսա իւր առատ ողորմութեամբ եւ երկնից արքայութիւն արժանի լինի եւ ինքն աւրհնեալ յաւիտեանս ամէն։"

Սալիրն է Սալերնոյ (Salerno) հարաւային Իտալիոյ։ Այս յիշատակարանէն կը տեսնուի որ Հայք արդէն 1283ին այս տեղ վանք ունէին, այն է "Տունք Հայոց" (կամ "Հայատուն" ինչպէս կը կոչուի Բիզայի Ս· Անտոնի վանքը՝ Վենետիկի կայսրին· գրատան Թ· 1 Հայ ձեռագրին մէջ, ա· Մայր ցուց· Հայ· ձեռագր· Ա· 1890, էջ 7։) Մատթէոս Առաքելոյն նուիրեալ։

4.

ԹՈՒՂԹՔ ԳՐ. ՄԱԳԻՍՏՐՈՍԻ

Cod. Arm. IV. — ՌՄԽ = 1791։

ԹՈՒՂԹՔ 137, էջք 259։ — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ 16·2×10·8սմ.։ — ԳՐՈՒԹԻՒՆ 12×7·6սմ. միասիւն։ Միայն Թղ. 127բ—132ա կրկսին՝ 12×3·7սմ.։ — ՏՈՂՔ 26։ — ՆՇԻԹ ամուր եւ անհարթ։ — ԿԱԶՄ կաշեկազմ մոյգ գունով։ — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ մաքուր, թուղթը թանաքը ծծած։ — ԳԻՐ նոտրգիր կանոնաւոր։ — ԼՈՒՍԱՆՑՔ կարմիրագծով։ — ՎԵՐՆԱԳԻՐՔ եւ ՍԿԶԲՆԱԳԻՐՔ կարմիր։ — ԴԱՏԱՐԿ Թղ. 1ա—3բ, 132բ—137բ։ — ԺԱՄԱՆԱԿ ՌՄԽ = 1791։ — ԳՐԻՉ եւ ՏԷՐ Մելքոն սարկաւագ։ — ՏԵՂԻ Կ.Պոլիս։ — ՑԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ Թղ. 127ա։

Մատեանս է Թուղթ Գրիգորի Մագիստրոսի։

Թղ. 3ա, ճակատ մատենին. "Գրիգորի Մագիստրոսի քաջ Պաւեստիկոսի եւ ներհուն Սոփեստոսի բանաստեղծ եւ պարզնչելահիւս թղթոց օրինակ զոր ի խրատ բանեղինաց եւ զայլս յողջոյն Տէր սիրելեաց, հիւսեցեալ ի յոճ հաւատոյական։ Եղեւ օրինակեցեալ յամի տեառն 1790 Դեկ. գ. ձեռամբ ընչին մելքոն դպրի, եւ եթ սարկաւագի։"

* 1. Թղ. 3բ—13բ։ "Պատասխանի թղթոյն կաթուղիկոսին Ասորոց ի ժամանակին յորժամ էր գալոյ ի Վասպուրական եւ ի Տարօն։ Զկնի բառնալոյն զՄանիքեցին յաշխարհէն Ցունաց։ Եւ ի Թանդրկաց մնացեալն նոցա կործանեալ ազգն չոգան առ կաթուղիկոսն Ասորոց ի քաղաքն Ամիթ։ Զի թերեւս խարեութեամբ հաւանեցուցեն զնա։ Զոր նորա գրեալ թուղթ ի Գրիգոր Մագիստրոսն ՑԱրշակունին։ Եւ այս է պատասխանին։ Զյաւետ ծայրացելոյ...։"

2. Թղ. 14ա—16բ։ "Պատասխանի թղթոյն թուլայլեցեալ մնացելոյն ի նորոց մանիքեցւոց թանդրակեցեացն։ Որք եկեալ էին առ կաթուղիկոսն Ասորոց եւ կամէին խաբել զնա։ Գողացեալք ի գայլէն Սմբատայ...։"

3. Թղ. 16բ—17բ։ "Բան իմաստասիրական զոր ասացեալ է Մեծի փիլիսոփային Գրիգորի Մագիստրոսի Պալհաւունւոյ յիւր ոնուն։ Գամագրական գեղանամ, շահացեալ քեզ...։"

4. Թղ. 17բ—18բ։ "Առ հոգեւոր տէրն Պետրոս Հայոց կաթուղիկոսն ի ժամանակին յորում ի կապանաց իւրոց վերստին յաջորդեաց յաթոռ իւր խնդրեալ ի Գրիգորէ զգիր սրբոյն Եփրեմի Հաւատոցն զոր ընթեռնոյր մինչ ի բանտին էր։ Թէպէտ եւ ըստ գեղեցիկ խնդրոյ քում...։"

5. Թղ. 18բ—20ա։ "Առ որդին Աշոտի պատասխանի մինչ գՀօրէն իւր գրէր բանս կեղեցիական։ Եւ բնաւորեալ եմ ի խրատատուէ...։"

6. Թղ. 20ա—38բ։ "Առ Աբրահամ ամիրայն վասն հաւատոց Գրիգորոյ որդւոյ Վասակայ ասացեալ։ Զողջաւէտ զտեղեաց...։"

7. Թղ. 38բ—39բ։ "Պատասխանի թղթոյ ումեմն կրօնաւորի։ զոր գրեալ է յաղագս վանքա-

գործարանի բանվորներ։ Ամբողջ գիշերվա ընթացքում նրանք ոչ մի քայլ չեն արել դեպի գյուղերը։ Գիշերը նրանք հանգստացան գետի ափերին։ Գարնանը գետերը հեղեղվեցին։ Գարնանը գետերը հեղեղվեցին։ Գարնանը գետերը հեղեղվեց

նուկ դու . . . ։„

51. Թղ. 104բ—108ա։ “Առ Կիրակոս Յոյն դպիր։ Լուայ ի քէն . . . ։„

52. Թղ. 108ա—109բ։ “Առ վարդապետն Սարգիս առաջնորդ ուխտին Սեւանայ, քանզի գրեալ էր Գագիկ առ վարդապետս այս եթէ եկեսցես առ իս եւ ի միասին գրոց պարապեսցուք։ Եկն էհաս առ մեզ . . . ։„

* 53. Թղ. 109բ—110ա։ “Առ Հայրն Սամուէլ առաջնորդ վանիցն Խնատի։ Ի սերկեւան աւուրս . . . ։„

* 54. Թղ. 110ա—111ա։ “Առ կրօնաւորն Խնատին յորժամ վախճանեցաւ ծերն Սամուէլ։ Ծանեայ զծայրագոյն . . . ։„

55. Թղ. 111ա։ “Առ Հայրն սրբոյ Կարապետին։ Ծանիր ծանօթագոյնդ . . . ։„

56. Թղ. 111բ—112ա։ “Առ նոյն Հայր սրբոյ Կարապետին։ Յերեկեանն որամաբանութեան . . . ։„

57. Թղ. 112ա—113ա։ “Առ վարդապետ Գէորք սակս խնդրոյ մեկնութեան մարգարէին Երեմիայի։ Միշտ տուիր . . . ։„

58. Թղ. 113ա—113բ։ “Առ ոմն կրօնաւոր Գրիգոր ի գեղջ Այլաբերից։ Ջներածական քո . . . ։„

71. Թղ. 121բ։ “Առ տէր Գրիգոր։ Աւագիկ առաքեցի . . . ։„

72. Թղ. 121բ—122ա։ “Առ Հայրն Կարապետին։ Ջտարակուսական մակագրութիւն . . . ։„

73. Թղ. 122ա—122բ։ “Առ Սարգիս կառամաթիկ Տելէտիս։ Լուաք եթէ . . . ։„

74. Թղ. 122բ—124ա։ “Առ Հնծացին Գրիգոր Տելէտիս, սակս որոյ եկ ի վանսդ եւ չոգաւ ի լեառն Վարագայ։ Աստուածբնակեցուցանէ . . . ։„

75. Թղ. 124ա—124բ։ “Առ Հնծացին Գրիգոր Տելէտիան։ Ի խուժադուժ խուժանէ . . . ։„

76. Թղ. 124բ—125ա։ “Առ Գրիգոր Հնծացին Տելէտիան։ Ջյաւէան ի մեզ . . . ։„

77. Թղ. 125բ—126ա։ “Առ ոմն կրօնաւոր։ Ջքրիստոսազգեաց եւ զնաչակրօն . . . ։„

78. Թղ. 126ա—127ա։ “Առ Հնծացին Գրիգոր։ Ջհազարդ սակս բաղմաթերթութեան . . . ։„

79. Թղ. 127բ—130ա։ “Գրիգորի փիլիսոփայի ներբողեան ի սուրբ խաչն աստուածընկալ։ Օրհնեալ ես փայտ . . . ։„

80. Թղ. 130ա—132ա։ “Նորին յաղագս խաչանշան գաւազանին զոր ընծայեաց Տեառն Պետրոսի Հայոց կաթուղիկոսի, ասացեալ զխորհուրդ խաչին։ Ընծայեմ քեզ տարեկան . . . ։„

43. Թղ. 94բ։ "Առ խրախճանն մայրաքաղաքացի եւ վարդապետք։ Նաւ խառվեալ փութայ...։"

* 44. Թղ. 94բ—95բ։ "Առ վարդապետն Սարգիս։ Զմակարդակ բոլոր...։"

44. Թղ. 95բ—96ա։ "Առ եպիսկոպոսն Կարուց պատասխանի վասն երթալոյ նորա ի սուրբ քաղաքն Աստուծոյ։ Զաւէտ բղձական...։"

45. Թղ. 96ա—96բ։ "Ցաւուրսն ձմերայնոյ եղեալ ահագին սրտաւմն, յամենանն ահեկի որ էր քառասերորդ երրորդ։ Եւ զայսոսիկ գրեաց ի Գրիգոր եպիսկոպոսն Մոկաց եւ Մանազկերտաւոյ սակս ելոյ եւ անձրեւ սաստիկ։ Կամիմք իմանալ զձիածինն...։"

* 46. Թղ. 96բ—97բ։ "Ի Գրիգոր եպիսկոպոսն Մոկաց վասն շինութեան դղեկին եւ կանգնելոյ մահարձան։ Ցաճախ զզրուցիւնն Աքիւղոյ...։"

47. Թղ. 97բ—98ա։ "Առ նոյն եպիսկոպոսն Մոկաց վասն ահագին ցրտոյ եւ սառնամանեաց։ Ցուլիկն Ոլոմպեան...։"

48. Թղ. 98ա—99բ։ "Պատասխանի Թղթոյն Գագկայ որդւոյն Աշոտայ եկեալ վասն ոչինչ իրաց վայրապար զկնի կրօնաւորաց սակս պարտուց ինչ նոցա ի գաւառէն Տարօնոյ։ Զարամախոհականն նախաւստ իմոյ...։"

* 49. Թղ. 99բ—103բ։ "Առ արքեպիսկոպոսն վասն ձկանց սուղ ինչ իմաստասիրեալ։ Երիս պատճառս...։"

50. Թղ. 103բ—104բ։ "Առ աշակերտ իւր Եղիսէէ եպիսկոպոս Սերբաստիոյ։ Լսեմ դքէն մա-

59. Թղ. 113բ—114բ։ "Առ եպիսկոպոսն Մոկաց եւ Մանազկերտի պատասխանի Թղթոյն Մըխիթարութեան։ Քանզի բնաւորեալ է...։"

60. Թղ. 114բ—116ա։ "Առ հայրն սուրբ Կարապետին Սարգիս եւ առ այլ եղբարսն։ Զդիր բարերջանիկ...։"

61. Թղ. 116ա—116բ։ "Պատասխանի Տեառն Պետրոսի կաթուղիկոսին Հայոց մխիթարական թղթին։ Զլուսափայլութեան քո...։"

62. Թղ. 116բ—117ա։ "Առ արքեպիսկոպոսն Նէ։ Մինչ կայի...։"

63. Թղ. 117բ։ "Առ արքեպիսկոպոսն Նէ։ Ասի բան սակս...։"

64. Թղ. 118ա—118բ։ "Առ արքեպիսկոպոսն Մոկաց եւ Մանազկերտոյ։ Թէպէտ եւ բաղբէ...։"

65. Թղ. 118բ։ "Առ արքեպիսկոպոսն Նէ։ Պաղէտին Աղեկարացի...։"

66. Թղ. 118բ—119ա։ "Առ տէր Գրիգոր եւ առ արքեպիսկոպոսն Ստեփաննոս։ Ցորժամ զմտաւ ածեմ...։"

67. Թղ. 119ա։ "Առ արքեպիսկոպոսն։ Ի ձի երաշխ արիւնագոյն...։"

68. Թղ. 119բ։ "Առ հայրն Վարագայ։ Աստուածայինն Մովսէս...։"

69. Թղ. 119բ—120ա։ "Նորին առ ոմն։ Լուաք թէ եկ պատն...։"

70. Թղ. 120ա—121բ։ "Առ արքեպիսկոպոսն եւ առ տէր Գրիգորն։ Զանհամեմատ հարթութեան..."

ՑԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ։ Գլխաւոր յիշատակարան։ Թղ. 127ա. "Ծրագրութեամբ բանի գիտնականին մեծի Գրիգորի Մագիստրոսի կարգաւորութեան հաւատարի եղեալ յիշատակի հանգուցեալ Պաղտասարի որդւոյ (ի Պալաթաւ սուրբ հրեշտակապետ եկեղեցւոջ) յանարժան սարկաւագ մելքոնէս ի վայելումն յեռանելոյս։ ՅԱՄ Տեառն 1791. եւ մերոյս ՌՍԼ, մայիսի Ի.Զ։"

5.

ԺՈՂՈՎԱԾՈՅՔ

Cod. Arm. V. — ՋՁԸ = 1539.

Թուղթք 58, էջք 19։ — Մեծութիւն 13·8×9·9 սմ.։ — Գրութիւն միասիւն 11·5×7·6սմ.։ — Տողք 16։ — Նիւթ թուղթ ամուր եւ անհարթ։ — Կազմ խաւաքարտ կաշեկազմ, սպիտակ (հին եւրոպական գրոց կազմ). վրան՝ Արդարութեան պատկեր դրոշմուած արծանապրութեամբ. ընդդիմակողմը՝ Պաւիերայի զինանշանը, որուն վերին կողմը կայ՝ A H I B, վարի կողմը՝ S D N Q C N. — Հանդամանք լաւ։ — Գիր բոլորգիր մեծ։ — Խորագիրք եւ Սկզբնագիրք կարմրաւ։ — Դնցարկ 1ա — 7բ, 19ա — 55ա, 57ա — 58բ։ — Ժամանակ ՋՁԸ = 1539։ — Գրիչ եւ Տէր Մարտիրոս եպիսկոպոս։ — Տեղի հոմ։ — Ցիշատակագրութիւնք թղ. 18բ, 19ա, 56ա, 57ա։ — Տեղեկութիւնք կողին ներքին կողմը զինանշան, տարբեր՝ թիւ 3 ձեռագրին զինանշանին. տակը՝ Ex electorali Bibliotheca sereniss. Vtrivsq; Bavariae Dvcvm. *Թղ. 8ա* Rmus. Martyrus Murad Archiepiscopus Armeniae, h. c. Locorum Carahamith (*լուսանցքը գրուած* cara civitas) et Mardin scribebat, Jo. Alberto Widmestadio cognto Lucretio Romae XXVI Oct. MDXXXIX. (*Դեր. Մարտիրոս Մուրատեան Արքեպիսկոպոս Հայոց, այն է Դարա Համիթ եւ Մերտին քաղաքաց գրէր վասն Յովհ. Ալքերդոսի Վիտմէստատեայ անուանելոյ Լուկրետիոս, ի Հռոմ ի 26 Հոկտ. 1539։*) *Թղ. 8բ սեւ յատակի վրայ սպիտակատառ Կնիք. ընթերցուածն է* "Տէր Մարտիրոս եպիսկոպոս ծառայ Քրիստոսի։" *Յետոյ՝* "Ա. ա. Բ. գ" *եւայլն մինչեւ Ֆ. ամենեսեան՝* „Aib, pien, kiem, tha, ietsch, za, e, iet" *եւ այլն։*

* Ա՝ատեանս է Ժողովածոյ։ *կը բովանդակէ.*

1. Թղ. 9ա—10բ. "Աւետարան ըստ Մատթէոսի։ Գիրք Ծնընդեան Յիսուսի Քրիստոսի ... աղագք չարչարանաց։"

2. Թղ. 10բ—11բ։ "Աւետարան ըստ Մարկոսի։ Սկիզբն աւետարանի Յիսուսի Քրիստոսի ... եւ հրեշտակք պաշտէին զնայ։"

3. Թղ. 11բ—14ա։ "Աւետարան ըստ Ղուկասու։ Քանզի բազումք ... զնախատինս իմ ի մարդկանէ։"

4. Թղ. 14ա—15բ։ "Աւետարան ըստ Յովհաննու։ Ի սկզբանէ էր Բանն ... ի ձեռն Յիսուսի Քրիստոսի եղեն։"

5. Թղ. 15բ—16ա։ "Հայր մեր որ յերկինս ...։"

6. Թղ. 16ա—16բ։ "Այս է Սուրբ Աստուած։ Սուրբ Աստուած, սուրբ ...։ Այս է փառաւորեալ։ Փառաւորեալ եւ աւրհնեալ միշտ սուրբ կայս ...։"

7. Թղ. 16բ—18բ։ "Այս է զդաւանութիւն հաւատոյս որ է հաւատամք։ զոր աթանասն ասաց եւ գրեաց զնա ի հոգւոյն սրբոյ, ի նիկիա սուրբ ժողովոյն։ Հաւատամք ի մի Աստուած ...։ Իսկ որ ասեն ...։ Այս է զոր ասաց լուսաւորիչն. փառաւորեսցուք ...։"

8. Թղ. 18բ. ա. Ցիշատակագրութիւնք։ "Գրեցաւ գիրս ի թվականութեան հայոց ի ՋՁԸ (= 1539) ձեռամբ անարժան կոչել մարտիրոս եպիսկոպոս ի հոկտեմբերս ամսոյն։"

9. Թղ. 19ա. բ. Վերոյիշեալ կնիք Մարտիրոս Եպիսկոպոսի։

10. Թղ. 55բ—56ա գ. aib pien kiem

ա բ գ

Ա Բ Գ եւ այլն

մեքուր գրուած. ի վերջոյ՝ Widmanstad*ի գիրն՝* Supra-scripta ex Alphabetis Guilmi. Postelh descripta sunt. (*վերագրեալք յայբուբենից Գուլիելմոս Փոստէլի ընդօրինակեալ են։*)

11. Թղ. 56բ—57ա. դ. Տէր Մարտիրոսի գրով՝

aib pien kiem

ա բ գ եւ այլն.

ի վերջոյ լատին գրով Aib, Pien, *եւն ամբողջ կը կրկնուի. որմէ եաեւ՝* "Մարտիրոս եպիսկոպոս. Հայ ազգ.։"

6.

ԺԱՄԱԳԻՐՔ ԵՒ ՊԱՏԱՐԱԳԱՄԱՏՈՅՑ

Cod. Arm. VI — ՊՀԶ—ՊՁԱ = 1427—1432.

Թուղթք 314 էջք 603. ի վերջն 2 թուղթ մագաղաթ։ — Մեծութիւն 13·4×9սմ։ — Գրութիւն միասիւն 10×6սմ։ — Տողք 19։ — Նիւթ թուղթ ողորկ եւ ամուր. ի վերջոյ 2 թուղթ մագաղաթ։ — Կազմ կաշեկազմ փայտեայ, հին եւ հարուստ կիսաւածովք. ներքին երեսներն հին լաթեղէն։ — Հանդամանք լաւ։ — Գիր բոլորգիր մանր եւ կանոնաւոր։ — Խորագիրք, Ղերմանագիրք եւ Սկզբնագիրք երկնագոյն (կինդանա-

գիր, թոշնագիր, ձկնագիր, հանդուցագիր): — ԼՈՒՍԱՆՑՈՒԱԶԱՐԴՔ 71 հատ պարզ եւ անշուք: — ԽՈՐԱՆՆԱԶԱՐԴՔ Թղ. 5ա, 14ա, 31ա, 35ա, 39ա, 43ա, 49ա, 64ա, 87ա, 97ա, 101բ. 123ա, 158ա, 183ա, 215ա, 256ա, 269ա: — ՊԱՏԿԵՐՔ Թղ. 63բ օտար ծաղկողէ. տգեղ ընդօրինակութիւն մատենիս Թղ. 157բ պատկերին. մէջը գրուած է օտար գրէն "Սուրբ Աթանաս„: Թղ. 67ա օտար ծաղկողէ, տգեղ ընդօրինակութիւն մատենիս Թղ. 122բ պատկերին. կը ներկայացնէ զՔրիստոս սրբազործող եւ երկոտասան Առաքեալները. վրան գրուած բուն գրէն կարմրաւ՝ "Առէք կերայք„: Թղ. 69ա օտար ծաղկողէ, տգեղ. հայ աբեղայ (սեւ կնգղով) որ կը սրբազործէ. քովը մէկ սպասաւոր քուրվառաւ. աջ անկիւնէն հոգին աղաւնակերպ կը շնչէ սկիհի մէջ: Թղ. 122բ գեղեցիկ նկար. Քրիստոս սրբազործէ եւ 12 Առաքեալք. տակը գրուած է "Վերնատունն է, յորում փրկիչն մեր զաստուածային խորհուրդն աւրհնեաց եւ ետ առաքելոցն„: Թղ. 157բ Ցունազգեստ եպիսկոպոս բուն ծաղկողէ. մէջը գրուած բուն գրէ՝ "Սուրբն Աթանաս„ տակը նոյն գրէ՝ "Զքաղմամեղ նկարողս զՅովհաննէս աղաչեմ՝ յիշել ի սուրբ պատարագս„: Թղ. 182բ Ցունազգեստ եպիսկոպոս. մէջը գրուած բուն գրէ "Սուրբն Յոհան Ոսկերերան„ որ պատարագէ. սկիհ ծածկոցիւ ծածկեալ: Թղ. 214բ Ցունազգեստ եպիսկոպոս. վերը նոյն գրէ՝ "Բասիլիոս„: Թղ. 268բ Ցունազգեստ եպիսկոպոս. մէջը գրուած նոյն գրէ՝ "Լուսաւորիչն մեր„, որ հաղորդութիւն կու տայ հայ աբեղայի մը, որուն վրայ գրուած է "Ներսէս ստացող„: — ԴԱՏԱՐԿ ԵՆ Թղ. 2ա—3բ, 30բ, 34բ, 38բ, 42բ, 48, 86, 96բ, 120բ—122ա, 157ա, 268ա, 291բ, 301բ, 307բ, 313բ—314բ: — ԺԱՄԱՆԱԿ գրութեան ժամագրոց՝ ՊՁԱ — 1432, Պատարագամատուցաց՝ ՊԿԶ — 1427: — ՑԵՂԻ գրութեան ժամագրոց՝ Ուխտ Մեծոփայ, իսկ Պատարագամատուցաց՝ Վանք Ուրծայ: — ԳՐՈՂ Մկրտիչ, Յովհաննէս եւ Զաքարիա վարդապետք: — ԺԱՂԿՈՂ Յովհաննէս եւ Աբրահամ վարդապետք, Մկրտիչ արքեպիսկոպոս եւ Սարգիս Զազավանեցի: — ՏԷՐ Ներսէս կրօնաւոր, յետոյ Վարդան, Սարգիս: — ՑԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ Թղ. 4բ, 34ա, 47բ, 77բ, 118ա, 120ա, 182ա, 213ա, 286ա, 300ա: — ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՔ. բաց ի Ցիշատակագրութեանց եւ ի պատկերաց տեղեկութիւններէն, կան նաեւ հետեւեալք: Կողին ներսը զինանշան, նոյն Թ. 5 ծեռագրոյն: Թղ. 1ա "Ես տէր յովանէս ապատանից(ից) վանից որ եկի քաղաք բաւարեայ սուրբ յակոբայ գէրէզր բաւարեայ քաղաք. աստուած աւրհնէ պարուն դուկս ալբերտ(ս)ու. — Էրազիմուս„. անդ՝ "lib. Armen„. Թղ. 1բ „A° Dni 1427 geschriebep, Armenisches Liturgicon, 1427„: Թղ. 4բ "Joannis Alberti Widmestadij Pmpt. Romae IX aprily MDXXXVIII„ (— 1538):

Պատեանս է

*Ա. ժամագիրք: Թղ. 4ա "Կարգաւորութիւն հաստատեալ աղաւթից եկեղեցեաց Հայաստանեայց, Որ կատարի ի մէջ գիշերի ի դէմս հաւր աստուծոյ: Արարեալ լուսաւորչին Գրիգորի եւ սահակայ հայրապետի եւ Մեսրոպեայ վարդապետի եւ Գիւտայ եւ Յովհաննու Մանդակունոյ հայրապետացն մեր, եւ այլոց վարդապետացն ի փառս աստուծոյ„

1. Թղ. 5ա—13բ Գիշերային ժամ: ա. Տէր եթէ զչարթուն իմ բանաս . . .:

բ. Յովհ. Մանդակնի. ի գաւառէ Աշամունեաց ի գեղջէ ծախնատայ Քարոզ գիշերային պաշտամանց. Զարթուցեալքս ամենեքեան . . .:

գ. Զքէն գոհանամք Տէր Աստուած . . .:

դ. Արարեալ Սրբոյն Սահակայ եւ Մեսրոպ. Վասն ի վերուստ խաղաղութեան եւ փրկութեան . . .: Տէր տուընջեան . . .: Զքեզ որ յամենայնի գթած:

ե. Քարոզ Երկինք եւ Տէր ապաւ: Վասն ի գիշերի . . .: Ի գիշերի եւ ի տուընջեան . . . Հովիւ քաջ . . .:

զ. Քրզ. Մի նախանձ. եւ խոստով: Վասն ուղղելոյ . . .: Տէր երկնի եւ երկրի . . .: Քում ամենազաւր . . .:

է. Քրզ. Ողորմային եւ Ներողութեանն. Վասն գաստանելոյ . . .: Գոհանամք զքէն . . .: Կենդանարար զաւրութիւն . . .:

ը. Զկնի յայսմաւուրցն "Հայր մեր որ յերկինս„ ասա:

2. Թղ. 13բ—29բ: "Կարգաւորութիւն հաստատեալ աղաւթից Աստուածոյ: Որ կատարի ի դէմս Որդւոյն աստուծոյ, յորմէ ըմբռնեալ եղեւ ի Հրէից:„

ա. Լցաք առաւօտու ողորմութեամբ . . .: Ատ ասի կրկին կանոնն ի սաղմոսացն Դաւթի. Եւ ապա զկնի Աւրհնեալ ես տէր աստուած հարցն մ.: Մեծացուսցէ անձն իմ զտէր: Ողորմեա ինձ աստուած: Աւրհնեցէք զտէր: Աւրհնեցէք զաստուած: Փրկեր էի ես յերեք.: Աւրհնեցէք մանկունք զՏէր եւ: Փառք հաւր: Աւրհնեցէք զարարիչն արարածոց:

բ. Քրզ. զկնի հարցինն: Եկեալքս ամենեքեան . . .:

գ. Աղաւթք ապաշխարութեան պահոց: Ցաւղեա Տէր զքաւղ . . .:

դ. Աղաւթք մարտիրոսաց: Ցաւղեա Տէր զքաւղ . . .:

ե. Տէրունական տունից: Հզաւր յաղթաւղ . . .:

զ. Քարոզ Կիւրակէի Զկնի Մեծաց: Վասն սուրբ տեղւոյս . . .:

է. Քրզ. Մեծացուցին: Սուրբ զաստուածածինն . . .:

ը. Քրզ. զկնի իւղաբերից Աւար.: Զուարճացեալքս . . .:

թ. Քրզ. զկնի Ողորմային. Երկրպագեմք . . .:

ժ. Աղաւթք Ցարութեան: Ողորմած . . .:

ժա. Աղաւթք պահոց: Ողորմութեամբ եւ գթութեամբ . . .:

ժբ. Աղաւթք մարտիրոսաց: Բարեխաւսութեամբ . . .:

ժգ. Զկնի Տէր յերկնցին Աւրհնութիւն փառաց առաւաւտու ի դէմս Երրորդութեան ի կոստանդնուպաւլսի Սուրբ Ժողովն ասացեալ: Փառք ի բարձունս . . .: Փառք պատիւ . . .:

ժդ. Քարոզ կիրակամտի եւ յինանցն: Աստուած ամենեքեան միաբանութեամբ . . .: Վասն հայրապետին մերոյ տեառն կոստանդեայ կենաց . . .:

ժե. Քարոզ սրբոյ Առաքելոց եւ մարգարէից եւ

սրբոց Հռիփսիմեանցն արարեալ Լուսաւորչին Գրիգորի։ Աստուած մեծ հզաւր . . .։

ԺՁ. Քրզ. հայրապետաց եւ վարդապետաց։ Առաջնորդք եղեն . . .։

ԺԻ. Քրզ. ծննդեան եւ փոխման։ Մայր սուրբ . . .։

ԺԸ. Քրզ. Ապաշխար. եւ պահոց։ Փառաւորեսցուք . . .։

ԺԹ. Գոհանամք զքեզ . . .։

Լ. "Եւ ասի Սուրբ աստուած ըստ պատշաճի աւուրն. Աւետեաց, ծննդեան, թլփատութեան Սուրբ աստուած . . . որ ծնար եւ յայտնեցար վասն մեր ողորմեա մեզ։" Այսպէս կը դրուի "Որ եկիր եւ գալոց ես, Որ մատնեցար վասն մեր, Որ խաչեցար վասն մեր։" եւն. եւ յետոյ "Իսկ այլեւայլ ասելն անընդունելի է։"

ԼԱ. Թումայի Առաքելոյն։ Փառաւորեալ եւ աւրհնեալ միշտ սուրբ կոյս աստուածածին Մարիամ մայր քրիստոսի մատո զաղաչանս մեր որդւոյ քո եւ աստուծոյ մերոյ։

ԼԲ. Քրզ. զկնի Սուրբ աստուածին։ Եւ եւս . . .։

ԼԳ. Քրզ. զկնի Մանկանց։ Վասն խաղաղութեան . . .։

ԼԴ. Սուրբ ես տէր . . .։

ԼԵ. Սաղմ. է եւ փոխ։ Բանից իմոց։ Լցաք առաւաւտ։ Ի խորոց կարգացի։ Լսելի արա։ Աստուած յանուան քում կեցո։

ԼԶ. Խաչ քո երկրի . . .։

ԼԷ. Քարոզ արձակմանն պահոց։ Եւ եւս խաղաղութեան։ Աղաչեսցուք . . .։

ԼԸ. Սարկաւագ վարդապետին ասացեալ։ Ցիշեա տէր զպաշտաւնեայս քո . . .։

ԼԹ. Սաղմ. վասն տաւնից Գ փոխ։ Սիրեցի զի լու։ Հաւաց։ Ահդք։ Աստուած յանուան քում։ Տուր զաւր։

Լ. Վասն խաչի քո պատուականի . . .։

ԼԱ. Քրզ. մարտիրոսաց։ Սուրբ ճշնաւորաւքն . . .։

ԼԲ. Աղաւթք հայրապետաց, մարգարէից, Առաքելոց։ Որ ընտրեցեր . . .։ Ցիշեա տէր զպաշտ.։

ԼԳ. Աղաւթք մարտիրոսաց։ Պատկիչ սրբոց . . .։

ԼԴ. Քրզ. Կիրակամոտ արձակմանն։ Եւ եւս խաղ. խնդրեսցուք . . .։

ԼԵ. Աղաւթք յարութեան։ Քում ամենազաւր . . .։

3. Թղ. 29բ—34ա. "Կարգաւորութիւն հաստատեալոց աղաւթից Արեւագալի ժամուն . . .։"

4. Թղ. 34ա—37բ։ "Կարգաւորութիւն հաստատեալոց աղաւթից Երրորդ ժամուն, որ կատարի . . .։"

5. Թղ. 38ա—42ա։ "Կարգաւորութիւն հաստատեալոց աղաւթից վեցերորդ ժամուն . . .։"

6. Թղ. 42ա—46բ։ "Կարգաւորութիւն հաստատեալոց աղաւթից իններորդ ժամուն . . .։"

"Օրհնեմք զքեզ . . . Խաւարեցաւ . . . Զարկաբակցեալ կայ։ Հանգուտեան շարական չէք։

7. Թղ. 47ա—47բ։ Աւրէնք արքունեաց ոգոս եկեղեցոյ։ Յորժամ կամիցի քահանայն . . .։

8. Թղ. 49ա—83ա։ Պատարագամատոյց որ կը սկսի "Որ զգերեալ ես զլոյս որպէս հանդերձ . . .։" Ասոր շարունակութեան մէջ Թղ. 64ա "Պատարագամատոյց զոր արարեալ է սրբոյն Աթանասի Աղեքսանդրիու հայրապետի։" Կը սկսի "Տէր Աստուած զաւրութեանց եւ արարիչ ամենայն լինելութեանց . . .։" Թղ. 82բ. "Այլ աղաւթք որ ասի նախ քան զճաշակելն խնդոյն. ի բանից թովմայի առաքելոյն։ Մարմին քո անապական լիցի ինձ ի կեանս, եւ սուրբ արիւն քո ի քաւութիւն եւ ի թողութիւն մեղաց։ Եւ փոխանակ լեղւոյն զոր արբեր վասն մեր բարձցի ի մէնջ լեղութիւն թշնամւոյն . . .։" (9 տուն)։

9. Թղ. 83բ—85բ. Տեառն ներբոխ լամբոնացոյ խրատ։ Ես սահման վերոյդրեալ գործոցս։ Քանզի բազում ինչ . . .։"

10. Թղ. 97ա—94ա։ ա. "Կարգաւորութիւն հաստատեալոց աղաւթից երեկոյի ժամուն . . .։ Եւ առ Աստուած . . .։"

Բ. Յաղագս աւրհնութեան ճրագացն արարեալ սրբոյն Պետրոսի եղբաւրն Բարսղի։ Աւրհնեալ Տէր բնակեալդ ի բարձունս . . .։

գ. Երգ միաշաբաթոջ կիրակէի երեկոյին ժամուն մէջ։ Լոյս զուարթ . . .։ Հասեալքս . . .։

դ. Եւ եւս . . .։ Աղաչեսցուք . . .։ Լուր ձայնից . . .։

ե. Եւ ասի սուրբ աստուածն։ Քարոզ։ Եւ եւս . . .։ Քարոզ զկնի Համբարձի։ Վասն խաղաղութեան . . .։ Հայր գթած . . .։

զ. Քրզ. զկնի Տէր ամենակալին։ Եւ եւս . . .։ Եկեալքս ի խոստով . . .։ Տէր Աստուած փրկութեան մերոյ . . .։

է. Արձակմանն սաղմոս երեգ։ Ո բնակեալ է։ Առ քեզ Տէր համբար։ Աստուած յանուան քում։

ը. Զբարձրեալն . . .։ Սրկւգն քարոզէ. Եւ մեք . . .։ Ցոյս կենաց . . .։

թ. Կիրկմոի. սաղմ. Աստ աւրհնեալ։ Աստուած յանուան։

ժ. Քրզ. կիրակմոտ. եւ յին։ Խնդրեսցուք . . .։ Թագաւոր . . .։ Քրզ. խաչի. Սուրբ խաչիւս . . .։ Պահպանեա . . .։

ժա. Առ գրունս եկեղեցւոյ սաղմ. Ուրախ եղէ ես։ Տուր զաւրութիւն։ Սուրբ եկեղեցեաս . . .։ Առ գրան . . .։ Ի յարկի քում սրբութեան։

ԺԲ. Քրզ. յորժամ յեկեղեցի մտանեն։ Աղաղակեցէք . . . Աւրհնեսցուք զՏէր աստուած հայր տեառն մերոյ յիսուսի քրիստոսի, որ արժանի արար . . .։ Ի մէջ ասմարիս . . .։

11. Թղ. 94ա—96ա։ Աւրհնութիւն մարմնոյ սեղանոյ։ Սաղմոս։ Աչք ամենեցուն . . .։

12. Թղ. 96ա—100բ։ "Կարգաւորութիւն հաստատեալոց աղաւթից խաղաղական ժամուն . . .։ Աւրհնեցէք զՏէր . . .։"

Ի շարականաց կայ միայն "Շնորհեա մեզ Տէր ի գիշերի։" իսկ "Ի քեզ հայցեմք հայր գթա.։" լսկ յիշատակեալ։

13. Թղ. 101ա—117բ։ ա. "Կարգաւորո-

Ինն հաստատեաց աղաւնիոյ Հանգստեան ժամուն . . . ։ Առաքեա . . . ։ Ընկալ քաղցրութեամբ . . . ։ Փառք քեզ աստուած . . . ։„

Բ. Նախադրութիւնք խրատականք յաղագս աղաւթիցն, զոր արարեալ է Տեառն Ներսէսի Եղբարք Գրիգորի Հայոց վերադիտողի։ Աղաւթք հաստատեալ քրիստոնէից . . . զոր պարտին ուսանել ամենեքեան . . . ։ Եւ յաղաւթելն զԳրիգորիս կաթողիկոս Հայոց եւ զեղբայր նորին զՆերսէս զաղաւթիցս յաւրինաւղն յիշեսջիք ի քրիստոս։ Եւ որք ընդաւրինակէք ի գիրս զաղաւթս գրեցէք եւ զխրատական բանս զայսոսիկ . . . ։

Գ. Հաւատով խոստովանիմ . . . ։

Դ. Աղաւթք հնոց սրբոց վարդապետացն արարեալ։ Ամենակալ ամենախնամ Աստուած . . . ։

Ե. "Մեղայ ամենասուրբ Երրորդութեան . . . ։ Եւ ասա ասէ որիշ որիշ զմեղսն յանուանէ զոր առանձնակի գործեալ է . . . եւ ապա ասէ. Հայր սուրբ զքեզ ունիմ միջնորդ . . . ։ Արձակումն մեղաց . . . Ողորմեսցի . . . ։„

14. Թղ. 118ա—120ա յիշատակարաններ, զորոնք տես ի վերջն։

Բ. Պատարագամատոյցք։

1. Թղ. 123ա—156բ։ "Աւրէնք արկանելոյ սպաս եկեղեցւոյ։ Յորժամ կամեսցի պատարագ մատուցանել . . . ։„ Այնուհետեւ՝ պատարագամատոյց։ "Վասն խաղաղութեան ամենայն աշխարհի եւ հաստատութեան սրբոյ եկեղեցւոյ . . . ։„ Քարոզներէն ետեւ կու գայ՝

2. Թղ. 158ա—161բ. "Պատարագամատոյց զոր արարեալ է սրբոյն Ալեքսանդրու Հայրապետի։ Քահանայն տարածէ զձեռսն եւ ի ծածուկ ասէ։ Տէր Աստուած զաւրութեանց եւ արարիչ ամենայն լինելութեանց . . . ։„ եւ կը շարունակուի պատարագն ցվերջն։

3. Թղ. 183ա—213ա. "Պատարագամատոյց աստուծով զոր արարեալ է սրբոյ հաւրն մերոյ Յովհաննու տիեզերաքարոզ վարդապետի եւ Ոսկեբերանի։ Նախ ասի սաղմոս։ Յիշեա Տէր զԴաւ։ Եւ ի կատարմանն տարկաւագն քարոզէ։ Եւ եւս խաղաղ։ Դպիրն Գ Տէր ողորմեա։ Քահան. Որ զգեցեալ ես զլոյս որպէս հանդերձ . . . ։„ մինչեւ ցվերջ պատարագի։

4. Թղ. 213բ—214ա։ "Եթէ յոր ժամու կատարի սրբոյն բասլի պատարագն եւ կամ սրբոյն յովհաննու այս է.

Կիւրակէ աւր աւագ բարեկենդանին կատարեն զսուրբ բասլի պատարագն, եւ մինչեւ ի ծառզարդարն յամենայն կիւրակէ։

Իսկ ծառզարդարին կիւրակէն սուրբ յովհաննուն կատարի։

Եւ յամենայն շաբաթ աւր աղաւհացին սուրբ յովհաննուն կատարի։

Իսկ աւագ հինգշաբաթ աւր եւ աւագ շաբաթ աւր բարեղին։

Իսկ զատկին կիւրակէն սուրբ յովհաննուն։

Աւետեաց աստուածածնին տաւն ինչ աւր գայ սուրբ յովհաննուն կատարի. բայց թէ ի կիւրակէ գայ սուրբ բասլին։

Ծնունդն քրիստոսի յոր ինչ աւր գայ սուրբ բասլին կատարի. բայց թէ ի շաբաթ գայ կամ ի կիւրակէ սուրբ յովհաննուն։

Իսկ մկրտութեան ծրագալուցին սուրբ բասլին, եւ յիւր տաւնն զնոյն։

Յաւագ շաբաթին եւ զատկին առաջի շաբաթին զորրոց տաւնն թուեսա եւ յաղուհացիցն յերկրորդ եւ յերրորդ շաբաթն կատարեա։

Բայց զաւետիս աստուածածնին յոր ինչ աւր գայ յայն տաւնեա ի փառս քրիստոսի աստուծոյ մերոյ։„

5. Թղ. 215ա—255բ։ "Ածային. պատարագ սաղմոսեալ սուրբ հաւրն մերում Բարսղի եպիսկոպապետի կեսարու։ Ամենայն որ ինչ զգեստաւորելոյ է խորհրդածութիւն՝ գրեալ է յառաջինն բաւականապէս։ Իսկ յորժամ զգենու ըստ աւրինին առեալ զհացն դնէ ի մաղզմայն ասելով, Յիշատակ Տեառն մերոյ յիսուսի քրիստոսի . . . ։„

6. 256ա—267բ։ "Պատարագամատոյց աստուծով որով կատարի խորհուրդն յամենայն աւր, զի այս միայն է եւ այլ ոչ գոյ հոովմայեցւոցն խորհուրդ պատարագի։ Յորժամ հանդերձեալ է զգեստաւորիլ . . . ։ Զգեցո տէր ինձ հանդերձ փրկութեան . . . Խոստովանիմ առաջի Աստուծոյ . . . ։„ Մինչեւ տարբերութիւնքը գրուած են, եւ ոչ՝ ինչ որ նոյն է վերոգրելոյ հետ։

"Հռովմայեցւոց պատարագամատոյցն ըսուածն է՝ հայ Ռոմէոնիոնը։ պատարագամատոյցը։ որ 1728ին փոփոխութեամբք տպագրուած է ի Հռոմ։

7. Թղ. 269ա—284բ։ "Պատարագամատոյց զոր արարեալ է սրբոյն Գրիգորի Հայոց լուսաւորչի։ Տէր Աստուած արարիչ մեր որ արարեր զամենայն յոչնչէ եւ ածեր զմեզ յայս կենդանութիւն . . . ։ Յիշատակ զոր ասաց աստուածապատիւ հոգեկիր եւ սրբազան տեառն Վարդանա եպիսկոպոսի. Ողորմա տէր ի վերայ թագաւորաց եւ իշխանաց, զի խաղաղութեամբ վարեսցեն զկեանս իւրեանց։ Ողորմա տէր ի վերայ փրկեալ եկեղեցւոյ քո . . . ։„

8. Թղ. 285ա—287ա։ "Հետ նարեկեցւոյն աղաւթնոյն ասա զայս աղաւթս որ ի պրոցս ի յառաջքն կայ գրած։ Տեառն յոհաննու ոսկիբերանի ասացեալ զաղաւթս։ Ոչ եմ արժանի եւ ոչ բաւական որ ընդ (յ)արկաւ մտանեա . . . ։„

9. Թղ. 287ա—291ա յիշատակարան, զոր տես յետոյ։

10. Թղ. 292ա—301ա։ "Եռամեծի եւ քաջ վարդապետի Մխիթարայ գոշի. խստակրոն ճգնաւորի եւ բանիբուն հռետորի ասացեալ զաղաւթս ի ժամ սուրբ պատարագին. Տէր աստուած իմ յիսուս քրիստոս բան Հաւր եւ կերպարան կենդանի . . . ։„

A III/320

11. Թղ. 302ա—303ա օտար դրչէ։ "Ա-
ղաւթք եւ մաղթանք ասացեալ սուրբ Հ(ր)ն յո-
վանէս դառնեցոյն. Գառն աստուծոյ տէր իմ եւ
աստուած յիսուս քրիստոս որ զնոսա ի վերայ
խաչին . . .։"

12. Թղ. 303ա—305բ։ "Նորին աղօթք ա-
ասացեալ առ տէր յիսուս քրիստոս։ Ի քեզ յու-
սամք աստուած . . .։"

13. Թղ. 305բ—306ա։ "Յոհանու ոսկի-
բերանի ի սուրբ աստուածածին։ Ամենասուրբ կոյս
Մարիամ ամենաւրհնեալ . . .։"

14. Թղ. 306ա—306բ։ "Պաղատանք առ
սուրբ եւ մեղսաքաւիչ խորհուրդն յորժամ մատչի
անարատ մարմին եւ պատուական արիւն որդւոյն աս-
տուծոյ. եւ դու փութացեալ եկ առ դուրս որբոյ
տաճարին եւ ասա զաղաւթս։ Ցաճար աստուծոյ
եւ բնակարան հոգւոյն . . .։"

15. Թղ. 306բ—307ա։ "Եւ մնեալ երկրպ-
պաղաւթեամբ յեկեղեցին եւ ասա զմաղթանս առ
բարձրեալն աստուած։ Տէր մի պակասեցուցաներ
զիս . . .։"

16. Թղ. 308ա—313ա։ "Վարդան վարդ-
ապետի ասացեալ աղաւթք աղաւոց առ սուրբ
Խրոխրդաւթիւն առաւաւտու։ Լոյս համատարած եւ
անծաւս ճառագայթ . . .։"

17. Ի վերջոյ երկու թուղթ մագաղաթ միջին
երկաթադիր, այս ընթերցուածով.

1. Թղ. 1ա ԵՒ-ԻՐԵՒ ԵԿԻՆ ԱՍԷ ՅՆՈՍԱ
(Ր)ՐԻԱՐՈՆԱՑԱՅՆ ԱՅՆ ՈՒՍՈՒՑ
(Ա)ՆԻՒ ՀՀԵՀ ՀՆԱՂՈՐԴԻԼ ԸՆԴ-
(Ա)ՂԱՅԱ, ԿԻՄԱՍՀԻՐ ՀԻ ՀՀԵՀ
(Պ)ՈՐՈՒԱԾԱՑԱՐ ԵՒ ՀՆԱՐ ԿԱՐԴԱՆ
(ԻՈՅ)Ն ԱՅՐԵԱՐ.ԵՒ-ՆՈՐԱ ՅԱՆՁՆԱ
(ՈՒԹ)ՈՒԹ ՀԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՐՀԱՐԱ
(ՆԱԲ)ԼՈՒՈՒԹԱԼ Ի ՆԱՐԱՆԱ,ՈՅԱ-ԱՌ-
(ՆԱ)Լ Ի ՍԻՐՈՅՆ ՔՒ, ՄԻԱՅՆ ՀԻՍ
(ԻՇԱ)ՂԱԹԱՅԻՆ ԸՆԴ-ԱՆԱՏԻՆ
2. Թղ. 1բ ԱՀՇԱՐ ՅԱՐԱՆՅ Ի ԲԱՅ ԱԱ
ՅԻՆ ԵՒ-ԱՐՔ Ի ԱՆԱՆՑՆ ԻՒՐԱ
ԱՆՅ ՄԵԱՍՈՒԱՅԱՆ ԱԱՍ
ՅՅՈԱՔ ՍԻՐՈՒԱՅԱՅՈՒ ԵՒ-ՊԱՐ
ԱՍՇԱՐՈՒԱՅԱՅՈՒ ՊԱՇԱՐԱԼ ՀԱԾ-
ԵՒ ԱՅՍՈՒՀԱՄԱՐԵՒ ԵՐ ՈՒՐԱԹՈՒ-

Թղ. 2ա ԱՀԱՆՈՒԱԻԻՆ ԵՒ-
ԱՍԱՑԻՆԱՅՆ ԵՒ-
ՐՈՍԻ ԱՍԱՔԱԼՈՅՆ
ՀՈՒՍԱԼՍՈՅՆՊԱՏԱՍԱ-
ՐԻՆ ԱՂԱՀՀԱՅԻՆ ՀՊ
ՊԱՐՀ ՄԱՐԱԿԱԼԱՍ
ՊԱԱԼ Ի ՀՈՒՍԱԼ Ա
ՈՍ ԱՂԲԱՐՔ ՀԻ ԱՊԴ-
ԱԱՄԻ, ԵՒ-ՆՈՐԱ ԱՐ
ՄԱՂԻ ԱԱԱՀԱՅԱԱ
Թղ. 2բ ԼԻ Ի ՄՈՒԷ ԵՒ-Ի
ՐԱՅ ԲԱՀՀՄՈՒԱԱ
ԱՅԷՐ ՀՅԱԱԱՊԱՀՀՄԻՆ
ՀՈՒԱՔ ԱՍՐԱԼՈՒՆ
ԱԱՍԻՆ ՀԲԱՅԱ ԱՀՊՊԱ
ՅԱՆ ՀՈՐԱ ԵՒ-ՀԱՅԱ

ԱՐԻՒ ՄԵԾ Ի ՀՈՒՍ (Ի)ԱՍԱՐԱԲԱՍԻՑԼԱՌՅԱՆ ԱՂԹԻՒՊ ՊԱՏԱՍ ԵՒ ԱՄԵՐԱՄԵՆԻ ԵՂԵՒ ՀԱՅՈՑ ՄԻՆՉԵՒ ԹՈՒՐՔԱՑԻ ԱՐՔԱԻՈՒՆԱՅ

ԷՋ ԵՒԻՆ ԸՆԴ ԱՅՊՍԻ ԹԱԳՈՐԻՍԿՈՍ, ԵՒ ԿԱՐԻՍԿՈՊՈՍ ԵՒ ԱՂԱՐԻԱՓԵՍՈՒՍ ԵՒ ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

8. ՑԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ բազմաթիւ են (բաց ի վերն յիշուածներէն) զորոնք յառաջ բերինք բոլոր կարգին։

1. Թղ. 4բ—5ա. "Զարբահամ վարդապետ ծաղկաւոր սուրբ յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր ամէն։"

2. Թղ. 34ա։ "Ով սուրբ եղբայր Ներսէս զասատաւիղ գծողս զմկրտիչ սուտանուն վարդապետս յիշեա միով տեր ողորմիլ։"

3. Թղ. 47բ. "Զեղկելի գրիչս զմկրտիչ սուտանուն վարդապետս յիշեա ով սուրբ պատարագաւոր։ Եւ զներսէս կրանաւոր ատաղող գրոյս եւ աստուած զքեզ յիշէ ամէն. ի Թվին ՊՁԱ" (= 1432).

4. Թղ. 77բ, վերն, օտար գրչէ. "Աւետարդ է՝ ասելն ի կամք քո եղիցի։" Նոյնպէս 78բ վերը նոյն գրչէ. "Աւետարդ է։" Նոյնը Թղ. 80բ վերը, "Երբեք գոհանամք Աւետարդ է ասելն քո կամաւք է։"

5. Թղ. 118ա—119բ. Գլխաւոր յիշատակարան ժամերգաց ժամերգութիւններէ եւաքը՝ պատարագամատոյցներէ յառաջ։ "Փառք ամենասուրբ...։ Արդ եւ ներսէս սուտանուն կրանաւորս ցանկացաւղ եղէ աստուածային բուրաստանիս։ Եւ եւափափագ եւ տենչալի հայցմամբ խնդրեցի յաստուածաբան վարդապետէն եւ ի քաջ բարբառնագետէն Թովմայէ։ Վասն որոյ բոլոր բնածին բարուցն եւ հայրական գթոյն խոնարհեցաւ յաղաչանս տառապելոյս եւ ինքն շնորհեաց զքարտէսն եւ եւ գրել իւր ձեռնասուն աշակերտացն մկրտիչ վարդապետին եւ յովհաննէսին եւ զաքարիային եւ ելից զենչումն փափագանաց իմոց. Վասն որոյ գրեսցէ զնա տէր աստուած եւ զաշակերտսն իւր յաւետենական գիրն եւ յանվախճան ուրախութիւնն ամէն։ Եւ արդ գրեցաւ սա ի Թվականիս հայոց ՊՁԱ ի հրեշտակարնակ յանապատս եւ ի հրաշափառ ուխտս մեծոփայ ընթ հովանեաւ սուրբ աստուածածնիս եւ սուրբ յակոբ հայրապետիս եւ սուրբ վարդապետաց գերեզմա(նա)ցս առատս նախատացեալ բարեւնագետիս որ փայլէ ի մերումս ժամանակի իբրեւ զարեգակն ի կորընթարթս երկնից։ Զոր եւ պահեսցէ զսա քրիստոս աստուած երկար ամաւք ի պարծանս հայոց ազգիս։ Եւ արդ ստացայ զսա ի վայելս եւ ի մխիթարութիւն անձին իմոյ եւ յեռ աստեացս յիշատակ բարի տառապեալ անձին իմոյ Ներսէս կրանաւորի եւ ծնողաց իմոց հօրն իմ սարգսի եւ մաւրն իմոյ շնորհաւորի եւ ամենայն արեան մերձաւորաց իմոց։ Զի որք ընթեռնուք եւ կամ ընդյաւրինակէք եւ կամ հարեւանցի տեսութեամբ հանդիպիք։ լի սրտիւ յաւժար կամաւք եւ բոլոր հաւատով ի ժամ սրբանուէր աղօթիցդ ձերոց աստուած ողորմի ասացէք...։ Այլ եւ յիշել աղաչեմ զերջանիկ եւ ղերանաշնորհ զարհեպիսկոպոսն զտէր Մկրտիչ ամենայ, որ երփն երփն գունով եւ զանազան երանգով զարդարեաց զսուրբ գիրքս առ ի յիշատակ բարեաց հոգւոյ իւրոյ։ Եւ ի պատճառս աւրինակի ասնս արեւելեան ...։"

6. Թղ. 120ա, բոլորովին օտար խաչը գրչէ "Միքայիլ շմիտ ի քաղաք Նայեդդինկ յամ տրն. ՌՊԿԳ" (=1863)։

7. Թղ. 172ա. "Փառք աստուծոյ շնորհողին մեզ զայս պարգեւ։ Աղաչեմ զձեզ ով սուրբ մանկունք եկեղեցւոյ. յիշել զղաքարս անարժան կրաւնաւոր ի քրիստոս աստուածն մեր։"

8. Թղ. 213ա։ "Ողորմեա աստուած ստացաւղի սորա ներսէս արեղայի եւ ծնաւղաց իւրոց։ եւ գծողի զաքարս անարժանի եւ ծնաւղաց իմոց ննջեցելոց եւ կենդանեաց ամէն։

9. Թղ. 286ա—290ա Գլխաւոր յիշատակարան Պատարագամատոյցս, ոտանաւոր եւ յետոյ արձակ։

"Ի ժամանակս յետին եղեալ,
ի Լեւոնի արքայ աւծեալ,
Հայոց մեծաց զարմն սերեալ,
ի յուրբինանց յառաջ եկեալ։
Ի հայրապետութիւնն լեալ,
որ կոստանդին սիսցի եղեալ։
Ի թուականիս մեր շուրջ առեալ,
հարիւրիւրեթանց վերեսուն պլ լեալ։
Նա եւ եւթն պլ յաւելեալ,
միակս ի հետ կոյս թիւս եկեալ։
Գրեցաւ սուրբ տառքս այս շարագ
բեալ որ պատարագք են միացեալ։
Աղգաց հնգից որ թարգմանեալ
ի հայ բարբառ եւ յոյժ քերեալ։
Ի սուրբ բանէն բանքս այս ստեղծեալ
Հոգւով սրբով սա մեզ շնորհեալ։
Զեր պարգեւաց սա մեզ տուեալ,
ի նախահարց մեր յարդարեալ։
Եւ ի յաւանդ մեզ հաստատեալ
ոտաւանածախաւս տառքս այս պատուեալ։
Որով ըզլոկ հաց մեր առեալ,
բանիւքս այսու գառն կնքեալ։
Զխորհուրդ փրկչին մեր սուրբ խնկեալ.

եւ ի սեղան սուրբ կառուցեալ։
Ի հաշտութիւն հաւր ընծայեալ,
ու ի թողութիւն հոգւոց բաշխեալ։
Որով լեցին արժանացեալ։
հաղորդակից սրբոյն եղեալ։
Եւ ընդ հոգին սուրբ միացեալ
հաւր եւ որդւոյ կցորդակցեալ։
Ընդ որս մեծ ուրին Վրդան կոչ
եալ. այն երջանիկն առաւածաբեալ։
Որ ի մարմնի հրեշտակացեալ,
եւ աշխարհի քարոզ եղեալ։
Վրաբուն Սրբոյ շլվէ ձայնեալ,
զսա յիշատակ հոգւոյ ասացեալ։
Անկողոպուտ գանձ սուրբ կնքեալ,
եւ ապաւէն աշխարհի լեալ։
Մաքրիլ մեղաց մարդկան եղեալ
եւ քաւութիւն մեզ պարգեւեալ։
Որք հաւատով զյուսոյ կախեալ,
կան գէմ սորին զձեռս տարածեալ։
Յանմահ գաւրինն որ ընծայեալ,
բանիւքս այսու պատարագեալ։
Ի սրբութիւն սրբոց կնքեալ,
ձեռամբ սրբոց եւ միշտ բաշխեալ։
Ի կերակուր հոգւոց ավեալ,
որք յաւազան սուրբ մկրբտեալ։
Եւ զարժանիսն առաւածացեալ,
առնէ անմահ յարակայեալ։
Եւ զոչ արժանսն ի հուր մնանեալ,
հոգւով մարմնովն ի մահ հովուեալ։
Ով մեծ հրաշիցս այս աքանչացեալ,
սարսափելի բանս հիացեալ։
Որ զհացն առաւած առնէ առաւգեալ,
հացիւն զմարդն առաւածացեալ։
Եւ երկնայնոցն վերհ գտեալ,
սերովբէից գերակայեալ։
Որպէս զակրս մեր գրտեալ,
Սրբոյն շլվէ բաբուն եղեալ։
Հեզ եւ խոնարհ եւ երկեղեալ,
եւ ի բանիցս այս դողացեալ։
Հայր եւ որդին աւթագայեալ,
եւ սուրբ հոգին անդ հանգուցեալ։
Եւ ընդ ծնողսն իւր ներջեցեալ
զարմուքն իւրովք առ տէր գնացեալ։
Որոց հոգիք նոցա աւրհնեալ,
որ աստ գրով են յիշեցեալ։
Վրաբ ոչ անուանք աստ է գրեալ,
ի գիր կենացն է կրտակեալ։
* Որոց եւ մեք արժանացեալ,
լեցուք մասին անդ ժառանգեալ։
[1] զաքարա կրաւնաւոր որ զայս գծ
եալ ձեռամբ իւրով եւ շարագրեալ։
* [2]Այս եւ զծնաւղսն իմ կարօտեալ,
յիշման ձերոյ արժանացեալ։
* Հարք եւ եղբարք զինչ յաշխարհ լեալ։

[1] Ի Լուսանցս "զթորոս երէց,,։

հաւատացեալք եւ որբատեալ։
Արք եւ կանայք մանկունք տիեալ
ծերք եւ ամէն հասակ ստեղծեալ։
Եւ անպիտան ծառայքս եղեալ,
որ բանիս այս ենք միշտ սպասեալ։
Աղաչեմք զձեզ որք աղաւթեալ,
սովաւ առ հայր ու որդի զենեալ
Եւ առ հոգին սուրբ ըզսա բաշխեալ,
որով լեցի սա կատարեալ։
Զի մեք յաղաւթս ձեր յիշեալ։
գոհց ընդ ձեզ հաղորդ եղեալ։
Մարմնոյ ու արեան արժանացեալ.
տեառն փրկչին մեր կցորդեալ։
Աստ եւ յապայն փառազարդեալ.
եւ պարակից որբոցն եղեալն։
Որք ժառանգէք զկեաս մեր եղեալ
մինչ ի վախճանն հանդերձեալ։
Սուրբ պատարագին արժանացեալ.
եւ պարգեւացն հաղորդեալ։

"Փառք համագոյ . . . որ ետ կարողութիւն տկար ոգոյ եւ տարտամ մարմնոյ զաքարիայի փծուն գրչի հասանել յաւարտումն այսմ հոգեւորոգ եւ բաղմափթիթ առաւուծային բուրաստանին։ Արդ գրեցաւ փրկական սուրբ խորհուրդ եւ մեղաքաւիչ պատարագիս ընդ հովանեաւ սուրբ աստուածածնիս եւ սուրբ յակոբիս, ի վանս որ կոչի ուրծայ, առ սան վարժարանիս մերոյ սարգսի. եւ այլ միեղէն եղբարցս որ աստ են հաւաքեալ ի թվականութեանս հայոց ՊՀԶ։ Արդ յիշեսջիք ի մաքրարարայլ եւ յերկնաթռիչ յաղաւթս ձեր զատացաւղ սորա զներսէս սրբամիտ եւ կուսակրաւն քահանայ որ բազում փափաքանաւք եւ անհնչմամբ սրտիւ խնդիր եղեալ վարդապետիթ եւ առաւուծային պատարագաց։ եւ եկեալ հանդիպեցաւ ի սուրբ ուխտս առաքելոցս (ի լուսանցս՝ նոյն գրչի անգրէի եւ մատթէի) եւ գտեալ զփափաքելին իւր մեծ ուրախացաւ։ Եւ բազում աշխատութեամբ եւ մեծ ջանիւ ետ գրել ի հալալ ընչից իւրոց յիշատակ բարի իւր եւ ծնաւղաց իւրոց հանգուցելոցն ի քրիստոս հաւրն սարգսի եւ մաւրն շնոհվորի եւ եղբարցն իւրոց թումայի եւ շահանշահի եւ քւերցն եւ ամենայն արեան մերձաւորացն կենդանեաց եւ հանգուցելոցն ամէն։ Արդ յերես անկեալ աղաչեմ զամենեսեան որք հանդիպիք սմա կարդացմամբ կամ աւրինակելով կամ պատարագելով զքրիստոս յիշեսջիք ի ժամ սուրբ պատարագին զվերոյգրեալքս ի սմա զներսէս քահանայ եւ զիւրքն ամէն։ Նաեւ զսարգիս ձագավանեցի որ զդլխագիրն գրեաց նաեւ զյաւրինակն տվաւղն եւ որ զսակաւ յիշատակարանս գրեաց զյովաննէս եւ զծնողսն իւր։ եւ յիշողքդ յիշեալ եղեցիք ի քրիստոսէ ամէն։"

10. թղ. 800ա. "Զաղաւթս սաս եւ զեղկելիս յիշեա եւ աստուած ողորմի սաս եւ աստուած քեզ ողորմի ամէն եղիցի։ եղիցի։ Աւրհնեալ է աստուած։"

Մեծոփոյ վանքն է Վանայ ծովուն հիւսիսային կողմն Աղեովիտ գաւառին մէջ։ Ուրծոյ վանքն

[1] Ասոր տակ լուսանցքի մէջ "Դա եւ որդեակն իւր հոկող լեալ դրիգորիսն ամենայնհանալ։"

համանուն գաւառին մէջ է Սիւնեաց արեւմտեան կողմը (Հմմ. Այրարատ, էջ 441)։ Իսկ Զ-փոխադ է կատարք գաւառին մէջ երեւանայ հիւսիսակողմն (Անդ, էջ 291)։ Ժամագրոց յիշատակարանին մէջ յիշուած թուվա բարբուենպեան է՝ թուվա Մեծոփեցի պատմագիրն († 1446), որ այն ժամանակ առաջնորդ էր Մեծոփայ վանաց։ Ժամագրոց երեք նախորդ ընդօրինակեալ տպագ. պատկերները (Թղ. 63բ, 67ա, 69ա) նկարողն է Մատթէոս Արքեպիսկոպոս Ապոյ, «նոպաշ» անուամբ ծանօթ։ Իսկ պատարագամատուցող պատկերներն Մեծոփայ վանաց ճարտարներուն են։ Պետրոս Շէր է հայերենագէտ գերմանացի քահանայն, որ 1872ին ի Ռեկենսպուրկ Ս. Գր. Լուսաւորչի տրուած «Յանախագատում»ը դրոց գերմաներէն թարգմանութիւնը հրատարակեց։

7.

ՍԱՂՄՈՍԱՐԱՆ

Cod. Arm. VII — ՌՃԻԲ = 1673։

ԹՈՒՂԹ 448. ԷՋԸ 896։ — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ 10·2×7·3սմ.։ — ԳՐՈՒԹԻՒՆ 7×5·3սմ. մասսիւն։ — ՏՈՂՔ 11։ —ՆԻՒԹ թուղթ ողորկ եւ ամուր։ — ԿԱՆՄՏԻՆ կաշեկազմ վայտեայ, պարզ, կտուրքն երբեմն էր ոսկեզօծ։ — ՀԱՆԴԱՄԱՆՔ վերջը քայքայած։ — ԳԻՐ նոտր, տգեղ, անկանոն եւ սխալազիր։ — ՍԿԶԲՆԱԳԻՐՔ եւ քանի մը ԽՈՐԱՆԱԶԱՐԴՔ սեւ թանագով, տգեղ։ — ԺԱՄԱՆԱԿ ՌՃԻԲ — 1673։ — ԳՐԻՉ Գրիգոր ոսկերիչ։ — ՏԵՂԻ Վարշաւ։ — ՏԻՐ զրիշն։ — ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ Թղ. 1ա, 95ա, 433ա։ — ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՔ Թղ. 2ա „Coll. S. J. Joh.“ որ նոմն զիրն է Թ. 7 ձեռագրին Թղ. 5ա գրութեան հետ։ Թղ. 293ա անընթեռնելի գրութիւն մը, որոյ մասին վարը։

Ա՛ստեանս է Սաղմոսարան. կը բովանդակէ՝

1. Թղ. 1ա. «Գոչեմ առ տէր յոյժ. ըղձալի։
Ի յարթնութեան եւ երազի։
Բոտմամբ ձայնի պաղատանի։
Գալ դաւանիլ տուրբ միածնի։
Ողորմեցար ամենայնի։
Բոտմամբ սրբոյ աստուածածնի։
Վեց գլխագիրս կու յիշատակ ըղԳրիգոր։»

2. Թղ. 1բ. «Բանք սաղմոսի է պատուական...» որմէ եւեւ Թղ. 2բ. «Ոսկերիչ գրիգոր ըստամպօլցի զայս խրատս առ քո անձիտ համար։ Սաղմոսին սերն ծրարէ ի սիրտ, որ տէր է սանէն զկամքս ի կատար։»

3. Թղ. 3ա—45ա։ «Առաջի ձայն. աստուած. Երանեալ է այր...։ Մաղթանք. Քրիստոս է իմ աստուած եւ փառաւոր առնեմ զսա...։ Քարոզ երանելոյն եւ իբրեւին. Վասն ի վերուստ խաղաղութեան...։ Սաղմոսիւք եւ օրհնութեամբ եւ երգով հոգեւորով...։»

4. Թղ. 45բ—95ա։ «Ակ. առաջի կողմն. ժբ. Երկինք պատմեն...։ Մաղթանք. Տուք փառս Աստուծոյ...։ Վասն ի գիշերի...։ Ի գիշերի եւ ի առաւընջեան...։»

5. Թղ. 95բ—146բ։ «Բա. երկրորդ ձայն։ Մի նախանձիր...։ Մախթանք. Դու ես տէր մեր... (պատուած կէս թուղթ) վասն... Հայր մեր...։»

6. Թղ. 147ա—188բ։ «Գկ. ուստ կողմն։ Ողորմեա ինձ աստուած...։ Բարձրացու եղջիւր իմ...։ Վասն դասանելոյ...։»

7. Թղ. 189ա—243ա։ «Գա. երրորդ ձայն։ Իբրեւ զի բարի է...։ Մախթանք. Խաղաղութեանց ավօղ.... Վասն ի վերուստ...։ Սաղմոսիւք եւ աւրհնութեամբ։»

8. Թղ. 243բ—292բ։ «Գկ. վառ վարդաձայն։ Տէր ապաւէն (այս տեղ մէջը կպցուած է մագաղաթի վրայ տպուած դասաւոր պատկեր՝ Ս. Կոյս, Յիսուս մանուկ, Մկրտիչ մանուկ։) Մախթանք, Զոյս կենդանութեան...։ Վասն ի գիշերի...։ Ի գիշերի եւ ի...։»

9. Թղ. 293. *մագաղաթի վրայ տպուած դասաւորեալ պատկեր՝* Ս. Կոյս Յիսուս մանկամբ։ Այս պատկերին ա կողմն անընթեռնելի գրութիւն մը կայ 15 տող։

Այս գրութիւնն, որովհետեւ 15 տող մաքուր գրուած է, գրչի խաղ կարելի չէ անուանել։ Մենք համեմատելով Ն. Քարամեանցի 1886ին „Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft“ լրագրոյն մէջ (XL. Bd. II. Heft, S. 315—319) հրատարակած Աղուանից գիր համարուած գրերուն հետ, քանի մի տեղ ճշգիւ նոյնութիւն գտանք։ Մագաղաթի վրայ տպուած այն պատկերն, որուն վրայ է գրութիւնս, եւրոպական գոպֆրոսիկոն է, եւ այս պարագային կասկածելի կ'ընէ խնդիրն։ Մատդրութեան արժանի է նաեւ որ թէ Ն. Քարամեանցի յիշած ձեռագիրն (գրուած՝ 1535ին), որուն մէջ է յիշեալ գրութիւնն, եւ թէ այս մերն վերջինն գարերու գրութիւնք են։

10. Թղ. 294ա—386ա։ «Դշ չորրորդ ձայն։ Խոստովան եղերուք...։ Լուր մեղ տէր, լուր մեղ...։ Վասն դասանելոյ...։ Գոհութեամբ եւ ճշմարիտ...։»

11. Թղ. 386բ—401ա։ «Աւրհնեալ ես տէր աստուած հարցն մերոց... (ուղղ.) Մեծացուսցէ։ Աւրհնեալ տէր աստուած իսրայէլի... Արդ արձակեա... Աւրհնեցէք ըղտէր յերկնից... Փառք էի ես...։»

12. Թղ. 401ա—414ա։ «Խոստովանութիւն Մանասէի թագաւորի։ Տէր ամենակալ... Հաւատով խոստովանիմ...։»

13. Թղ. 414բ։ «Ողջոյն ընդ քեզ Մարիամ լի շնորհաւք, տէր ընդ քեզ...։»

14. Թղ. 415ա—437բ։ «Եւ յորժամ խոս-

տովանողն ի խոստովանահայրն երթայ . . . Գոհանամ զքեզն տէր աստուած իմ յիսուս քրիստոս . . . Դաւանութիւն զոր արարեալ են հայրապետք։ Մեր զայ ամենասուրբ երրորդութեան . . . Հայր սուրբ զքեզ ունիմ միջնորդ . . . Խոստովանիմ առաջի աստուծոյ եւ սուրբ աստուածածնի . . . » եւ որմէ ետեւ խրատ կու տայ գրողն մեղքերն մանրամասն խոստովանելու։ Յետոյ աղօթք՝ «Բանն աստուած, որդին միածին . . . »

16. ՑԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ։ ա. Թղ. 95ա «Ձեռս փոսի ի հող դառնա. գիրս յիշատակ առ. ձեզ մնա։»

բ. Գլխաւոր յելուածքն. Թղ. 433ա—441բ։ Փառք համագոյ . . . Գրեցաւ եւ կատարեցաւ սուրբ երգարանս մարգարէին դաւթի ի քաղաքս ի վարշաւ ձեռամբն անարժան եւ բազմամեղ սակերիչ գրիգորի զի յայսմ ժամանակի փաղբատական եղաք ի ձեռաց հաւատակոչաց սուրբ խաչին քրիստոսի. եւ այս եղեւ ի դալրատենէն փրկչին մերմէ ի քրիստոսէ ՌՈՀ (Գ. եղծեալ) ամ օգոստոսի ամսոյն ժգ. ին Եկեալ ազգն տաճկաց եւ տիրեցին ընդ ամենից եւ յետ խ աւուր եկին չարքն հասան ի քաղաքս ի լով Ը օր եւ Ը գիշեր պատերազմեցան թուրքաց ազգն եւ քաղաքացիքն ի հետ միմեանց մին օրն եւ մին գիշերն Ե. Զ. Շ. թօփ քաշէին առ միմեանս թող թէ զանհամար թուփանքն։ — Գոհանամ զառատ ողորմութիւնն աստուծոյ որ ոչ եռ ի ձեռն չարեաց ըզքաղաքս եւ ըզքաղաքացիս եւ ըզսուրբ եկեղեցիս պահեաց ողորմութեամբ իւրով։ Եւ յետ այսորիկ ՁՌ զուարիշ կտրուածք արարին քաղաքացիքն եւ տալու եղան տաճկաց որ եկանեն եւ գնան։ Եւ տաճկաց փաշա մի կայր ի հետ իւրանց որ էր չարագլուխ եւ անուն նորին կոչէին զաֆլան փաշա։ Նա ՁՌ խուարիշի զապուլ կեցաւ եւ Ը հոգի գրաւակ ավին էառ ըզնոքա եւ եկեալ գնաց, մինչեւ առցէ ըզՁՌ խուարիշն եւ զայն Ը հոգին ի յետ դարձուցանէ։ Այն Ը հոգին էր Բրն լեհ, Բրն հայ, Բրն բուլս եւ Բ այլ հրէյեայ։ Եւ յետ այսորիկ այսքան որ ահ եւ դողումն եւ սով քաղցին լովու քաղաքացիքն որ մերձեցան ի մահ, եւ յետոյ խորհեցան փախչել ի քաղաքէն լովէ։ Վասն այնորիկ եթէ չլինի թէ տաճիկ ազգն դառնա եւ կրկին անգամ գայ ի վերայ լով քաղաքի, կէսքն կամ թէ այլ աւելի փախչուտական եղան, որքն կուչեցին ի գրագով եւ որքն գնացին ի տանցկայ, եւ մին բաժին այլ եկին ընդ մեզ ի վարշաւ եւ եկեալ տեսաք ըզքաղաքս վարշաւ որ ոչ ունին իւրեանց առանձին եկեղեցի մեր հայոց ազգս եւ ոչ մին փոքրիկ աղօթատեղ եւ ոչ մին հայզրուց քահանայ եւ կամ մին խրատիչ որ նօվաս մխիթարին։ Եւ ես նուաստ սակերիչ գրիգորս խորհեցա ի մեր իմեամ եթէ լաւ էր որ մին սաղմոսարան լինէր ի ձեռին իմեամ որ այնու մխիթարէի. ըսկսեցի ըզսաղմոսարանս ողորմութեամբն եւ օգնութեամբ աստուծոյ կատարեցի այսպիսի խաշոր եւ կոպիտ գրով. մի մեղադրէք զի կարիքս այսքան էր այս հոգաբեր տարայս. եւ ունիմ ասել այլ զպատճառս։ Առաջին պատճառ որ ոչ եմ ընիկ ի յերկրէս եւ ոչ գիտեմ ըզլեզու սոցունց այլ որպէս համբ կենամ։ Երկրորդ ի մէջ զարիպութեան ոչ ունիմ ծանօթ եւ օգնիչ եւ կամ մխիթարիչ. բայց միայն ունիմ զարարիչս իմ աստուած։ Երրորդ. ունիմ ըզծերութիւն որ եւ մե(ր)ձ եմ ի մահ։ Չորրորդ պակասաւոր եմ ունիմ զաղքատութիւն հոգով եւ մարմնով։ Հինգերորդ որ աչքս ոչ ունի պարզ եւ լիապակասութիւն զի սակաւ տեսանէ վասն ի ծերութենէ։ Վեցերորդ որ կա ի վերայ մեծամեծ քան ըզլափաւելի սուք եւ տրտմութիւն վասն այնորիկ եթէ հասեալ է օր մահուս եւ անկարծ մեռանիմ ի յերկիր օտարաց ոչ կա գերեզմանատեղ հայոց ազգիս տարեալ իճուլցանեն ի խոր վիրապ մի եւ լինիմ մարմնակորուստ։ Ահա այսքան սակաւագ ճառեցի զորպիսութիւնս մեր անմեղագիր լերուք վասն իմ մեղուցելոյս։ Եւ թէ ի միջի սաղմոսարանիս ողոլութիւն գտցի այն ոչ է ի կամաց մերոց, այլ ի մեռացմանէ եւ կամ կատածանաց սրտի մերում եղեալ է. վասն որոյ խնդրեմ առ ձեզ ով հանդիպողք գրոյս հայրք եւ եղբայրք ներել եւ ըզզղական ընալ եւ զաւելորդն յայտաւել որք թէ հմուտ էք արհեստի եւ մանկութեան եւ ըզմեզ պահել անմեղագրելի ողջ լերուք ի տէր ամէն եղիցի։ Կատարեցաւ երգարանս ի թվին հայոց ՌՃԻԲ ամի ի գեկտեմբերի ամսոյ ի օրն հնկէտասան. յիսուսի քրիստոսի մարդացելոյն փառք եւ պատիւ յաւիտեանս ամէն։

Ով ընդերձողք սուրբ սաղմոսիս
եւ հանդիպողք այսքա գրիս
հայր մեզս մի խնդրէ գրիգոր գերիս
եւ բազմամեղ ողորմելիս,
վարձքս տա ձեզ յոյնմ յաւէնիս
յորժամ ասէ յարիք առ իս
Հայր մեր որ յերկինսդ ես
սուրբ եղիցի անուն քո եկեսցէ։
Ձեռս փոսի ի հող դառնա.
գիրս յիշատակ առ ձեզ մնա։

Ի թվին հայոց ՌՀ ամի «[ամ]առնացաւ ծովն բովանդակ մինչեւ գնաց հատաւ ի ովկիանոսի մեծ ծովն. փեբրվար ամսոյն Ա էն մինչեւ ի մարտի ամսն. վասն գիտութիւն լինելոյ ըզլաղն ծակեցին եւ առին ըզլափն որ եւ Գ կանկուն եւ կէս էր թանձրութիւն պաղին։ Սով եղաւ ըստամոլ. Ինչ դրամ հացն Ա ըստակ այն ալ հոզ եւ մախիր էր։

Թուականութիւն թուրքաց ժամանակաց։ Առաջի հին մահմատն առաւ զըստամոլ ի թվի հայոց ԹՃԲ ամին. թագաւորեաց Իթ տարի եւ մեռաւ. եւ իւր որդին սուլթան պայազիտն թագաւորեաց ԼԱ տարի եւ մեռաւ։ եւ միւս որդի մահմատին սուլթան սելիմն թագաւորեաց Ը տարի, սուլթան սուլէյմանն թագաւորեաց ԽԶ տարի եւ մեռաւ, էակի սուլթան մուրատն թագաւորեաց ԺԹ տարի եւ մեռաւ։ երկրորդ սուլթան սելիմն թագաւորեաց Լ տարի որ էր որդի սուլթան սուլէյմանի. երկրորդ սուլթան մեհմատն թագաւորեաց Թ տարի. սուլթան ահմատն թագաւորեաց ԺԼ տարի եւ մեռաւ յեկնկի ճամանն շինողն։ սուլթան մուստաֆան թագաւորեաց Ա տարի խեւ էր իջուցին ի թախտն եւ եդին ի թագաւորութիւն սուլթան սամանն թագաւորեաց Գ. տարի եւ ծառայքն զինքն սպաննեցին այն սուլթան

սամանն է որ ի հոթին սէֆէր արաւ։ Մանդալ մուսա-
ֆան կրկին անցուցին ի թախան թագաւորեաց Բ տարի
եւ կրկին իջուցին ի թախտէն խան էր։ Սուլթան մու-
բարան նստաւ թագաւորեաց ԺԸ տարի, ըրաւան եւ ի
պաղատատ սէֆէր արաւ ԺԸ տարուն յետոյ մեռաւ.
նստաւ սուլթան իպրահիմն թագաւորեաց Ի տարի եւ
ատակեցուցին զինք. եւ յետ այնորիկ նստաւ իպրահիմի
որդին երրորդ մահմատ անունս որ էր հայոց թվին
ՈՂԼԻ որ եկաւ առաւ ըզդամենից եւ ա(յ)ժմ հակա-
ռակութեամբ պատերազմի ընդդէմ լեհաց երկիրս։»

16. Թղ. 442ա—445բ։ «Անբակիսին սա-
տուած ողորմեա, Անեղ սատուած ողորմեա ...։»

17. Թղ. 446ա—447բ։ «Աղօթք սրբոյն
ոհանանու սակիբերանի։ Տէր մի պակասեցուցա-
ներ ...։»

18. Թղ. 447բ։ «ՈՃԼԻ. տանուտէրն ձուկն
է ... ՈՃԼԻ. գիրն սէն է ... ՈՃԼԻ. վերադիր
տարոյն ...։»

19. Թղ. 448ա։ «Հոգի քրիստոսի սրբեա
զիս. Մարմին քրիստոսի փրկեա զիս ...։»

20. Թղ. 448բ։ «Ողջոյն քեզ սուրբ եկե-
ղեցի տուն սատուածոյ ...։»

8.

ԺԱՄԱԳԻՐՔ

Cod. Arm. VIII. — ԺԵ դար = 1401 էն ետեւ։

Թուղթք 209, էջք 409։ — Մեծութիւն 9·8×7սմ.։ — Դրութիւն միասիւն 6·5×4սմ.։ — Տողք 23։ — Նիւթ մազաղաթ սպիտակ եւ փայլուն։ — Կազմ՝ ցին կաշեկազմ փայտեայ, կիսաւածովք, կաշեղէն կապերիքներով, ներքին երեսներն մետաքսեայ լաթով, որուն վրայ մազաղաթ փակցուած։ — Հանգամանք մասնաւոր. Թղ. 27 եւ 28ի, 107 եւ 108ի, 131 եւ 132ի, եւ 192 եւ 193ի մէջէն մէյ մէկ թուղթ կորուած հանուած։ Կտուրքին վրայ ալ վերջերս թանաք թափուած։ — Գիր բոլորգիր մանր, կանոնաւոր։ — Լոմարգիրք, Վերանագիրք, Սկզբնատառք երկնագոյն կամ ոսկի (նաեւ թոշնագիր)։ — Լուսանցազարդք 45 նաեւ շքեղ երկնագոյն եւ ոսկեզօծ։ — Խորանազարդք Թղ. 10ա, 63ա, 110ա, 121ա, 127ա, 155ա։ — Պատկեր Թղ. 9բ Եպիսկոպոս ծեռնատարած, յունազգեստ։ միշտ նոյն պատկերն օրինակուած է նաեւ Թղ. 109բ, միայն թէ վերջինս ծեռնտուած է։ Այս երկուքին զատ կայ ի լուսանցս՝ Թղ. 32ա Ցիսուս երկու տղայ կ'օրհնէ. Թղ. 70բ Ցովսէփ Արիմաթացի. Թղ. 106բ Ցիսուս (առջեւի քորոցը ջնջած են). Թղ. 107ա նոյն. Թղ. 165բ Մանասէ թագաւոր. 202բ Ս. Նարսէս Շնորհալի։ Ամէնն ալ գունագիկ երկնագոյն եւ ոսկեզօծ։ — Դատարկ Թղ. 1ա—3բ, 208բ—209բ։ — Ժամանակ անծանօթ, սակայն ԺԵ դարէ առաջն չներեւար։ — Գրիչ եւ տեղի անծանօթ։ — Տէր վերջերս Ցովհաննէս եպիսկոպոս։ — Ցիշատակագրութիւնք Թղ. 208ա։ — Տեղեկութիւնք Թղ. 4ա։

* Մատեանս է ժամագիրք յորում կան՝

1. Թղ. 4ա—8բ «Հրաժարիմք ի սատանայէ ... խոստովանիմք եւ հաւատամք ամենակատար սրբոյ Հայրն աստուած ...։ Մեղայ ամենասուրբ Երրորդութեան հօր եւ որդոյ ... Աստուած որիշ սրիշ յանուանէ զամենայն մեղն ... Հայր սուրբ զքեզ ունիմ միջնորդ ... Ողորմեցի քեզ մարդասէրն աստուած եւ թողութիւն շնորհեացէ ամենայն յանցանաց քոց խոստովանելոյն եւ մոռացելոյն ... Հայր մեր որ յերկինս ես ...։»

2. Թղ. 10ա—62բ։ «Տէր եթէ զբթունս իմ բանաս ... Տէր զի բազում եղեն ...։ Երդ զկնի դիշերային պաշտաման։ Ցիշեսցուք ի դիշերի զանուն քո տէր ...» (ամբողջ, խաղերով) «Զարթուցեալքս ի զբաղմանէ ... (խաղերու համար տեղ թողուած, բայց խաղք կը պակսին)։ Ցովսան մանգակունոյ ի գաւառէն աշամունեաց ի գեղջէն ծախնոտա քարոզ դիշերային պաշտամանց։ Զարթուցեալքս ամենեքեան ի հանգստանէ ...։ Երդ տեառն ներսեսի։ Առաւաւտ լուսոյ ...։ Աշխարհ ամենայն ...։ Արթունք եղերուք, արթունք իմաստունք... (ոտանաւոր ամբողջ այբուբենքի, երկտողեան) Աստուածածին մայր քրիստոսի իմ յոյս ... (ոտանաւոր ամբողջ այբուբենքի, երկտող)։ Զքեզն գոհանամք ...։ Աւրհնեալ տէր մեր յիսուս քրիստոս։ Վասն ի վերուստ ... Տէր տուընջեան ...։ Աստուած անեղ անժամանակ ... (Աւետարան, սկիզբը կտրուած) Ժողովելքս ... Աւետարան ... ճանապարհ մոլորելոց ... Աւետարան ... Ոսկ գործեալ ... Կանոնագլուխ կարգաւ։ Դատեա Տէր ...։ Երդ պաշտաման։ Հայր անբոկիզն եւ գթածական, անոխակալ ... Ալելուք գիշերոյ ... Թագաւորք մարտիրոսաց։ Թագաւոր յաւիտեան. բարեխաւսութեամբ ... Թագաւոր ապաշխարութեան ...։»

3. Թղ. 63ա—109ա։ «Կարգաւորութիւն հասարակաց աղաւթից առաւաւտու ժամուն ... Լքաք ... Աւրհնեալ ես տէր աստուած ... Մաղթանք։ Աւրհնեցէք ամենայն արարածք զարարիչն արարածոցն ...։ Քարոզ զկնի հարցին։ Եկեալքս ամենեքեան ...։ Աղաւթք ապաշխարութեան։ Ցաւղեա տէր զքաւղ ... իսկ մարտիրոսաց տաւնի ... տէրունական տաւնից ... Մեծացուսցէ ... Քարոզ պահոց եւ մարտիրոսաց տաւնի։ Սուրբ զաստուածածինն ... Քարոզ կիրակէի զկնի մեծացուսցէին։ Վասն սուրբ տեղոյս ...։ Դու ես թագաւոր ... Եղիցի անուն ... Աւետարանք ... Փառք յարու-

թեան ... Զուարճացեալքս ... Ամենակեցոյց ... Ողորմեայ ինձ ... Երկրպագեմք ... Ողորմած գթած... Ողորմութեամբ ... բարեխաւսութեամբ ... Աւրհնեցէք զտէր յերկնից ... Փառք ի բարձունս։ (Առաւաւտու երգեր կարգաւ։) Լոյս տուր տէր ... Աստուածածին ... Աստուած մեծ հզոր ... Առաջնորդք ... Ըղձնութիւն ... Մայր սուրբ ... Փառաւորեցուք ... Գոհանամք ... Սուրբ աստուած (այլեւայլ յաւելուածներով) իսկ այլեւայլ ասելն անընդունելի է։ Թումայի առաքելոյն ասացեալ. Փառաւորեալ եւ աւրհնեալ ...։ Եւ եւս ... Աւրհնեցէք մանկունք ... Վասն խաղաղութեան Սուրբ եւ տէր ... Բանից իմոց ... Խաւարն անդոյ եւ սկզբնածին ... Հանդուրժեալ ... Խաչ քո երկնչի ... Աղաչեսցուք ... Աւգնեա մեզ տէր ... Ցիշեա տէր զպաշտօնեայս ... Սիրեցի ... Արարչական բանին ... Էական բանն ... Ճառագայթեալ բանն ի հօրէ ... Տէրն յեռ ստեղծմանն ... Վասն խաչի քո պատուականի ... Սուրբ ճգնաւորքն ... Որ ընտրեցեր ... Ցիշեա տէր զպաշտօնեայս քո ... Պատկիչ արքոց ... Երկնչի անուն տեառն աւրհնեալ ... Աւետարան բան յոհաննու։ Եւ յետ երկուց աւուրց եկ անտի եւ գնաց ... Աւետ. բան Ղուկ. ... Աւետ. բան Մարկոսի ... Ըստ Յովհ. ... Նորատեղծեալ ... Խնդրեսցուք ... Քում.ամենազօր ... Աւրհնեալ տէր մեր ... Հայր մեր ...՝՝

4. Թղ. 110ա—120բ։ "Կարգաւորութիւն հաստատակայ աղօթից արեւագալի ժամուն ...՝՝

5. Թղ. 121ա—126բ։ "Կարգաւորութիւն հաստատակայ աղօթից երկրորդ ժամուն ... Աւրհնեալ հոգիդ սուրբ աստուած ճշմարիտ ...՝՝

6. Թղ. 127ա—131ա։ "Կրդրութիւն հաստատակայ աղօթից վեցերորդ ժամուն ...՝՝

7. Թղ. 132ա—137բ։ "Կրդրութիւն հաստատակայ աղօթից իններորդ ժամուն ...՝՝

8. Թ. 137բ—151բ։ Պատարագամատոյց, որ կը սկսի ժամամուտէ ... եւ "Խաղաղութեամբ քով փրկիչ մեր՝՝ է եւեւ "Հայր մեր՝՝ կու գայ։

9. Թղ. 151բ—154բ։ "Աւրհնութիւն մարմնոյ սեղանոյ ...՝՝

10. Թղ. 155ա—172ա "Կարգաւորութիւն հաստատակայ աղօթից երեկոյին ժամուն ... Աւրհնեալ տէր որ ընտակեալդ ես ... Լոյս զարթ ...՝՝ եւն։

11. Թղ. 172բ—192բ։ Խաղաղական ժամ որ կը սկսի՝ "Սաղմոս առ դրուն եկեղեցոյ։ Ուրախ եղէ ես որք ասէին ցիս ... Նայեաս սիրով հայրըդ գթած ...՝՝

12. Թղ. 193ա—208։ Հանգստեան ժամ, սկիզբը կարուած հանուած։ "Ընկալ քաղցրութեամբ ... Հաւատով խոստովանիմ ...՝՝

ՑԻՇԱՑԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ Թղ. 208ա "Փառք անբաժանելի եւ միասնական սուրբ երրորդութեանդ հօր եւ որդոյ եւ հոգւոյն սրբոյ այժմ՝՝

Թղ. 4ա կայ աւուրցատակ սպիտակատառ կնիք մը, որուն վերի մասին վրայ կը կարդացուի „Joan". մէջտեղը մենագիր մը, որ կը կարդացուի "Յովհաննէս՝՝ աջ ու ձախ կողմը "ծառայ քրիստոսի՝՝, եւ վերն անընթեռնելի մնա մը, որ կ'երեւայ տառերէն լեղուաւ նոյն անունն։

Յ. Սիկհարդ, որ ինչպէս վերն Մուտքի վերջն յիշեցինք, այս ձեռագրոյն վրայ խօսելով նոյն յօդուածին մէջ, գրութեան թուականն է՝ կրնէ, 1222։ Այս թուականն Հ. Բեդերման իւր համառօտ ցուցակին մէջ (վերն Մուտք) չի յիշեր. մանաւանդ թէ յայտնապէս կը հաստատէ թէ "Ժամանակն եւ տեղին, երբ եւ ուր գրուած է կը պակսի՝՝։ Եւ ալ նոյն ձեռագրին վրայ չգտայ ժամանակի եւ տեղւոյ յիշատակութիւն։ Անշուշտ Սիկհարդի սխալմունքն յառաջ եկած է Յովհաննէս եպիսկոպոսին մենագրէն, որուն մէջ ՈՀԱ (= 671) գրերն կան որոշ, որուն վրայ աւելցնելով Հայոց թուականն յառաջ բերած է 1222 թուականը։

9.

ԺՈՂՈՎԱԾՈՅՔ

Cod. Arm. IX. = ԺԹ դար = 1801 էն եռեւ։

ՔՈՒՂԹՔ 47։ — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ 25×18·8 սմ.։ — ԴՐՈՒԹԻՒՆ վիճասիւն, 19·5×14սմ.։ — ՏՈՂՔ 24։ — ՆԻՒԹ թուղթ ամուր։ — ԿՆՔՄ շունի, կարուած վնց զատ զատ տեսարակ անկող։ — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ լաւ։ — ԳԻՐ շրագիր։ — ԼՈՒՍԱՆՑԻՑ վրայ գլուխներ նշանակուած։ — ԺԱՄԱՆԱԿ, ԳՐԻՉ եւ ՏՕՂԻ անծանօթ. դեւանականազոյնս Յովհ. Վ. Չօհրապեան։ — ՏԷՐ Քաղրմէր։ — ՑԻՇԱՑԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ չկը։ — ՏՕՂԵԿՈՒԹԻՒՆ Թղ. 1ա. եզերքը մասիսով զարուած „Bibl. Quatr. N. 49".

Մատեանս է ժողովածոյ, որ կը բովանդակէ՝

1. Թղ. 1ա—40բ։ "Ի Մատթէոսէ Ուռհայեցւոյ. ՃՀԸ. Դարձեալ ի թվականութեանն Հայոց ի Շլսէ զօրաժողով եղեւ Սուլտանն ...՝՝ մինչեւ գլուխ Մոթ բաղառաքար։

2. Թղ. 41ա—45բ։ "Ի պատմութենէն Վարդանայ։ Յայսմ ժամանակի (Շլսէ) ընդ բան մարդաբէութեան սուրբ Հայրապետին Ներսիսի ...՝՝

3. Թղ. 46ա—46բ։ "Պատմական յիշատակարան սրբոյն Ներսիսի Լամբրոնացւոյ. Ի թուին Հայոց ՈԻ[1]դ եկն Գրիգոր եպիսկոպոս ի Հայրապետէն Հռոմոյ Լուսաւորչայ առ կաթողիկոս մեր Գրիգորիոս, որ էր ի սմանէ առաքեալ եւ երեր զպատաս-

[1] Ի լուսանցս Լ։

խանի նամակի Յեռանս մերոյ եւ զգիրս կարգաց եկեղեցւոյ Հռոմայեցի գրով, եւ եգիտ զոեր մեր ի քաղաքն Յարսոն յամենայն հոկեմերերի։ Եւ ընկալեալ կաթողիկոսին սուրբ զպատուական Պաւլոսն եւ զիսոյն ի լրումն պատուոյ իւրոյ՝ գոհացաւ զաստուծոյ։ Եւ ետ զնամակ հայրապետին եւ զգիրս կարգաց եկեղեցւոյ յիմ նուաստութիւնս թարգմանել՝ զոր յեղաշրջեցի ի հայ բարբառ միայն երիւրեալ զլանն՝ քերթողական արուեստիս առանց յաւելուածոյ եւ թերութեան։ Իսկ յետ այսր ի թուին ՈԻՁ ըստ մեզաց մերոյ առաւ սուրբ քաղաքաբ Երուսաղէմ ի յիսմայելացւոց թագաւորէն Յովսեփայ, եւ որ ի նմանէ սպասաւորք եւ զորք յիր եւ ցան եղեն յայսկոյս ծովուն եւ յայն։ Իսկ Հայրապետն շարժեաց զթագաւորս եւ զեշխանս եւ զօրս եւ զքաղաքացիս զանազան ազգաց՝ գալ յայսկոյս ի փրկութիւն սուրբ տեղեացն. եւ ամենեքեան յօժարութեամբ բարձին զնաչն քրիստոսի, եւ եկին մեծաւ աշխատութեամբ։ ընդ սրս եկն եւ թագաւորն Ալամանաց Փիլորիք, որ էր ինքնակալ Հռոմայ եւ մեծ քան զամենայն թագաւորս, եւ սա ոչ ծովով, այլ՝ ընդ ցամաքն արար ճանապարհ, անթիւ զօրօք եմուտ յՈւնկրաս եւ եկեալ ձմերեաց ի Մակեդոնիա ի Փիլիպուպոլիս, եւ ի տոնի Պասեքին անց ընդ ծովն աւետեաց, եւ ծանր տարմամբ հերձեալ զբանակս անթիւս խորանաբնակ Թուրքամանայն՝ էջ զօրօքն հուպ քաղաքին Սելէֆկ Խաւրայոց։ Զոր լուեալ կաթողիկոսն մեր Գրիգորիոս, եւ իշխողն Լեւոն, որոյ տերութեամբ էր Սելէֆկիա, փութացան մեօք հանդերձ ըստ առաջ նորա մեծաւ ուրախութեամբ՝ իբրեւ փրկչի այս աշխարհացս։ Այլ մեզաց մեր ծանրութիւն կարճեաց զընթացս արքային. զի յանցս գնացն Սելէֆկիոյ ախորժեաց լուանալ եւ ծերութեամբն ոչ կարաց ընդդէմ կալ յորձանանցն, հեղձաւ։ Իսկ մեր տրտմութեամբ պատահեալ եպիսկոպոսացն, որք զային զկնի, եւ որդւոց նորին եւ զօրացն, դարձաք ի Յարսոն։ Եւ զի խոստումն էր ինքնակալին ասկի կնքեալ գրով Հայոց թագաւոր դնել, պահանջեաց ի նմանէ կաթողիկոսն սուրբ զարուն խոստմանն եւ ինձ հրամայն ետ զայն թարգմանել, զոր կատարեցի յօրինակէ մոյ յեպիսկոպոսաց նոցին. որ առ իս ի ինձեւանէր Մուսաէր քաղաքի, որ ունէր իւր դաս ձիավարի զկնի հաղար հեծեալ։ Եւ յորժամ թարգմանեցի, խորհեցան՝ եւ ոչ կարային յանձն առնուլ զգործն, յորժամ ինքնակալն բարձաւ ի միջոյ, այլ՝ ինձն ԱՆտիոք, եւ անտի ի Պաղեստին։ Իսկ ես զթարգմանեալ օր հնութիւն թագաւորիս ոչ կամեցայ աղաւաղել, զդի ընդ նախ թարգմանեալ կարգսդ վերստին յարմարմամբ։ Եւ աղաչեմ զիմաստուն ընթերցողդ՝ ոչ աւելորդ համարեալ զմեր ի սոյն վաստակ, որ ծարաւի էաք Հռոմայ եկեղեցւոյն կարգայ ընդ այլ գիտութեանց, եւ սովաւ զուվացաք, եւ թաղաք զկնի եկելոյդ՝ ի վառս քրիստոսի, որ է օրհնեալ յաւիտեան։ Ամէն ամէն, ամէն։»

4. Թղ. 47 ա—47բ. օտար գրչէ։ «Ի ժամանակագրութենէ Սամուէլի Անեցւոյ։ Ի ՇԼՁ Հռոմայեցիք ելին ընդ Թիրակ . . .» մինչեւ ՈԾԶ բաղատ աբար։

5. Թղ. 47բ— նոյն օտար գրչէ «Յաւելուած ժամանակագրութենն Սամուէլի Անեցւոյ։ Ի ՈՒՆ թուին կոստրեաց Սալահատին զՊռանդն . . .»

ՑԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ չկք. վասն Ուռհայեցւոյ եւ այլ մասանց մէջ ստորեւ արուած ծանօթութիւններէն կ'երեւայ, որ հմտութեամբ ընդօրինակուած է այլեւայլ ձեռագիրներէ, անշուշտ ի պէտս Քաղրմերի վասն խաչակրաց պատմութեան։

10.

Մ. ԽՈՐԵՆԱՑԻՈՅ ՆԵՐԲՈՂԵԱՆ Ս. ՀՌԻՓՍԻՄԵԱՆՑ

Cod. Arm. X. — ԺԹ դար = 1801 էն ետեւ։

ԹՈՒՂԹՔ 19, էջ 34։ — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ 18×12·5սմ.։ — ԳՐՈՒԹԻՒՆ մասիւն 13·5×8·5սմ.։ — ՏՈՂՔ 22։ — ՆԻՒԹ, թուղթ անհարթ։ — ԿԱԶՄ, թուղթ ամուր։ — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ լաւ։ — ԳԻՐ նոտրգիր մաքուր։ Լուսանցից վրայ տարբերութիւնք օրինակաց։ — ԴԱՏԱՐԿ թղ. 1, 19։ — ԺԱՄԱՆԱԿ, 1800—1820։ — ԳՐԻՉ եւ ՏԷՐ անշուշտ Զօնրապ։ — ՏԵՂԻ զրութեան ի Վինետիկ եւ ի Փարիզ։ — ՑԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ թղ. 18բ։ — ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՔ. կողին նրկրորդ նրեսը մատիտով „Ex bibl. Quatr.“

[1] Ի լուսանցս Լ։

* Ս՝ատեանս է «Երանելոյն Մովսէսի քերթողահօր ի յիշատակի Սրբոյն Հռիփսիմեայ եւ նորուն վկայակցացն Ներբողեան ի հանդէս նոցա, հրաշաղարդ յօրինուածովք։ Նորահրաշ եւ գեղապայծառ է տօնս . . .»

Թղ. 18բ. ՑԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ. «Ընդօրինակեալ ի հնագոյն մեծ ճառընտրէ վէն.։ Եւ յամի 1820 ուղղագրեալ ի Փարեզ ի ճառընտ. 88։ ի թիւ ճառիցն ՃԻԸ։»

11.

ԺՈՂՈՎԱԾՈՑՔ

Cod. Arm. XI. — 1820.

Թուղթք 142: — Մեծութիւն 24·6 × 19 սմ.: — Գրութիւն միասիւն 19·5 × 14 սմ.: — Տողք 45—50: — Նիւթ, թուղթ ամուր: — Կազմ, խաւաքարտ թղթեայ: — Հանգամանք լաւ: — Գիր շրջագիր: — Դասարդ, 10 թղթի չափ: — Ժամանակ, Գրիգ եւ տեղի անծանօթ: Սակայն գրութենէն եւ քանի մը ծանօթութիւններէն յայտնի է որ Զօհրապայ գործն է գրեալ ի Փարիզ 1820ին: — Ցիշատակագրութիւնք չիք: — Տեղեկութիւնն կողին ներքին երեսն՝ Bibl. Quatr.

Ա՝սաեանս է ժողովածոյ, որ կը բովանդակէ՝

1. Թղ. 2ա—76բ։ "*Ցուցակ երեւելի գրեանց եւ ի նոսա պարունակեալ ճառից արքունի մատենադարանին Փարիզու*" *ոմանք յիշատակարանով։*

1. Մեծ ճառընտիր (ԺԵ դարու?)
2. Ճառընտիր (ԺԳ դարու?)
3. Ճառընտիր Մեծահատոր.
4. Ճառընտիր մեծահատոր.
5. Ճառընտիր.
6. Ճառընտիր մեծ
7. Ժողովածոյք։
8. „
9. Հարցումն եւ պատասխանի ի վրայ սբ. գրոց.
10. Ժողովածոյք.
11. Յայսմաւուրք.
12. Աւետարան.
13. „
14. Ճաշու ընթերցուածք.
15. Ճաշոց գիրք.
16. Սաղմոսարան.
17. „
18. „
19. Աղօթագիրք.
20. Սաղմոսարան.
21. „
22. Աւետարան.
23. Թուղթք Պաւղոսի.
24. Գործք առաքելոց.
25. Մեկնութիւն Լամբրոնացւոյ ի գիրս Առակաց.
26. Ժողովածոյք.
27. Ժողովածոյ քարոզք.
28. Մեկնութիւն Յովհ. Որոտնեցւոյ.
26. Մեկնութիւն Թղթոց Պաւղ. (Որոտնեցի).
30. „ „ „ „
31. „ „ „ „
32. Գանձարան.
33. Պատարագամատոյց Լատինացւոց.
34. Խորհրդատետր.
35. Մաշտոց.
36. „
37. Մաշտոց.
38. Շարակնոց.
39. Մեկնութիւն պատարագամատուցի (Մեծն Խոսրով).
40. Ճաշու գիրք։
41. „ „
42. Գիրք ձեռնադրութեան.
43. Շարակնոց.
44. „
45. „
46. „
47. „
48. „
49. Մաշտոց.
50. Երգարան.
51. Մաշտոց.
52. Աղօթագիրք.
53. Տօնացոյց.
54. Ժամագիրք.
55. Ճառընտիր.
56. Տօնապատճառ.
57. Ճառընտիր.
58. „
59. „
60. „
61. Երգարան.
62. Ագաթանգեղոս.
63. Մասն մի մատենի.
64. Ճառք.
65. Ճառք Գրիգորի Նազիանզացւոյ.
66. Հատուածք ինչ.
67. „
68. „
69. Հաւաքումն.
70. Ճառք.
71. Ճառք Յովհ. Ոսկեբերանի.
72. „
73. Տեսիլք Լուսաւորչին.
74. Զարչարանք Քրիստոսի.
75. Քարոզք Գր. Տաթեւացւոյ.
76. Գիրք հարցմանց.
77. Ժողովածոյք.
78. Ճառք.
79. Գիրք հարցմանց.
80. Վարդանայ Վ.ի ջատագովութիւն.
81. Հատուածք.
82. Ճառ Օձնեցւոյ.
83. Պօղոս Տարօնեցի.
84. Հատուած.
85. Մեծութիւն պատարագի Ներ. Լամբր.

86. Աստուածաբանութիւն Թովմայի.
87. Նարեկ.
88. Թով. Գեմբ. Համահեաւութիւն.
89. Մխիթար Սկեւռացի.
90. Հատուածք.
91. „
92. Կանոնագիրք.
93. Հաւաքումն.
94. Ցայսմաւուրք.
95. „
96. „
97. Պատմ. Յով. Կաթողիկոսի.
98. Աղթարք.
99. Պատմ. Միքայէլ Ասորւոյ.
100. Դատաստանագիրք.
101. „
102. Ժամանակագրութիւն Սամուէլի եւն.
103. Վարք Պիսա ի պապին.
104. Աշխարհագրութիւն ի յեւին դարս.
105. Ժամագիրք, պատարագամատոյց.
106. Ժողովածոյք.
107. Պատմութիւն Օսմանցւոց.
108. Աղօթամատոյց.
109. Ժողովածոյք.
110. Դաւիթ անյաղթ.
111. Բժշկարան.
112. Դաւիթ անյաղթ.
113. Մխիթար Հերացի.
114. Գիմիա.
115. Բարուախօս.
116. Ժողովածոյք.
117. „
118. „
119. Տօմարագիրք.
120. „
121. Պարզատոմար.
122. „
123. Հմայութիւնք.
124. Պարզատոմար.
125. Տօմարագիրք.
126. „
127. Յովհ. քահանայի յաղագս ամսոց Հայոց.
128. Քերականութիւն.
129. Ամիրտովլաթ.
130. Քերականութիւն.
131. Մեկնութիւն Քերականութեան Եղնկացի.
132. Պղնձէ քաղաք.
133. Ժողովածոյք.
134. Տաղք.
135. Ժողովածոյք.
136. Ընդդէմ երկաբնակաց.
137. Ոտանաւորք.
138. Մատթէոս Վ.ի հոգեշահ բանք.
139. Առակք Վարդանայ.
140. Ոտանաւոր պատմութիւն Փարիզի եւ Վիեննայի.

Հոս կ'ըսուի թէ այս գիրքն (թ. 137 ցուցակին) վերջին ձեռագիրն է ի մատենադարանին Փարիզու։

141. Պատմ. Մատթ. Ուռհայեցւոյ.
142. „
143. Բառարան.
144. „
145. Դաւանութիւն հաւատոյ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ։

Բազմաթիւ տեղեկութիւնք կան գրչէն, որ Փարիզու հայ ձեռագրաց ցուցակը կազմողին կ'օգնեն։

2. Թղ. 83ա—90բ։ "Թուղթ Ստեփ. Սիւնեաց եպիսկոպոսի... Զքրիստոսի խաղաղութեան...։"

3. Թղ. 91ա—97բ։ "Երանելոյն Մովս. Խորենացւոյ... պատճառս վասն սուրբ մարդարէիցն. Սիրով մեծաւ փափագեցին...։" "Ի մեծի աւուր տապանակին։ Եր. Մովս. Խոր. յաղաղս վարդավառին։ Լուսաւոր եւ պայծառ...։"

4. Թ. 98ա—99ա։ "Դաւթի փիլիս. դրուատ... ի նախավկայն... Մեծ է աւր յիշատակի...։"

5. Թղ. 100ա—106ա։ "Եղիշէի... յաղաւթն Հայր մեր... Ի պարզ բնութեամբ...։ Վ.ին Եղիշէի վասն յիշատակի մեռելոց...։ (Նորին) Յաղագս Միանձանց։ Մարդիկ...։"

6. Թղ. 108ա—119բ։ "Սբ. Յովհ. Ոսկեբերանի... յաղաղս վարուց... Ս. Գրիգորի...։ Հրաշալի է...։"

7. Թղ. 120ա—125բ։ Կորիւն, Վարք Մեսրովբայ... Զաքանաղեան...։"

8. Թղ. 128ա—141ա։ "Թուղթ Աբգարու... Յամին երեքհարիւրորդի...։"

ՑԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ չկը Թղ. 125բ, 141ա եւն. դրուած անցողակի տեղեկութիւններէն կը տեսնուի որ ամբողջ այս հատորն գրած է Յովհ. Վ.ի Զօհրապայ, յամին 1820։

12.

ԺՈՂՈՎԱԾՈՅ

Cod. Arm. XII — ՌՊԻ = 1820.

Թուղթք 89, էջ 164: — Մեծութիւն 25·5×18·6 սմ.: — Գրութիւն միասիւն 18×11·5 սմ.: — Տողք 29: — Նիւթ թուղթ անսարթ: — Կազմ, խաւարարտ թղթեայ (նոմն ընդ Թ. 11): — Հանգամանք. մաքուր: — Գիր նոտրգիր: — Դաստակ թղ. 1, 38ա—41բ, 88: — Ժամանակ, գրիչ. եւ տեղի նոմն ընդ Թ. 11 ձեռագրի, ինչպէս կերեւայ: — Տէր Քաղրմէր:

Պատեանս է ժողովածոյ, յորում կան՝

1. Թղ. 2ա—37բ: "Սամուէլի քահանայի հաւաքմունք ի գրոց պատմագրաց Յաղագս գիւտի ժամանակաց անցելոց մինչեւ ի ներկայս ծայրաքաղ արարեալ: Յերիս որոշմունս բաժանեալ...„ Լուսանցքի վրայ կայ տարբերութիւն օրինակաց: Գործն կիսատ է թողուած:

* 2. Թղ. 42ա—57բ: "Յովհաննու որ մականուն Պարկաւագ կոչի, յաղագս քահանայութեան եւ քահանայից եւ գլխոց նոցին: Կարգ իշխանութեան ...„

* 3. Թղ. 58ա—70բ: "Երանելոյն Սիսիանոսի Վ. ի խօսք ... ի տօնի սրբոց քառասնից ...: Զմեծ գթութիւնն ...„ չորս օրինակաց համեմատութեամբ:

4. Թղ. 71ա—88բ: "Վ. ին Գրիգորի ի տուրբ զատիկն ... Այսօր յարեաւ քրիստոս ...„ երկու օրինակաց բաղդատութեամբ:

ՑԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ չկայ: բայց գրութենէն, կազմէն եւն. յայտնի է որ նախընթացին հետ նոյն է ընդօրինակողն եւ Քաղրմերի գրատէն է:

13.

ԺՈՂՈՎԱԾՈՅ

Cod. Arm. XIII. — ՌՄԻԹ = 1775.

Թուղթք 86. էջք 148: — Մեծութիւն 18·5×12·7 սմ.: — Գրութիւն միասիւն 13·5×8 սմ.: — Տողք 21: — Նիւթ թուղթ անսարթ: — Կազմ նոմն ընդ Թ. 11, 12ի: — Հանգամանք մաքուր: — Գիր նոտրգիր: — Դաստակ 1ա, 17ա—18բ, 49ա—51բ, 81ա—86բ: — Ժամանակ 1775: — Գրիչ Յովն. Զօնրապ: — Տեղի Վենետիկ Ս. Ղազար: — Տէր Քաղրմէր: — Ցիշատակագրութիւնք թղ. 16բ: — Տեղեկութիւնք կողին ներսին կողմի մասիտով Bibl. Quatr.

Պատեանս է ժողովածոյ՝

* 1. Թղ. 2ա—2բ: "Թուղթ Սահակայ Արծրունեաց իշխանի առ երանելի վարդապետն Մովսէս Խորենացի: Հրեշտակ եւ սպասաւոր ...„ համեմատութեամբ օրինակաց:

* 2. Թղ. 2բ—16բ: "Պատասխանի թղթոյն Սահակայ ... Զյորդութիւն ...„ համեմատութեամբ օրինակաց:

3. Թղ. 19ա—39ա: "Տեառն Զաքարիայի Հայոց կաթողիկոսի ասայեալ ի ծնունդ տեառն մերոյ յիսուսի քրիստոսի: Զի թէ զառնն թագաւորի ...„

4. Թղ. 39բ—44ա: "Սրբոյն Պետրոսի Սիւնեաց եպիսկոպոսի ներբողեան ի տուրբ աստուածածնին ... բազմութիւնք քրիստոսասէր ...„ համեմատութեամբ օրինակաց:

5. Թղ. 44ա—48բ: "Սրբոյն Արիստակիսի Հայոց Վ. ի վասն ուրթաբերաց նաւակատեանցն, որ զկնի աստուածայայտնութեանն կատարի: Որք ստուեր հանդերձելոյն ...„

6. Թղ. 51ա—53ա: "Յառաջաբան նախակարգեալ թաղաւորութեանց: Վասն ի յերկուս գիրս առ ի հեբրայեցւոց ...„

7. Թղ. 53ա—54ա: "Յուլիանեայ եպիսկոպոսի Աղեկսանդրացւոյ (ի գիրս Յոբայ): Նշանակէ գիրք ...„

* 8. Թղ. 54բ—62բ: ա. Մահ Եսայայ մարգարէի ...: բ. Մահ Ովսէի մարգարէի ...: գ. Մահ Ամոսայ մարգարէի ...: դ. Մահ Միքիայ մարգարէի ...: ե. Մահ Յովելայ մարգարէի ...: զ. Մահ Աբդիու մարգարէի ...: է. Մահ Յունանու մարգարէի ...: ը. Մահ Նաւումայ մարգարէի ...: թ. Մահ Ամբակումայ մարգարէի ...: ժ. Մահ Սոփոնիայ մարգարէի ...: ժա. Մահ Անգէի մարգարէի ...: ժբ. Մահ Զաքարիայ մարգարէի ...: ժգ. Մահ Մաղաքիայ մարգարէի ...: ժդ. Մահ Դանիէլի մարգարէի ...: ժե. Մահ Երեմիայ մարգարէի ...: ժզ. Մահ Եզեկիէլի մարգարէի ...:

* 9. Թղ. 63ա—80բ: "Եր. Մովս. քերթողահօրն ի յիշատակի սրբոյն Հռիփսիմեայ ...: Նոբահրաշ եւ գերապայծառ ...„ ի վերջոյ՝ "Համեմատութեամբ երկուց օրինակաց ուղղաբանեալ գրեցի զառաջիկայ ներբողեանս, յամին 1827 ի Մայիսի:„

10. ՑԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ Թղ. 16բ: "Եւ յամէ. Զօհր. յամին 1775 ընդօրինակեցի հաւատարմութեամբ ի Զ. Ճառընտրէն ի հնագունէն գրութեամբ ի Ճառընտիրս մեր ի ԺԱ դարու ...:„

14.

ԲԱՌԱՐԱՆ

Cod. Arm. XIV. — ՌՄԺԳ = 1764—1780.

ԹՈՒՂԹՔ 83, էջ 166: — ՄՆԾՈՒԹԻՒՆ 22×15·7 սմ: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ երկսիւն 19×17 սմ: — ՏՈՂՔ 50—55: — ՆԻՒԹ թուղթ հաստ: — ԿԱԶՄ նոյն ընդ Թ. 11, 12, 13ի: — ԳԻՐ նուագրեալ մանր: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ ամբողջ բառերն մանր թղթերու վրայ գրուած եւ հաստ թղթոյ վրայ կպցուած: — ԺԱՄԱՆԱԿ 1764—1780: — ԳՐՈՂ Տիրացու Գէորգ Տէր-Յովհաննիսեան: — ՏԷՐ Տէր-Յովհաննիսեան եւ Զօհրապ: — ՏԵՂԻ Կ.Պոլիս: — ՑԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ Թղ. 82ա, 82բ:

Պատեանս է Բառարան։

Ճակատն է Թղ. 2ա։ "Գէր+ ֆ+էրէկ, յորում պարունակին պէսպէս իրք պիտանիք եւ օգտակարք, իբրեւ շղթայ օղ ընդ օղի յարեալք եւ յարմարեալք։ Շարադասեալ ըստ կարգի այբուբենից ի Գէորգայ մշականուն նուաստ դպրէ կոստանդինուպոլսեցւոյ յօգուտ եւ ի շահ մտաւութեամբ վերծանողաց, ըստ մասին ի ՌՄԻԹ եւ ըստ մասին ի ՌՄԺԳ թուականին ի թագաւորեալն կոստանդինուպոլիս։"

1. Թղ. 4ա—77բ։ "Գումարք խմբից զանազան ոճից եւ անուանց յոգունց շարակցելոց ընդ բայից եւ բազմութիւն ինչ բանից եւ ընտիր բառից, որք գտանին ի սփիւռս աստուածաշունչ տառից, եւ ի գիրս երեւելի հոյակապ եւ ականաւոր հեղինակաց հայկականս գրոհի։ Ա. Ազատորեար, այսինքն ապատարք արհաղունք ըստ այնմ..." (վկայութիւն ի հայ հեղինակաց)։ Ա.—Օ. Ամբողջը մանրամասն եւ բաւական գիտնական ոճով։

2. Թղ. 78ա—81բ։ "Դարձեալ այլ կարգ այբուբենից", յաւելուած ամբողջին։

3. ՑԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ Թղ. 82ա—82բ։ "Օրինակ առեալ իմ Գէորգեայ անարժանի չնչին ծառայի կենարար փրկչին զպէսպէս տարազս ոճից եւ բանից յԱստուածաշունչ տառից եւ յայլոց երեւելի մատենից, այլ եւ զոմանս ի կարեւոր բառից շարակարգեցի յայս գիր ըստ կարգի Այբուբենից...։ ... Որ արարեալ ի Վ.ԺԷ ուսմանէ բարեղ անուն յաշխարհէն Կիլիկեցւոյ ի թուականի Հայոց ՉԺԴ, եւ զայն ասեն լինել ՃՈՆ Բարեղ, որ երեւեցաւ շուրջ զթուականութեամբն Հայոց ՂԴ. եւ էր ոա առաջնորդ Դպրավանից յերկրին Շիրակայ յաւուրս կաթուղիկոսութեան Ներսիսի Շինողի, որ կոչիւր մականուամբ ՃՈՆ (գուցէ վասն դալոյ նորա վերտ եւ նիհար, քանզի ՃՈՆ մեկնի լինել վերտ ցորենանման հատ որ բուսանի ի մէջ ցորենոյն) որ եւ հրամանաւ նորին Ներսիսի Շինողի որոշու

15.

ԲԱՌԱՐԱՆ

Cod. Arm. XV. — ԺԸ դարու վերջը։

Թուղթք 403։ — Մեծութիւն 39×25 սմ.։ — Գրութիւն գրեթէ ամբողջ երեսն, երկսիւն։ — Ցողք անորոշ։ — Նիւթ թուղթ հաստ։ — Կազմ կարմիր կիսակաշի նոր, կոնակը ոսկեզիր „Zobrab, Dictionnaire Arménien.“ — Դասարկ թղ. 1ա, բ, 26 եւն։ — Գիր շղագիր։ — Ժամանակ եւ տեղի չիք։ — Գրիչ Զօհրապ։ — Տէր Զօհրապ եւ Քաղրմէր։ — Ցիշատակագրութիւնք չիք։ — Տեղեկութիւնք կողին թղթին ներքին երեսն „ex Bibl. Quatr.“

Մատեանս է Բառարան, որ կը սկսի Ա—Վ. մանրամասն մեկնութեամբ եւ վկայութեամբք ի հեղինակաց։ Վերջը կայ յաւելուածներ, Անուանք բուսոց։ քարանց։ թռչնոց։ անասնոց։ եւ բառք ինչ Աստուածաշունչ գրոց՝ մեկնութեամբ յոյն եւ լատին բառից։

16.

ԲԱՌԱՐԱՆ

Cod. Arm. XVI. — ԺԸ դարու վերջը։

Մխիթար Աբբահօր բառարանին էջ 205էն սկսեալ մինչեւ 1088, մէջը մեծ ու փոքր քայքայեալ թղթեր խճողուած եւ վրան յաւելուածներ նշանակուած։ Գիրն Զօհրապին է։ Տպեալ Բառարու քով հայ հեղինակներէ վկայութիւններ նշանակուած են։ Անշուշտ ասիկայ Զօհրապին բառարանին սկզբնական ձեռագիրն է։ Հաստ թղթէ կողապատանքին ներքին կողմը մատիտով՝ „ex Bibl. Quatr.“

17.

ԲԱՌԱՐԱՆ ԼԱՏԻՆ-ՀԱՅ

Cod. Arm. XVII. — ԺԸ դար.

Թուղթ 334։ — Մեծութիւն 15·5×10·5 սմ։ — Գրութիւն միասիւն։ — Ցողք 20։ — Գիր շղագիր եւ նոտրգիր։ — Կազմ փայտեայ սեւ կաշւով, եւրոպական։ — Հանդամանք մնչակ։ Կէսէն աւելին դատարկ թողուած։ Այլ ամենայն ծանօթութիւնք կը պակսին։

Մատեանս է բառարան լատին-հայ։

Կը սկսի "Aufero, տանեմ, abstuli տարայ, aufer տար„ եւն։

Ցիշատակարան չիք։ Կ'երեւայ ԺԸ դարու լատինագէտ հայու կամ Եւրոպացւոյ մը գործ։

18.

ԲԱՌԱՐԱՆ

Cod. Arm. XVIII. — ԺԹ. դար.

Տպագիր. "Բառագիրք Հայոց. Dictionarium Armeno-Latinum Autore Francisco Rivola, Ciue Mediolanensi, Lvtetiae Parisorvm, MDCXXXIII (= 1633). *Մէջ ընդ մէջ թուղթ դրուած եւ մէջը ոճեր, բացատրութիւններ եւն լատին մեկնութեամբ եւ վկայութեամբք նշանակուած ի քաղրմերէ, ինչպէս տպագրի ձեւով հայերէն գրութենէն կ'երեւայ։ Կողին ներքին կողմը՝ „Ex Bibl. Quatr.“*

19.

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉ Ի ՀԱՅԷ Ի ԼԱՏԻՆ

Cod. Arm. XIX. — 1792—1798.

Մնծագիր (35·5×23 սմ.) երեք հատոր ամբողջ կաշի փառակազմ մատեանք։

Ա· Հատ.ին կռնակը ոսկեգիր գրոշմուած „Bible arménienne traduite par M. Lourdet". Կողին ներքին երեսը տպագիր ձենանշան մը կայ, տակը „M. le Marquis de Fortia, Rue de la Rochefoucaud, Nr. 12". Կողին թղթին վրայ՝ „ex bibl. Quatr." Գրութեան ճակատն „Liber Geneseōs, Absolutus. die 11ª Aprilis, anno Dñi 1792." Այս հատորն Մովսիսի հինգ գիրքն է հայերէնէ ի լատին թարգմանեալ, առանց բնագրի, ճոխ ծանօթութեամբք։ Ի վերջոյ՝ „Explicit totus Pentateuchus, Deo favente et protegente Beatissimâ Virgine Mariâ, hâc ipsa Die 2ª Decemb. Anni R. S. H. 1793. Ad majorem Dei gloriam ipsiusque Ecclesiae utilitatem."

Բ· Հատ· Նոյն ձենանշան, կողին վրայ նոյն գրութիւն։ Այս հատորն է „Liber Josue." ի վերջոյ „Explicit Liber Josue die 7ª Julii anno Dñi 1794." Judicum, Libri Ruth, ի վերջոյ „Explicit Liber Ruth die 9bri 21ª anno Dñi 1794." „Libri Regum. Explicit Liber I Reg. die 16ª April 1795. Liber Regum II, III, IV," որմէ ետեւ „Ad majorem Dei gloriam et auspice Deiparâ Sanctissimâ Virgine Mariâ, explicit Liber hic Regum quartus Venetiis, anno R. S. H. 1795. Die vero Decembris 30ª."

Գ· Հատ·Նոյն կաղմ, ձենանշան եւն։ Կը սկսի Paralipomenōn, Liber Primus. Secundus, յետոյ „Deo juvante... absoluti sunt duo Libri Paralipomenōn, Venetiis, anno R. S. H. 1796 die verò 12ª Octobris." Յետոյ „Libri Esdrae, I, II, Libri Nehemiae, Libri Tobiae," որմէ ետեւ՝ „Explicit Liber Tobiae die 9ª mensis Julii, anno R. S. H. 1797." Յետոյ Liber Judith, որմէ ետեւ՝ „Explicit Liber Judith in Livorno, die 7ª Mensis Januarii, anno R. S. H. 1798." Յետոյ Libri Esther որմէ ետեւ՝ „Explicit Liber Esther ... post quasdam locorum mutationes, Die 2ª Junii, Anno R. S. H. 1798 in urbe Florentiâ." Յետոյ Machabaeorum Libri, I, II, մինչեւ համար 29 բաղառաբար։

20.

ԳԻՐՔ ԾՆՆԴՈՑ Ի ՀԱՅԷ Ի ԼԱՏԻՆ

Cod. Arm. XX. — 1785.

Նոյն հեղինակէ մեծ քառածալ (24,5×18,5) 216 թուղթ, կանանչ թղթով խաւաքարտեայ կաղմով հատոր մը, Ծննդոց գրոց լատին թարգմանութիւն, մէկ երես հայերէն բնագրով մէս երես լատիներէն։ Ինչպէս յառաջաբանէն կ'երեւայ 1713ին Մխիթար Աբբահօրէ հրատարակեալ Աստուածաշնչոյ վրայէն է թարգմանութիւնը։ Ճակատն է. „Biblia Sacra, Armeno-Latina in Suplementum ad Sacra Biblia Polyglotta Waltonis. Genesis Tomus Ius· Auctore Petro Simone Lourdet. Praesbytero Parisiensi, Regio Linguarum Hebraïcae et Syriacae Professore, nec non Librorum Censore Regio, Parisiis, Anno R. S. H. MDCCLXXXV." Շատ մաքուր գրուած, ծանօթութիւններով։ Կռնակը ոսկեգիր գրոշմուած „Biblia sacra armena translata, Genesis Tom." կողին ներքին երեսն „ex bibl. Quatrem."

21.

ԱՒԵՏԱՐԱՆ

Cod. Arm. XXI. — ԺԵ դար։

ԹՈՒՂԹՔ 285. էջք 560։ — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ 22×15 սմ.։ — ԳՐՈՒԹԻՒՆ երկսիւն 14×9·5 սմ., ի սկզբան կարմիր գծով բաժանեալ, յետոյ զանց առնուած. 14×4։ — ՏՈՂՔ 20։ — ՆԻՒԹ թուղթ հաստ ամուր եւ փայլուն։ — ԿԱԶՄ փայտեայ կաշեկազմ՝ հին, պարզ։ — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ մաքուր, մանրանկարք տեղ տեղ վնասուած օտար ձեռքերէ տեղ տեղ գրութիւններ յաճախ։ — ԳԻՐ մեծ բոլորգիր բաւական մաքուր։ — ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԴ 200 հատ, մեծաղիր, թեթեւ ներկուած։ — ԽՈՐԱՆԱԶԱՐԴՔ թղ. 1բ, 2բ, 3ա, 4բ, 5ա, 6ա, այս է՝ վեց խորան կանոններու կամ հանրաբարբառի հատոր, որոնք սակայն չեն գրուած։ Թղ. 8ա ոսկեզօծ, թղ. 84ա տգեղ եւ եւրոպական ոճով, ինչպէս նաեւ եզերազարդքը. եւ ամբողջ թուղթն յետոյ ուրիշէ ծաղկուած եւ գրուած։ Թղ. 137ա, թղ. 220ա, գեղեցիկ, ոսկեւով։ — ՊԱՏԿԵՐ 7բ Մատթէոս, 83բ Մարկոս, թղ. 136բ Ղուկաս ուրիշէ նկարուած, անշուք եւ թղ. 219բ Յովհաննէս, գեղեցիկ, ոսկեզօծ, բայց տեղ տեղ եղծեալ։ — ԴԱՏԱՐԿ 1ա, 2ա, 3բ, 4ա, 5բ, 6բ, 7ա, 182բ, 186ա, 219ա։ — ԺԱՄԱՆԱԿ, ԳՐԻՉ եւ ՏԵՂԻ անծանօթ. կ'երեւայ ԺԵ դարէն։ — ՏԷՐ այլեւայլ անծինք։ — ՑԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ թղ. 1բ, 2բ, 135բ, 283ա, 284ա, 284բ։ — ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՔ Կողին վրայ կպցուած է թուղթ մը, եւ ինչպէս գրապետն ըսաւ՝ ի Հ. Ղ. Ալիշանէ. Les quatres Evangélistes, sans aucune date, c'est de la meilleur époque de 1400 à 1500. La date de main inconnue n'appartient pas à l'Evangile. C'est l'époque en laquelle un certain Lazare en a fait présent à l'Eglise de St. Serges. Բեղերմանի շինած ցուցակին՝ գրատան օրինակին մէջ, ինչպէս նաեւ գրատան ժամանակագրական ցուցակին մէջ նշանակուած է, թէ սոյն Աւետարանը գնուած է Վենետիկէն 1868ին 50 Փրանքի։

Մատեանս է Ա-Եփոքան, յորում կան՝

1. Թղ. 1բ—6ա Կանոնք միայն նկարուած, բայց գրուած չէ։

2. Թղ. 8ա—82ա Աւետարան ըստ Մատթէոսի։

3. Թղ. 84ա—135բ Աւետարան ըստ Մարկոսի։

4. Թղ. 137ա—218բ Աւետարան ըստ Ղուկասու։

5. Թղ. 220ա—283ա Աւետարան ըստ Յովհաննու։

ՑԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ 1. Թղ. 1բ. տգեղ գրութիւն "Ի քրիստոսի ծառայ աստուծոյ Թաթէոսի որդի մելքոնի ծնունդն երկու ՌՃԼԲ ի ամառն վարդապետի կիակամոի ըստեծեն։"

2. Թղ. 2բ. միւս սոմն տգէտ "Էս մաշկերացի սիրացու կարպետի եղբօր որդի տիրացու առաքելս գրեցի այս գիրս էվօր կարդայ մեր ներնջեցիայլքն յիշատակայ յիշիայլ լեցիք առաջի անմահ գառին աստուծոյ։"

3. Թղ. 135բ. Նոտրգիր "Ո մելորեալ ոչխարիս։"

4. Թղ. 283ա Նոյն գրիչ "Ո տայր ինձ Թերեւս արժանաւորիլ զի լենիցի հարցդ իմոց պատուականաւունից եւ եղբարցդ մաքրասենդիցդ մոռք միայն անցուցանել սակս ներման յոգնադիմի սխալանացն գծագրողի զաղբիւրս կենաց քառավտակին ի բղխողէն զսա։" սուրիշ գրիչ մը տակը՝ "աղա Թուին ՌՃ։"

5. Թղ. 284ա. տգիտի մը գրի փորձեր, յետոյ՝ "յիշատակ է աս սուրբ աւետարան գեշին. Թվին ՌՃԿԱ ամին։" Դարձեալ՝ "Թվին ՌՄԻԱ ապրիլի ԺԳ գրվեցաւ գիրս։"

6. Թղ. 284բ. Նոր գրիչ կարմիր բոլորգիր. "Այս է որ գրեմ սուրբ աւետարանս յոհանու Թվ ՌՃԼ ի Թեկտենքերի ԻԱ. ձեռնեամբ տէր Ղազարիս վայելումբ տէր Ղազարի ի գուռն սուրբ Սարգիսիս։" Զայս յետոյ սուրիշ տգիտագոյն մը երկու անգամ օրինակած է նոյն տեղ։

1 (22).

ՇԱՐԱԿՆՈՑ

Զոգ. Կոթլոպ Հէս Հնագրավաճառի. ՌՃԺԱ=1662

ԹՈՒՂԹՔ 367. էջք 717։ — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ 13·6×9·5 սմ.։ — ԳՐՈՒԹԻՒՆ 9·5×6·8 սմ.։ — ՆԻՒԹ թուղթ զորշ։ — ԳԻՐ բոլորգիր կանոնաւոր։ — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ մաքուր։ — ԿԱԶՄ հին կաշեկազմ հարուստ կիտուաւծովք. (կազմի մասին տես վարն ի վերջոյ դրուած տեղեկութիւնը.) ներքին կողմը հին լաթ եւ սկիզբն ու վերջն մէկ մագաղաթ պահպանակ, որոնցմէ առաջնոյն վրայ կայ "գոշափորձ։" — ՍԿԶԲՆԱԳԻՐՔ երփնագոյն եւ ոսկի։ — ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԴՔ 83 հատ, երփնագոյն զնղնցեկ։ — ԽՈՐԱՆԱԶԱՐԴՔ թղ. 5ա, 14ա, 59ա, 112ա, 139ա, 210ա, 226ա, 235ա, 249բ, 290ա, 311ա, 339ա։ — ՊԱՏԿԵՐՔ թղ. 4բ Կին մի եւ այր ծնրունի (Յովակիմ եւ Աննա). տակը գրուած "Զտառապեալ վանեցի սահակ ծաղկոցս յիշեա եւ աստուած։" Թղ. 116բ Մուտն Քրիստոսի ի վերայ իշոյ Յերուսաղէմ։ Թղ. 137բ Կանայք ի գերեզմանի։ Թղ. 209բ Պենտեկոստէ, Առաքեալք ի վերնատան։ Թղ. 242բ Այլակերպութիւն։ Ասանցմէ զատ լուսանցից վրայ կայ 17 պատկեր որոնք կը

ներկայացընեն՝ Աւետում, Ս. Թէոդոս թագաւոր, Ս. Ցակ. Մծբնայ, Դաւիթ մարգարէ, Ս. Ստեփանոս, Ս. Պետրոս եւ Ս. Պաւղոս, Ս. Յովհ. Աւետարանիչ, Ս. Գր. Լուսաւորիչ (յունազգեստ), Ս. Հռիփսիմէ, Ս. Նահապետք, Տէրունական պատկերներ եւն: — ԹՎԱՍԱՆԱԿ ՌՃԺԱ — 1663: — ԳՐՈՂ Վարդան: — ԺԱՂԿՈՂ Սահակ Վանեցի: — ՏԵՂԻ երկիր Մոկաց ի գեօղս որ կոչի Սուրբ„: — ՏԷՐ Մեսրոպ (եպիսկոպոս): — ՑԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ Թղ. 360 բ—363 բ, 364 ա:

Ա՝ատեանս Է Շաբաթոց, որ կը սկսի ի Ծնընդեանէ Սրբոյ Կուսին. "Երգեցէք որդիք Սիոնի . . .„

ՑԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ 1. Թղ. 360բ—363բ. ոտանաւոր, զոր այստեղ կը համառօտենք:

Փառք . . . . . .
Արդ աղաչեմ զամենեսեանդ
զմանկունդդ որ սէր սունիք ուսման
զի միշտ վառիք յուսով նորայն
փառաւորել զաէրն յաւիտեան:
Այս մատենիս առատաւածարան
զանազանեալ ականցս որ կան
տէր Մուրադ այր պատուական
եւս գրածագրել զաս զանազան
վարիւք փայլեալ հրեշտակական:
. . . . . .
Զի ես չարեացքս աւթարան
եւ ի բարեաց գործոցս անպան
Վարդն հոգ ու անարժան
կատարեցի զնորին հրաման,
. . . . . .
Ի Թվականիս Ռ ամեան
ՃԵ եւ ԺԱ թիւ ընդ նմին
աւարտեցաւ սա ի լրմանն:
Որք հանդիպիք սմա տեսլեան
կամ վայելեցէք յայս բաւականն
յիշման առնէք զմեզ արժան
Վարդն գրիչս հոգս անպիտան:
. . . . . .

Եւ արդ գրեցաւ եղանակաւոր տառս . . . ի լաւ եւ յընտիր յօրինակէ որ է Իւսի կոչեցեալ ձեռամբ յոգնամեղ եւ անիմաստ վարդան գրչի շնորհիւ տեառն սկսայ եւ աղօրմութեամբ նորին աւարտեցի ի Թվականիս Հայոց ՌՃ եւ ԺԱ յերկիրս Մոկաց ի գեօղս որ կոչի Սուրբ ընդ հովանեսին եւ սուրբ գէորգա զօրավարին. ի դառն եւ ի նեղ ժամանակիս յորում նեղեմք ի հարկապահանջութենէ անօրինաց զի եւս քան զեւս ստատկանայ բռնութիւն եւ նեղութիւն ի վերայ աշխարհիս Հայոց վասն ծովացեալ մեղաց մերոց:„

2. Թղ. 364ա կայ երգ մը՝ "Յորժամ դաս յաբեւելից . . .„ Յետոյ կը գրէ՝ "Այս երգս ուրիշ տեղաց գրեցի:„

Մոկաց երկիրն Վանայ ծովուն հարաւային կողմն է: Այս ձեռագիրն ՃՂԺԵ այն տեղ եւ այն անձանց գործակցութեամբ գրուած է, ուր եւ որոնց ձեռքը գրուած է Իջմիածնի մատենադարանի Թ. 2463 ձեռագիրն, որուն վրայ տեղեկութիւն տուաւ Մխաբան՝ Իջմիածնի Ամսօրեայ Թերթին մէջ (1891, Թ. 3, էջ 147—155): Իջմիածնի ձեռագիրը գրուած է 1672ին (մեր այս ձեռագրէն 10 տարի ետքը) "Ի սուրբ ուխտս Յովհաննու Մկրտչի . . . որ մականուամբ Ամրգոլու վանք ասի„. որոյ անծանօթ տեղը մեր ձեռագիրը կը մատնաւորէ ըսելով՝ "յերկիրս Մոկաց ի գեօղս որ կոչի Սուրբ ընդ հովանեաւ սուրբ յովանեսին եւ սուրբ գէորգա զօրավարին:„ Մեր ձեռագրին գրիչն է "յոգնամեղ եւ անիմաստ Վարդան„ որ Իջմիածնի ձեռագրին գրութեան ժամանակ կ'երեւի արդէն առաջնորդ եղած՝ Բաղիշեցի "Վարդան քաջ եւ արքասէր վարդապետ„ անուանուելով: Իջմիածնի ձեռագրին ծաղկողն է նոյն Սահակը, որ այս տեղ ալ անմիջապէս առաջին պատկերին տակ կը նշանակէ՝ "Ցիշեայ զիս տէր իմ եւ ոսեղծող, զվանեցի Սահակ ծաղկողս:„

Մեր այս ձեռագրին կողին վրայ Հունգարացի Մաթիաս Կորվինոս Թագաւորին († 1490) զինանշանը կայ հետեւեալ արձանագրութեամբ՝ D. Math. D. G. Hung. Reg (Divi Mathiae Dei Gratia Hungariae Regis): Այս զինանշանը վրան դրոշմելով Հէս հնագրավաճառն, կամ ինչպէս ինք հնագրավաճառը կ'ըսէ՝ Պրէսլաւ քաղաքն ածուրդի մը ժամանակ այս զինանշանով ձեռագիրը գտնելով՝ շատ բարձր գնով կը գնէ, եւ 1888ին կ'առաջարկէ Պուտապէշտի Nemzet Museumին 5.000 ֆլորինի[1]: Նոյն Թանգարանի գրապահներէն Csontosi János ձեռագիրն հետն առած վիեննա կուգայ, եւ Մխիթարեանց քով մանրամասն տեղեկութիւն առնելէն ետեւ՝ „Magyar-könyv-szemle" (I—IV) Թերթին մէջ ընդարձակ յօդուածով մը հրապարակ կը հանէ խաբէութիւնը: Այս յօդուածն ամբողջ ձեռագրին երկու կողերուն գնկատիպ պատկերովը վերատին տպագրեց Կերլայի հունգարերէն „Armenia" լրագիրն (1889, Թ. 9—12):

[1] Պուտապէշտի Nemzet Museumը կը ջանայ Կորվինոս Թագաւորին ձեռագրաց ժողովածոյին, որ Ցաճնկաց տիրապետութեան ժամանակ ցրուած էր, վերատին հաւաքել, եւ այս պատճառաւ Կորվինոսի գրատնէն հեռացած ձեռագիրները շատ բարձր գին ունին:

ՑԱՆԿ ՆԻՒԹՈՑ

(ԱՐԱԲԱԿԱՆ ԹՈՒԱԿԱՆՔ ԷՋԵՐԸ ԿԸ ՑՈՒՑԸՆԵՆ, ՆՇԱՆԱԳԻՐՔ՝ ՍԻՒՆԵՐԸ)

(Առոչափ ոչղղագրութիւնն ըստ բնագրաց է։)

Աբաս. 12 բ։
Աբգարու թուղթք. 9 ա, 27 բ։
Աբդիա, Մահ Աբդիու մրգրէի. 28 բ։
Աբրահամ Ամիրայ. 11 բ. 12 ա։
— վրդպտ. Ծաղկողջ. 5 ա. 15 ա. 19 ա։
Գուինացի տ. Թովմա։
Գաթանագեղաս. 26 բ։
Գրիգոր. 19 ա, բ։
Դամ. 9 բ։
Էթանաս, Ս. 14 բ. 15 ա. 16 բ. 17 ա։
Ալամանք. 25 ա։
Ալբերտոս Ե, դուքս. 4 ա. 15 ա։
— Վիսանշդաս. 4 ա. 5 բ. 10 ա. 14 ա։
Ալիշան Հ. Ղ. 8 բ. 32 ա։
Ակաց, անուն կնոջ. 8 բ։
Ահմէտ Սուլթան. 22 բ։
Աղբիանոս. 19 ա։
Աղեկսանդրացի. 13 բ։
Աղեքսանդրիա. 16 բ. 17 ա։
Աղթարք. 27 ա։
Աղեկսանդրացի տ. Ցուլիանոս։
Աղօթագիրք. 26 ա, բ։
Աղօթամատոյց. 27 ա։
Աղուիվիտ. 20 բ։
Աղուանք. 21 բ։
Ամբակում, Մահ Ամբակումայ մրգրէի. 28 բ։
Ամիթ. 11 ա. 19 բ. 21 բ. տ. Համիթ։
Ամիտօլվաթ. 27 ա։
Ամն. 10 բ։
Ամոս, Մահ Ամոսայ մրգրէի. 28 բ։
Ամգալու Վանք. 33 բ։
Ամլաբերից գիւղ. 13 ա։
Անանիա. 12 բ։
— Ս. 10 բ։
Անասուաս քհնյ. 10 բ։
Անգէոս, Մահ Անգէի մրգրէի. 28 բ։
Անդրէի եւ Մատթէի Ս. Ուխտ. 20 բ։
Անեցի տ. Սամուէլ։
Անի. 12 բ։
Անձեւացի տ. Խոսրով։
Աննա. 32 բ։
Անտիոք. 25 բ։
Անտոնիոս Աբբայ. 10 ա։ Ս. —ի Վանք. 11 բ։
Աշամունեաց գաւառ. 15 ա. 23 բ։
Աշտ, Աշտ որդի Գր. Մագիստրոսի. 11 բ. 12 ա. 13 ա։
Ապառանից Վանք. 15 ա։
Առաքել տ. Հնազանդենց։
Առաքել. 32 բ։
Աստի տ. Մխիթար։
Աստուծոյ կթղկս. 11 ա, բ։
Ատպեռ, Պարոն —. 8 բ։
Ատուաւածաշունչ. 6. 7 ա։. 31։
Արամեան Նահանգ. 12 ա։
Արարատոց Գիրք. 9 բ։
Արեմնթացի տ. Ցովսէփ։
Արիստակէս վրդպտ. 28 ա։
Արիստոտել. 12 ա։
Արծրունիք. 28 ա։
Արշակունի. 11 բ։
Ասադպարոն. 29 բ։
Ասեստրան. 6, 7, 26 ա, 32։
Ասչին Թագր. 29 բ։
— Պարոն —. 29 բ։
— Սիր—Պպլոնց. 5 բ. 7 ա. 8 ա, բ։
Աքիւղէս. 13 ա։
Բակուր. 8 ա։
Բաղիշէցի. 33 բ։
Բառարան. 6, 27 բ. 29, 30։
Բասիլ, Բասիլիոս տ. Բարսեղ։
Բարուախոս. 27 ա։
Բարսեղ, Բասիլ, Բասիլիոս, Ս.—. 12 ա. 15 ա. 16 բ. 17 ա, բ։
— Ս.— եկեղեցի. 5 բ. 7 ա. 8 բ։
— տ. Վասիլ։
— վրդպտ. 29 ա։
Բաւարդան. 12 բ։
Բաւարիա տ. Պաւարիա։
Բեդերման Ց. 5 բ. 24 բ. 32 ա։
Բժշկարան. 27 ա։
Բիզա. 11 բ։
Բիւռոս. 12 բ։
Բջին. 12 ա։
Գագիկ. 12 ա, բ. 13 ա։
Գամենից. 22 ա. 23 ա։
Գանձարան. 26 ա։
Գառնեցի տ. Ցովհաննէս։
Գեմրացի տ. Թովմա։
Գէշ. 32 բ։
Գէորգ, Ս.— Վանք. 33 բ։
— տ. Տէր-Ցովհաննիսեան։
Գէորք վրդպտ. 13 ա։
Գիմիա. 27 ա։
Գիւտ. կթղկս. 15 ա։
Գոշ տ. Մխիթար։
Գործք Առաքելոց. 26 ա։
Գուլիելմոս. 14 բ։
Գուանդուատապլ. 29 բ։
Գռներոյ Ս. Ուխտ. 4 ա. 6, 7 ա, 8 ա, բ։
Գրապով. 22 ա։
Գրիգոր. 8 բ. Ս.—. 10 ա։
— Ս.— Լուսաւորիչ. 9 ա. 14 բ. 15 ա. 16 ա. 17 բ. 21 բ. 26 բ. 27 բ. 33 ա։
— Գ. կթղկս. 17 ա։
— Դ. կթղկս. 24 բ. 25 ա։
— Է. կթղկս. 8 բ։
— Եպս. 24 բ։
— Եպս. Մոկաց. 13 ա։
— կրօնաւոր 13 ա, բ։
— Հնձացի. 12 բ. 13 բ։
— Մագիստրոսի թուղթք. 6, 11—14։ — ի փիլիսոփայի ներբողեան ի Ս. Խաչն. 13 բ. Նորին՝ Ջխորհուրդ խաչին. 13 բ։
— միայնակեաց, դրիչ 5 ա, բ. 6, 10 ա, բ. 11 ա, բ։

Գրիգոր Նազիանզացի. 26բ։
— Նարեկացի. 17բ. 27ա։
— ոսկերիչ, գրիչ. 5ա, բ. 6, 21ա. 22ա, բ։
— վրդպտ. 28բ։
— Ցաղեւացի. 26բ։
Գրիգորիոս. 20ա[1]։
Դանիել, Մահ Դանիելի մրգրեի. 28բ։
— երաժիշտ. 12բ։
Դաստատանագիրք. 27ա։
Դաւիթ Անյաղթ. 27ա, բ։
— մրգրեի. 15բ. 17ա. 22ա. 33ա։
Դպրավանք. 29բ։
Դրաշրիկցի. 29բ։
Եդիպտոս. 8բ։
Եզեկիել, Մահ Եզեկիելի մրգրեի. 28բ։
Եղնկացի տ. Յովհաննէս, Պաղատասար։
Եղիշէ. 27բ։
Եղիսէ, Եղիսէի եպս. 12ա։
Եպերիքէս միայնակեաց. 10բ։
Եսայի, Մահ Եսայայի մրգրեի. 28ա։
Եսափոլ. 12բ։
Երզարան. 26բ։
Երեմիա, Մահ Երեմիայ մրգրեի. 13ա. 28բ։
Երեւան. 21ա։
Երուսաղէմ. 9բ. 25ա. 32բ։
Եւսեբիոս, Կարպիանոսի թղթ. 7բ։
Եւրոպա. 9բ։
Եփրեմ Ասորի. 10ա. 11բ։
— եպս. Բզնոյ. 12ա։
Զաքարիա, Մահ Զաքարիայ մրգրեի. 28բ։
— կթղկս. 28ա։
— Զաքարա վրպտ. գրիչ. 5ա. 15ա. 19ա, բ. 20ա, բ։
Զօհրապեան Յովհ. Վ. 4ա. 5բ. 6, 24ա. 25ա. 26ա. 27բ. 28ա, բ. 29ա, բ. 30ա, բ։
Էջմիածին. 33բ։
Էրզրումեա. 15ա։
Ըստամպօլ, Ըստամպօլ. 22բ։
Ըստամպօլցի. 21ա։
Ըրեւան. 23ա։
Թաթէոս. 32բ։
Թէոդոս, Ս.—. 33ա։
Թիրակ. 25բ։
Թիֆլիսի Ցիկին. 8բ։
Թանդրակեցի. 11ա, բ։
Թովմաս Աղուինացի. 27ա։
— Թովմաս Ասաքեալ. 16ա, բ. 24ա։
— Գեմրացի. 27ա։
— Մեծոփեցի. 19ա. 21ա։
Թորոս Երէց. 20ա[1]։
— Թղթ. 8բ։
Թուլայլեցի. 11բ։
Թուղթք Արքարու. 9ա։
— Գր. Մագիստրոսի. 11։
Թումա. 20բ։
Թուրք. 22ա, բ։
Թուրքմանք. 25ա։
Ժամագիրք. 6, 14, 26բ. 27ա։
Ժողովածոյք. 6, 9, 10, 14, 24, 26, 27ա, բ. 28։
Իպրահիմ Սուլթան. 23ա։
Խաւրացիք. 25ա։
Իսմայելացիք. 25ա։
Իտալիա. 5ա. 9բ. 11բ։
Լամբրոնացի տ. Ներսէս։
Լատինացիք. 26ա։
Լեւոն Բ. Մեծ. 25ա։
— Գ. 8ա։
— Դ. 8բ։
— Ե. 29բ։
— Զ. 19բ։
Լէս. 8ա։
Լիմբեանէս. 12ա։
Լով, Լօվ. 22ա։
Լուկրեցիոս. 14ա։
Լուսիոս Պապ. 24բ։
Լուսաւ Ս. Պ. Հայագէտ. 4ա. 5բ. 6, 31ա, բ։
Խազան խան. 8բ։
Խըլիկ. 33ա։
Խոնասի Վանք 13ա։
Խորով Անձեւացի. 26բ։
Խորենացի տ. Մովսէս։
Խորհրդաւոր. 26ա։
Դրախնատայ, Դրախնատայ գիւղ. 15բ. 23բ։
Դոնդոց Գիրք. 6, 31։
Կանայեանց Ստ. 4բ[1]։
Կանոնագիրք. 27ա։
Կանոնք աւետարանաց. 7բ։
Կանոնքն Ննջեցելոց. 9բ։
Կարապետ. 32բ։
— Ս. — ի Վանք. 13ա, բ։
Կարիսֆեմ. 19բ։
Կարպիանոս, Եւսեբի —. 7բ։
Կարս. 13ա։
Կեսարիա. 17բ։
Կերլա. 33բ։
Կիլիկեցւոց աշխարհ. 29ա։
Կիլիկիա. 7ա. 8բ։
Կիպրոս, Կիպրոս. 5բ. 7ա։
Կիրակոս, Կիւրակոս. 12բ. 13ա։
Կիւրեղ եպս. 10բ։
Կղեմի գուռն. 11ա։
Կոստանդին, Իշխան Պարոն —. 8ա։
— Գ. կթղկս. 29բ։
— Դ. կթղկս. 19բ։
— Ե. կթղկս. 15բ։
— Պարոն —. 29բ։
Կոստանդնոց. 8բ։
Կոստանդնուպոլիս. 5ա. 6, 11ա. 29ա։
— ի Ս. ժողով 15բ։
Կոստանդինուպօլսեցի. 29ա։
Կոտայք. 21ա։
Կորիւն. 27բ։
Կորվինոս տ. Մաթիաս։
Կաղզի, անուն կնոջ. 10բ։
Կան, անուն կնոջ. 10բ։
Համթի, Գարա — 14ա. տ. Ամիթ։
Հայաուն տ. Յուն Հայոց։
Հայրապետ եպս. Մաշկուտցի. 29բ։
Հպք. 25բ. 27ա. 33բ։
Հաստուածք. 27ա։
Հարցմանց գիրք. 26բ։
Հաւաքուածք. 27ա։
Հեթում Ա. 8բ։
— Բ. ա. Յովհաննէս։
— Պարոն — Նղբցի. 29բ։
Հերացի տ. Մխիթար։
Հէս Կ. Հնագրավաճառ. 4բ. 5ա. 33բ։
Համբուրթիւնք. 27ա։
Հնազանդենց Սաքել, կազմող. 7ա. 8բ։
Հնձացի տ. Գրիգոր։
Հոթին. 23ա։
Հունգարք. 33բ։
Հռիփսիմեանց, Ս.— Ներբողեան. 6, 25բ. — քարոզ. 16ա։
Հռիփսիմէ. 25բ. 28բ. 33ա։
Հռոմ. 4ա. 5ա. 6, 9ա. 14ա. 17բ. 18բ. 19ա. 25ա, բ։
Հռովմայեցիք, Հռոմայեցիք. 17բ. 25բ։
Զագավանեցի տ. Սարգիս. 20բ։
Զագավանք. 21ա։
Զեռնադրութեան գիրք. 26բ։
Ղազարոս, Ղազար, Տեր— 5բ. 32բ։
Ղափլան Փաշա. 22ա։
Ղուկասա Աւետարան, Գլխակարգութիւն, Նախադրութիւն. 7բ. 8ա. 14ա. 24ա. 32ա, բ։
Ճաշոց գիրք. 26ա։
Ճառընտիր. 26ա, բ։
Ճոն Բարսեղ. 29ա, բ։
Ճոնընտիրք. 29բ։
Մագիստրոս տ. Գրիգոր։
Մաթիաս Կորվինոս. 33բ։
Մակեդոնիա. 25ա։
Մահմատ, Մէհէմէտ Սուլթան. 22բ. 23ա։
Մահք մարգարէից, տ. զանուանս իւրաքանչիւրոց։
Մաղաքիա, Մահ Մաղաքիայ մրգրեի. 28բ։
Մամիկոնեան. 12ա։
Մանազկերտ. 13ա, բ։
Մանասէ. 23ա։
Մանդակունի, ա. Յովհաննէս։
Մանիքեցիք. 11ա, բ. 12բ։
Մաշկերացի. 32բ։

Մաշկուորի Վանք. 29 բ։
Մաշտոց, Մաշթոց. 26 ա, բ։
Մատթէի Աւետարան, Գլխակարգութիւնք, Նախադրութիւն. 7 բ. 14 ա. 32 ա, բ։
Մատթէոս, Մատթէոս առաքելոյ Վանք. 10 ա. 11 ա, բ. 20 բ։
— Ուռհայեցի. 24 բ. 25 բ. 27 բ։
— վրդպտ. 27 բ։
Մարդոյ կաղմութիւն. 9 բ։
Մարիամ Աստուածածին. 16 ա։
Մարկոսի Աւետարան, Գլխակարգութիւն. 7 բ. 14 ա. 24 ա. 32 ա, բ։
Մարմաշէնայ Ս. Ուխտ. 12 ա։
Մարտիրոս. 8 բ. 14 ա։
— եպս. գրիչ. 5 ա. 6, 14 ա, բ։
Մաքսիմիլիան Բ. թգր. 4 ա։
Մելիտինէ. 12 բ։
Մելքոն. 32 բ։
— սարկաւագ, գրիչ. 5 ա, բ. 6, 11 ա. 14 բ։
Մեծոփայ Ս. Ուխտ. 5 ա. 6, 15 ա. 19 ա. 20 բ. 21 ա, բ։
Մեծոփեցի ա. Թովմաս։
Մեսրոպ, Ցէր — 5 բ. 6, 33 ա։
Մեսրոպ, Ս. —. 15 ա, բ. 27 բ։
Մերսին. 14 ա։
Միսբան. 33 բ։
Միջագէաք. 12 ա։
Մինխէն. 3, 4 ա, բ. 5 բ։
Միքայէլ Ասորի. 27 ա։
— Շմա. 19 բ. 21 բ։
Միքիա, Մահ Միքիայ մրգրէի. 28 բ։
Մխիթար Աբբա. 30 ա. 31 ա։
— Գոշ. 10 ա. 17 բ։
— Հերացի. 27 ա։
— Սկեւռացի. 27 ա։
Մխիթարեանք Վիեննայի. 7 ա[1]. 33 բ։
Մկրտիչ Արքեպս. Ամիտայ, Նաղաշ, Ծաղկող 5 ա. 15 ա. 19 ա, բ. 21 բ։
— վրդպտ. գրիչ. 5 ա. 6, 15 ա. 19 ա։
Մկրտութեան կանոն. 9 ա։
Մոկաց երկիր, Մոկք. 5 ա. 13 ա, բ. 33 ա, բ։
Մովսէս Աբբայ. 10 բ։
— Խորենացի. 6, 25 բ. 27 բ. 28 ա, բ։
— մրգրէ. 13 բ. 31 ա։
Մուսեագմաղ Ս. Ս. 4 բ[1]։
Մուսափա Մանղուլ Սուլթան. 22 բ. 23 ա։
Մուսեր. 25 բ։
Մուրատ Սուլթան. 22 բ. 23 ա։
Մուրատեան Մարտիրոս Արքեպս. 14 ա։
Մոր. 29 բ։
Յակոբ, Ս.— 15 ա. 19 ա. 20 բ։
— Ս.— Մծբնայ. 33 ա։
— Ա. կթղկս. 8 ա։
Յայսմաւուրք. 26 ա. 27 ա։
Յոբ. 28 բ։
Յովակիմ. 32 բ։
Յովէլ, Մահ Յովէլայ մրգրէի. 28 բ։
Յովանէս, Ս.— Վանք. 33 բ։
Յովհաննէս (Հեթում Բ) 8 բ։
— Ս.— Ապառանից Վանից. 15 ա։
— Արքեպս. Արքայեղբայր գրիչ. 5 ա, բ. 6, 7 ա, բ. 8 ա, բ։
— Արքեպս. Սիւնեաց. 12 ա։
— Աւետարանիչ, Աւետարան, Գլխակարգութիւն. 7 ա. 14 բ. 24 ա. 32 ա, բ. 33 ա։
— Յովանէս Գառնեցի. 18 ա։
— Եղնկացի. 9 ա. 27 ա։
— Եպս. գրիչ. 4 ա. 5 բ. 6, 23 ա. 24 բ։
— կթղկս. 27 ա։
— Ովհաննէս Հոլով. 9 ա, բ։
— Յովան Մանդակունի. 15 ա. 23 բ։
— ոմն եւրոպացի, սատցիչ 4 ա. 5 բ. 6, 9 ա։
— Ոսկեբերան, Ոսկիաբան 10 բ. 15 ա. 17 ա, բ. 18 ա. 23 բ. 26 բ. 27 բ։
— Որոտնեցի. 26 ա։
— Սարկաւագ վրդպտ. 16 ա. 28 բ։
— վրդպտ. գրիչ, Ծաղկող. 5 ա. 15 ա. 19 ա. 20 բ։
— քՀնչ. 27 ա։
— Օձնեցի. 26 բ։
Յովնան, Մահ Յունանու մրգրէի. 28 բ։
Յովսէփ Արեւմտեցի. 23 ա։
— Թգր. Ցաճկաց. 25 ա։
Յուլիանոս Ազիկառնացի. 28 բ։
Յուլիկ. 13 ա։
Յունաց աշխարհ. 11 ա։
Նազիանզացի ա. Գրիգոր։
Նահապետք. 33 ա։
Նաղաշ ա. Մկրտիչ Արքեպս։
Նայեդգինկ քաղք. 19 բ։
Նարեկացի ա. Գրիգոր։
Նաւում, Մահ Նաւումայ մրգրէի. 28 բ։
Ներսէս Լամբրոնացի. 16 բ. 24 բ. 26 ա։
— կրօնաւոր, սատցիչ. 5 բ. 6, 15 ա. 19 ա, բ. 20 բ։
— Մեծ կթղկս. 24 բ։
— Գ. կթղկս. Շինող. 29 բ։
— Շնորհալի. 17 ա. 23 ա, բ։
Նէ Արքեպս. 13 բ։
Նիկիոյ Ս. Ժողով 14 բ։
Նղբցի ա. Հեթում։
Նոյ. 9 բ։
Շալվէ ա. Սարգիս։
Շահանդուխտ, անուն կնոջ. 8 ա։
Շահանշահ. 20 բ։
Շապուհ կրօնաւոր. 12 բ։
Շարակնոց. 4 բ. 6, 26 բ. 32, 33 ա։
Շարժուելի. Յաղագս երկնային շարժմանց. 9 բ։
Շինող ա. Ներսէս։
Շիրակ. 29 բ։
Շմա ա. Միքայէլ։
Շնորհաւոր, Շնորհվոր, անուն կնոջ. 19 ա։
Ուլտիզեան. 18 ա։
Ոսկեբերան ա. Յովհաննէս։
Ոսման Սուլթան. 22 բ. 23 ա։
Ովսէ, Մահ Ովսէի մրգրէի. 28 բ։
Ոստանաւորք. 27 բ։
Որոտնեցի ա. Յովհաննէս։
Ունիթառներ. 17 բ։
Ունկաք. 25 ա։
Ուռհայեցի ա. Մատթէոս։
Ուրծայ Վանք 6, 15 ա. 20 բ։
Պալտիա Ս. Հրեշտակապետ եկղ. 14 ա։
Պալհաւանի. 11 բ։
Պաղեստին. 25 բ։
Պաղեսին. 13 բ։
Պաղտասար Եղնկացի. 14 ա։
Պալատա. 23 ա։
Պայազիտ Սուլթան. 22 բ։
Պայլանց. 8 ա։
Պատարագամատոյց. 6, 14, 26 ա. 27 ա։
Պարզաւոմար. 27 ա։
Պարմենիդէս. 12 բ։
Պաւարիա, Պաւիերա, Բաւարիա. 4 ա. 14 ա. 15 ա։
Պաւղոս Առաքեալ. 33 ա։
Պենտակլէս. 12 բ։
Պետրոս Առաքեալ. 19 ա. 33 ա։
— Ս. — Հյրպտ. 16 բ։
— եպս. Սիւնեաց. 28 ա։
— կթղկս. 11 բ. 12 ա, բ. 13 բ։
Պերլին. 4 բ[1]։
Պիսս Ե. 27 ա։
Պղնձէ քաղաք. 27 բ։
Պռուփիւռ. 12 բ։
Պուտարեշդ. 33 բ։
Պաուտեւ. 12 բ։
Պրէսլաւ, Պրէսլաւ. 4 բ. 33 բ։
Պօղոս Յարօնեցի. 26 բ։
Ռեկենսպուրկ. 21 բ։
Ռուբինեանք. 19 բ։
Սալահատին. 25 բ։
Սալեռնոյ ա. Սայլեռն։
Սահակ, Ս.— Հյրպտ. 15 ա, բ։
— Արծրունի. 28 ա։
— Վանեցի, Ծաղկող. 5 ա. 32 բ. 33 ա, բ։
Սաղմոսարան. 6, 21, 26 ա։
Սամուէլ. 13 ա։
— Անեցի. 25 բ. 27 ա. 28 ա։
Սայլեռն, Սալեռնոյ. 5 ա. 6, 10 ա. 11 ա, բ։
Սանահնի Ս. Ուխտ. 12 ա։
Սարգիս. 13 բ. 15 ա. 19 ա. 20 բ։
— Ս.— եկղ. 32 բ։
— Զաքարեանցի, Ծաղկող. 5 ա. 15 ա. 20 բ։

Սարգիս Շալվե. 20 ա, բ։
— վրդպտ. 12 ա, բ. 13 ա, բ։
— քհն. 8 բ։
Սարկաւագ ա. Յովհաննէս։
Սերբատիա. 13 ա։
Սելէֆկիա, Սելէֆկ. 25 ա։
Սելիմ Սուլթան. 22 բ։
Սեւանայ Ս. Ուխտ. 13 ա։
Սիկհարդ. Յր. Յովակիմ. 5 բ. 24 բ։
Սիսիանոս վրդպտ. 28 բ։
Սիւնիք. 21 ա. 28 ա։
Սկեւռացի ա. Մխիթար։
Սմբատ. 11 բ։
— իշխան Պարոն —. 5 բ. 7 ա. 8 ա։
Սոսթենէս. 12 բ։
Սուլէյման Սուլթան. 22 բ։
Սուրբ գիւղ. 5 ա. 6, 33 ա, բ։
Սոփոնիա, Տաճ Սոփոնիայ մրգրէի. 28 բ։
Սոսեփանոս, Սոսեփանոս Ս.— Նախավկայ. 33 ա։
— Ալքեպս. 13 բ։
— եպիս. Սիւնեաց. 27 բ։
Վահրամ որդի պարոն Աւագեան. 8 բ։
— հօրեղբայր Գր. Մագիստրոսի. 12 ա։
— Վէսա, որդի Գր. Մագիստրոսի. 12 բ։
Վանայ ծով. 20 բ. 33 բ։
Վանան. անուն կնոջ. 10 բ։
Վասակ. 8 բ։
— հայր Գր. Մագիստրոսի. 11 բ։
Վասիլ. Բարսեղ. ծաղկող. 5 ա. 7 ա. 8 ա, բ։
Վասպուրական. 11 ա։
Վարազայ Ս. Ուխտ. 13 բ։
Վարդ. 10 բ. 11 բ։
Վարդան, գրիչ, ստացող. 5 ա, 6, 15 ա. 33 ա, բ։
— եպս. 17 բ։
— վրդպտ. 9 ա. 18 բ. — Ա-ակք. 27 բ. — Քաստաղովա-թիւն. 26 բ։
— դատիր. 23 բ. 29 բ։
— Ռաբի. 20 ա։
Վարչան. 5 ա. 6, 21 ա. 22 ա։
Վենեարիկ. 4 բ. 6, 25 ա, բ. 28 ա. 32 ա։
Վէսա Վահրամ. 12 բ։
Վիեննա. 7 ա՝. 11 բ. 27 բ. 33 բ։
Վիսմանշդատ, Վիսմանդատ ա. Ալբերտոս —։
Վիրք. 9 ա։
Տաթեւացի ա. Գրիգոր։
Տաղք. 27 բ։
Տաճիկք. 22 ա։
Տանցկայ. 22 ա։
Տարեցոյց. 9 բ։
Տարան. 25 ա. բ։
Տարօն. 11 ա. 13 ա։
Տարօնեցի ա. Պօղոս։
Տելեսիս, Տելեսիս. 13 բ։
Տեր-Յովհաննէսեան Գէորգ. 5 բ. 6, 29 ա։
Տիրու. 12 բ։
Տնօրինական տեղիք. 9 բ։
Տումար Գրիգորեան. 9 ա։
Տուն Հայոց. 10 ա. 11 ա, բ։
Տրաքոնացի. 12 բ։
Տրդատ. 8 բ։
Տփխիս. 9 բ։
Տօմարագիրք. 27 ա։
Տօնապատճառ. 26 բ։
Տօնացոյց. 26 բ։
Փայտակարան. 9 բ։
Փարիզ, Փարեզ 6, 25 ա, բ. 26 ա. 27 բ։
Փիլիպուպօլիս. 25 ա։
Փիլիրիք. 25 ա։
Փոնտոս. 12 բ։
Փոսգէլ. 14 բ։
Քաղքեր, Էրնէստ. 4 ա. 5 բ. 6, 24 ա. 23 բ. 28 ա, բ. 30 ա. բ։
Քերականութիւն. 27 ա։
Քարամանց Ն. 21 բ։
Օդոստոս, Ոգոստոս. 10 բ։
Օձնեցի ա. Յովհաննէս։
Օսմանցիք. 27 ա։
Ֆիրենցա. 6։
Ֆանդ. 25 բ։
Ֆանակաց աշխարհ. 11 ա։

ՈՒՂՂԵՒԻՔ ԵՒ ՅԱՒԵԼԻՔ

Էջ	Տող			
9 ա	38	Տրդատա	կարդա՝	Տրդատայ
11 բ	22	1890	,,	1891
19 բ	25	ստանաւոր	յաւել՝	Հնագոյն
21 ա	18	Թանագ	կարդա՝	Թանաք
21 բ	8	յաւել՝ Այս հեռագրոյս վրայէն օրինակուած է Վիեննայի կայսր. մատենի. թ. 9 հեռագիրն։ Հմմտ. Մայր ցուցակ հայ. հեռագրց. հար. Ա. Տեր Ա. 1891, էջ 14—15, Յիշատակագրութիւնք 6։ Յայտնի է ուրեմն որ հեռագիրս Կ. Պոլսոյ վրայէն հասած է անցած։		
30 ա	19	Բաւերու	կարդա՝	Բաւերու
32 ա	35	1868	,,	1879

A III/320
Մեկ օրինակ